

Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia

- ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014

Opetusministeriön julkaisuja 2010:1

Hanna-Liisa Liikanen

Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia

- ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014

Opetusministeriön julkaisuja 2010:1

Hanna-Liisa Liikanen

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Opetusministeriö / Undervisningsministeriet
Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto /
Kultur-, idrotts- och ungdomspolitiska avdelningen
PL / PB 29, 00023 Valtioneuvosto / Statsrådet
<http://www.minedu.fi>
<http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut>

Taitto / Ombrytning: Erja Kankala
Kuvat / bilderna: Kari Nuutinen

ISBN 978-952-485-825-0 (nid./hft.)
ISBN 978-952-485-826-7 PDF)
ISSN 1458-8110 (painettu/print)
ISSN 1797-9501 (PDF/Online)

Opetusministeriön julkaisuja / Undervisningsministeriets publikationer 2010:1

Tiivistelmä

Valtioneuvosto antoi 5. joulukuuta 2007 periaatepäätöksen hallituksen strategia-asiakirjasta, jonka yhteydessä hyväksyttiin Terveyden edistämisen politiikkaohjelma. Osana politiikkaohjelmaa käynnistettiin poikkihallinnollisen kulttuurin hyvinvointivaikutusten toimintaohjelman valmistelu vuosille 2010–2014. Nimi muutettiin myöhemmin Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia –ohjelmaksi. Kulttuuri- ja urheiluministeri Stefan Wallin kutsui 29.9.2008 toimintaohjelman valmistelua varten selvittäjäksi VTT Hanna-Liisa Liikasen ja hänen tuekseen laajapohjaisen asiantuntijaryhmän.

Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelmaehdotuksen tavoitteena on hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen kulttuurin ja taiteen keinoin sekä osallisuuden lisääminen yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan tasoilla. Ohjelman kolme painopistealuetta ovat: 1) kulttuuri osallisuuden, yhteisöllisyyden, arjen toimintojen ja ympäristöjen edistäjänä, 2) taide ja kulttuuri osana sosiaali- ja terveydenhuoltoa ja 3) työhyvinvoinnin tukeminen taiteen ja kulttuurin keinoin.

Selvittäjä esittää kaikkiaan 18 toimenpide-ehdotusta, joiden avulla voidaan edistää terveyttä ja hyvinvointia taiteen ja kulttuurin keinoin. Toimenpide-ehdotukset on jaoteltu 1) lainsäädäntöä, hallintoa ja rahoitusta, 2) julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin välistä yhteistyötä, 3) tutkimuksen ja tietopohjan lisäämistä, 4) koulutusta ja 5) tiedon levittämistä koskeviin ehdotuksiin.

Toimintaohjelmaehdotukseen sisältyy taustamuistio, jossa kuvataan ohjelmatyön lähtökohtia ja aihepiiriin liittyviä hyviä käytäntöjä ja toimintamalleja sekä luodaan katsaus kulttuurin ja hyvinvoinnin hallinnointiin ja rahoitukseen Suomessa ja eräissä muissa maissa. Taustamuistiossa esitellään myös aihepiiriin liittyvää tutkimusta.

Avainsanat

kulttuuri, taide, hyvinvointi, terveys, työhyvinvointi, soveltava taide, taidelähtöiset menetelmät, hyvinvointipalvelut, arjen kulttuurisuus, osallisuus kulttuuriin.

Sammandrag

Den 5 december 2007 utfärdade statsrådet ett principbeslut om regeringens strategidokument. I anslutning till detta godkändes även Politikprogrammet för hälsofrämjande. Som en del av politikprogrammet inleddes beredningen av ett tväradministrativt åtgärdsprogram för välfärdseffekterna av kultur för åren 2010–2014. Namnet ändrades senare till Programmet kultur ger hälsa och välfärd. Den 29 september 2008 tillsatte kultur- och idrottsminister Stefan Wallin PD Hanna-Liisa Liikanen som utredare för beredningen av åtgärdsprogrammet. Liikanen assisteras av en bredbasig expertgrupp.

Syftet med förslaget till åtgärdsprogrammet Kultur ger hälsa och välfärd är att främja välfärden och hälsan med hjälp av kultur och konst samt att öka delaktigheten på individ-, samfunds- och samhällsnivå. De tre fokusområdena för programmet är: 1) kulturell delaktighet och social gemenskap i vardagliga funktioner och miljöer, 2) konst och kultur i social- och hälsovården och 3) bättre hälsa i arbetslivet med hjälp av konst och kultur.

Utredaren lägger fram totalt 18 åtgärdsförslag, med hjälp av vilka hälsa och välfärd kan främjas genom konst och kultur. Åtgärdsförslagen har delats in i förslag som gäller 1) lagstiftning, förvaltning och finansiering, 2) samarbete mellan den offentliga, privata och tredje sektorn, 3) ökning av forskningen och kunskapsunderlaget, 4) utbildning och 5) informations spridning.

I förslaget till åtgärdsprogrammet ingår en bakgrundspromemoria som skildrar utgångspunkterna för programarbetet samt den goda praxis och de åtgärdsmodeller som anknyter till ämnesområdet och skapar en översikt över förvaltningen och finansieringen av kultur och välfärd i Finland och en del övriga länder. I bakgrundspromemorian presenteras även den forskning som anknyter till ämnesområdet.

Nyckelord

kultur, konst, välfärd, hälsa, arbetshälsa, tillämpad konst, konstcentrerade metoder, välfärdstjänster, kultur i vardagen

Abstract

On 5 December 2007 the Finnish Government issued a resolution on a Government Strategy Document and in this connection adopted a Policy Programme for Health Promotion. In this context, preparations were launched for a programme to enhance the contribution of art and culture to health and well-being 2010–2014. This was later named Art and culture for well-being. On 29 September 2008 the Minister of Culture and Sport, Mr Stefan Wallin invited Ms Hanna-Liisa Liikanen, Dr Pol Sc, to conduct an expert review as preparation for the programme and set up a broad-based expert group to assist her.

The aim of the Art and culture for well-being programme is to promote well-being and health by means of art and culture and to enhance inclusion at the individual, community and societal levels. The three priority areas in it are: 1) culture in promoting social inclusion, capacity building, networking and participation in daily life and living environments, 2) art and culture as part of social welfare and health promotion, and 3) art and culture in support of well-being and health at work.

Dr Liikanen put forward proposals for altogether 18 actions geared to promote health and well-being through art and culture. They are grouped into actions relating to 1) legislation, administration and funding, 2) cooperation between the public, private and third sectors, 3) research and the knowledge base, 4) education and training, and 5) information.

The proposals are accompanied by a background report which describes the premise for the work and good practices relating to the theme and reviews the situation in administration and financing in Finland and some other countries. The report also includes an overview of research relating to the theme.

Key words

culture, art, well-being, health promotion at work, applied art, art-based methods, wellness services, cultural participation, inclusion in culture

Sisältö

Tiivistelmä	3
Sammandrag	4
Abstract	5
Johdanto	8
Visio – manifesti vuoteen 2015	10
I Toimenpide-ehdotukset	12
1 Lainsäädäntö, hallinto ja rahoitus	12
2 Julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin välinen yhteistyö	15
3 Tutkimuksen ja tietopohjan lisääminen	18
4 Koulutus	20
5 Tiedon levittäminen	21
6 Toimintaohjelman toteuttaminen ja seuranta vuosina 2010–2014	21
II Taustamuistio	23
1 Ohjelmatyön lähtökohdat	24
1.1 Toimeksianto ja ohjelman valmistelu	24
1.2 Toimintaohjelman strategiset painopistealueet	25
1.3 Kulttuuri terveyden edistämisen politiikkaohjelmassa	26
1.4 Kulttuurin ja taiteen mahdollisuuksia hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä	27
2 Taustaa kulttuurin ja hyvinvoinnin lähentymiselle	30
2.1 Kulttuurin ja taiteen nousu marginaaleista keskiöön	30
2.2 Terveyttä kulttuurista -työn laaja kirjo	33
2.3 Sosiokulttuurinen innostaminen	33
2.4 ITE-taiteen nousu	34
3 Käsitteet ja toiminta	36
3.1 Käsitteiden määrittelyä	36
3.2 Taide- ja kulttuurilähtöiset menetelmät	38
3.3 Taiteilijana toisilla kentillä	40
3.4 Kulttuuri-, sosiaali- ja terveysalojen yhteinen koulutus	42
3.5 Kulttuuriharrastukset, omaehtoinen tekeminen ja osallistuminen	43

4	Kulttuurin ja hyvinvoinnin hallinnointi ja rahoitus	46
4.1	Valtakunnallinen taso	46
4.1.1	Opetusministeriön hallinnonala	46
4.1.2	Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön hallinnonala	48
4.1.3	Työ- ja elinkeinoministeriön hallinnonala	49
4.1.4	Maa- ja metsätalousministeriön hallinnonala	50
4.1.5	Ympäristöministeriön hallinnonala	50
4.2	Alueellinen ja maakunnallinen taso	50
4.3	Kuntien kulttuuritoiminta ja hyvinvoinnin edistäminen	52
4.4	Yksityinen ja kolmas sektori	53
4.5	Käytäntöjä muissa maissa	55
5	Kulttuuri, hyvinvointi ja terveys – tutkimustiedon nykytilan kuvaus	58
5.1	Kulttuuriin osallistuminen edistää hyvinvointia	58
5.2	Kulttuuri, yhteisöllisyys ja ympäristö	62
5.3	Mitä tiedämme kulttuurin hyvinvointivaikutuksista ja vaikuttavuudesta?	64
6	Hyviä käytäntöjä ja toimintamalleja	68
6.1	Kulttuuri osallisuuden, yhteisöllisyyden, arjen toimintojen ja ympäristöjen edistäjänä	68
6.2	Taide ja kulttuuri osana sosiaali- ja terveydenhuoltoa	69
6.3	Taide ja kulttuuri työhyvinvoinnin tukena	71
7	Yhteenvetoa ja toimintaohjelman vaikutusten arviointia	73
	Lähteet	78
	Liite 1: Alatyöryhmien kokoonpano	82
	Liite 2: Asiantuntijoiden kuuleminen	83

Johdanto

Valtioneuvosto antoi 5. joulukuuta 2007 periaatepäätöksen hallituksen strategia-asiakirjasta, jonka yhteydessä hyväksyttiin Terveyden edistämisen politiikkaohjelma. Osana ohjelmaa käynnistettiin opetusministeriössä poikkihallinnollisen Kulttuurin hyvinvointivaikutusten toimintaohjelman (2010–2014) valmistelu. Nimi muutettiin myöhemmin Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelmaksi. Kulttuuri- ja urheiluministeri Stefan Wallin kutsui toimintaohjelman valmistelua varten selvittäjäksi VTT Hanna-Liisa Liikasen ja hänen tuekseen laajapohjaisen asiantuntijaryhmän. Toimintaohjelman valmistelun määräajaksi asetettiin 31.12.2009.

Asiantuntijaryhmään kuuluivat seuraavat henkilöt:

- tutkimusprofessori Marjatta Bardy, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes (1.1.2009 - Terveyden ja hyvinvoinnin laitos)
- toiminnanjohtaja Viveca Hagmark, Folkhälsans förbund rf
- tanssitaiteilija Kirsi Heimonen, Helsingin Diakonissalaitos
- kehittämisspäällikkö Pirjo Koskinen-Ollonqvist, Terveyden edistämisen keskus
- tiimipäällikkö Anneli Leppänen, Työterveyslaitos
- ylitarkastaja Mika Lindgren, työ- ja elinkeinoministeriö
- opetusneuvos Marja-Liisa Niemi, opetusministeriö, koulutus- ja tiedepolitiikan osasto
- pääsihteeri Risto Matti Niemi, Suomen Kylätoimikunta ry – Byarverksamhet i Finland rf
- lehtori Kari Nuutinen, Taideteollinen korkeakoulu
- ylitarkastaja Ritva Partinen, sosiaali- ja terveysministeriö
- kulttuuriasianneuvos Esa Pirnes, opetusministeriö, kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto
- johtaja Merja Saarela, Hämeen ammattikorkeakoulu, Hyvinvoinnin koulutus- ja tutkimuskeskus
- yliarkkitehti Timo Saarinen, ympäristöministeriö
- toimialapäällikkö Arto Tiihonen, Ikäinstituutti
- erityisasiantuntija Ditte Winqvist, Suomen Kuntaliitto.

Asiantuntijaryhmän sihtereiksi kutsuttiin suunnittelija Viivi Seirala opetusministeriöstä ja ohjelma-avustaja Elinor Bradshaw sosiaali- ja terveysministeriöstä (ohjelma-avustaja Emmi Suomilampi 20.8.2009 alkaen). Ryhmän työskentelyyn osallistui asiantuntijana terveyden edistämisen politiikkaohjelman ohjelmajohtaja Maija Perho sosiaali- ja terveysministeriöstä.

Ohjelmatyön ja selvityshenkilön tukena toimi tiimi, johon kuuluivat opetusministeriöstä kulttuuriasiainneuvos Mervi Tiensuu-Nylund, kehittämispäällikkö Pirkko-Liisi Kuhmonen (30.6.2009 saakka), kulttuuriasiainneuvos Esa Pirnes, projektisihteeri Heli Rintahaka sekä asiantuntijatyöryhmän sihteerit. Ohjelman valmistelun aikana kuultiin laajalti asiantuntijoita.

Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelman päämääränä on hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen kulttuurin ja taiteen keinoin. Ohjelmalle valittiin kolme painopistealuetta: 1) kulttuuri osallisuuden, yhteisöllisyyden, arjen toimintojen ja ympäristöjen edistäjänä, 2) taide ja kulttuuri osana sosiaali- ja terveydenhuoltoa ja 3) työhyvinvoinnin tukeminen taiteen ja kulttuurin keinoin.

Selvittäjä esittää kaikkiaan 18 toimenpide-ehdotusta, joiden avulla voidaan edistää terveyttä ja hyvinvointia kulttuurisin keinoin. Toimenpide-ehdotukset ja niihin liittyvä taustamuistio olivat kommentointia varten nähtävillä opetusministeriön verkkosivuilla 7.10.–31.10.2009. Opetusministeriössä järjestettiin 14.10.2009 yleinen ja avoin kuulemistilaisuus.

Saatuun työhönsä valmiiksi selvityshenkilö luovuttaa työhönsä opetusministeriölle, sosiaali- ja terveysministeriölle, työ- ja elinkeinoministeriölle sekä ympäristöministeriölle.

Helsingissä 28. tammikuuta 2010

Hanna-Liisa Liikanen

Visio – manifesti vuoteen 2015

Toimintaohjelman tavoitteena on terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen kulttuurisin keinoin sekä osallisuuden lisääminen yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan tasoilla.

Yksilötasolla: tekijä – näkijä – kokija

Jokaisella on oikeus ja tasa-arvoinen mahdollisuus itse tehdä taidetta ja osallistua kulttuuritoimintaan

- riippumatta asuinpaikasta, elin- tai työympäristöstä,
- halunsa, toimintakykynsä ja luovien voimavarojensa mukaisesti,
- koko elämänsä aikana, myös vaihtuvissa elämäntilanteissa ja yhteisöissä.

Tämä yksilötason tavoite toteuttaa samalla YK:n Ihmisoikeuksien julistuksen 27 artiklan mukaista oikeutta nauttia ja päästä osalliseksi yhteiskunnan sivistyselämästä. Unescon kulttuurista moninaisuutta koskevan yleismaailmallisen julistuksen (1982) mukaan ”kaikkien yksilöiden tulee voida osallistua haluamaansa kulttuurielämään ja harjoittaa omaan kulttuuriinsa kuuluvia tapoja, kunnioittaen samalla ihmisoikeuksia ja perusvapauksia”. Suomen kulttuuripolitiikka ohjaavat taloudellisiin, sosiaalisiin ja sivistyksellisiin

perusoikeuksiin kuuluvat kulttuuriset oikeudet. Kulttuuri vahvistaa sekä yksilön että yhteisöjen elämää.

Jotta terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen kulttuurin ja taiteen keinoin voi toteutua yksilön tasolla se tarvitsee vahvistamista ja tukea myös yhteiskunnalta. Kulttuurin painoarvon lisääntyminen näkyy mm. elämäntavoissa ja kulttuurin kulutuksen kasvussa. Suomalainen yhteiskunta on vaurastunut, mutta hyvinvointi lisääntyy vain rajallisesti aineellisen vaurauden myötä. Elämän laatua ja hyvinvointia etsitään ja löydetään itsensä toteuttamisesta, kokemuksista, taide-elämyksistä ja henkisestä rikkaudesta. Kulttuurin kansantaloudellinen merkitys on entisestään vahvistunut ja kulttuurin tuotannon, jakelun, markkinoinnin ja myynnin edellytykset ovat monipuolistuneet.

Sosiaali- ja terveydenhuollon kansalliset politiikkaohjelmat sekä kehittämistavoitteet tähtäävät siihen, että osallisuus lisääntyy, syrjäytyminen vähenee, hyvinvointi ja terveys kohenevat sekä terveyserot kaventuvat. Keinot painottavat ennakoivaa ja ehkäisevää toimintaa sekä varhaista puuttumista. Terveyden ja hyvinvoinnin tasa-arvoinen edistäminen on suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan tärkeä tavoite ja arvovallinta. Yhteiskunnan rakentamisessa myös koulutus ja kulttuuri ovat keskeisessä asemassa. Tässä toimintaohjelmassa kaikki nämä ulottuvuudet voidaan yhdistää yhteisen päämäärän saavuttamiseksi – terveyden ja hy-

vinvoinnin edistämiseksi kulttuurin keinoin. Hyvinvointiyhteiskunnassa yksilön ja yhteisön hyvinvointi tukevat toisiaan.

Yhteisön/yhteiskunnan tasolla:

Kulttuurin vaikutukset hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi on tunnustettu poliittisella, hallinnollisella ja rakenteiden tasoilla.

- Kulttuurilla on paikkansa osana kansallista, maakunnallista ja kunnallista hyvinvointipolitiikkaa,
- kulttuurin hyvinvointi- ja terveysvaikutuksia on edistetty saumattomassa yhteistyössä kolmannen sektorin ja yksityisten toimijoiden sekä elinkeinoelämän kanssa osana hyvinvointivastuuta,
- kulttuuriin liittyvää yhteistä opetusta on lisätty kulttuuri- ja opetusalan sekä sosiaali- ja terveysalan ammatteihin johtavassa koulutuksessa,
- alan tutkimustoiminta on aktiivista ja pitkäjänteistä,
- hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen kulttuurin ja taiteen keinoin on käytettävissä riittävästi resursseja.

I Toimenpide-ehdotukset

Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelma (2010–2014) sisältää kolme painopiste-alueita: kulttuuri osallisuuden, yhteisöllisyyden, arjen toimintojen ja ympäristöjen edistäjänä, taide ja kulttuuri osana sosiaali- ja terveydenhuoltoa sekä työhyvinvoinnin tukeminen taiteen ja kulttuurin keinoin.

Toimeksiannon mukaisesti selvittäjän tuli:

1. kartoittaa olemassa olevaa tutkimusta ja tietopohjaa kulttuurin ja hyvinvoinnin välisistä yhteyksistä ja tehdä esityksiä tutkimuksen kehittämiseksi;
2. ehdottaa keinoja levittää aiheeseen liittyvää tietoa kulttuuri-, hyvinvointi- ja kolmannen sektorin toimijoille;
3. kartoittaa kulttuurin hyvinvointivaikutuksia vahvistavia toimintamuotoja ja ehdottaa uusia toimintamalleja;
4. tehdä ehdotuksia siitä, miten kulttuuri-, hyvinvointi- ja kolmannen sektorin toimijoiden välistä vuoropuhelua ja yhteistyötä voitaisiin edistää;
5. tarkastella koulutukseen liittyviä kysymyksiä kulttuuri- ja hyvinvointiteeman kannalta;
6. tehdä muita mahdollisia aihepiiriin liittyviä ehdotuksia.

Toimintaohjelman toivottiin sisältävän myös ehdotuksia siitä, miten kulttuurin hyvinvointivaikutusten edistämistoimet tulisi organisoida julkishallinnossa ja

sen toivottiin sisältävän kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla toteutettavia toimenpiteitä.

Toimenpide-ehdotukset on jaoteltu lainsäädäntöä, hallintoa ja rahoitusta koskeviin ehdotuksiin sekä julkisen, kolmannen ja yksityisen sektorin väliseen yhteistyöhön liittyviin ehdotuksiin. Näiden jälkeen on lueteltu ehdotuksia, jotka liittyvät tutkimukseen ja tietopohjan kartuttamiseen, koulutukseen sekä tiedon levittämiseen.

1 Lainsäädäntö, hallinto ja rahoitus

Toimenpide-ehdotus 1:

Kulttuurin terveys- ja hyvinvointivaikutukset huomioidaan eri ministeriöiden strategioissa ja eri toimialojen tulevissa lainsäädännön uudistuksissa, erityisesti sosiaali- ja terveysministeriössä valmisteilla olevassa sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännön uudistamisessa.

Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelman taustalla on valtioneuvoston Terveiden edistämisen politiikkaohjelma. Hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen on jo otettu kantaa valmisteilla olevassa terveydenhuoltolakia koskevassa uudistuksessa sekä

sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä, kehittämistä ja valvontaa koskevassa laissa, joita koskevat hallituksen esitykset annetaan keväällä 2010. Terveyden edistämiseen liittyvän poikkihallinnollisen yhteistyön järjestämisessä tulee huomioida myös terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen kulttuurin keinoin. Tämä tulee turvata uudistettavissa terveydenhuoltolaissa (terveydenhuoltolakiehdotusta valmistelleen työryhmän ehdotus 17. pykäläksi, Terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen), sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä, kehittämistä ja valvontaa koskevassa lainsäädännössä sekä valmistelussa olevassa sosiaalihuollon lainsäädännössä.

Kulttuuripolitiikan strategia 2020:ssa nostetaan esiin taiteen ja kulttuurin myönteinen vaikutus yksilöiden elämänhallintaan ja terveyteen sekä yhteisöjen hyvinvointiin. Opetusministeriö arvioi kulttuuripolitiikan strategian mukaan mahdollisuudet selkiyttää ja kehittää kulttuurin toimialan lainsäädäntöä. Näin myös mahdollisesti uudistuvassa kulttuurilainsäädännössä on syytä ottaa huomioon kulttuurin hyvinvointivaikutusten turvaaminen.

Vastuutahot: STM (sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädäntö) ja muut ministeriöt

Aikataulu: Terveydenhuoltolain uudistusta sekä sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä, kehittämistä ja valvontaa koskevat hallituksen esitykset annetaan Eduskunnalle keväällä 2010 ja sosiaalihuoltoa koskeva esitys vuonna 2012.

Toimenpide-ehdotus 2:

Perustetaan vastuuministeriöiden johdolla yhteistyöelin, jonka tehtäviin kuuluvat Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelman toteuttaminen, koordinointi, tunnetuksi tekeminen ja ehdotusten laatiminen tarvittavista uusista järjestelyistä sekä toiminnan seuraaminen eri hallinnonaloilla.

Terveyden- ja hyvinvoinnin edistämisessä kulttuurin ja taiteen keinoin on ollut vaikeutena eri hallinnonalojen ja toimijoiden vähäinen yhteistyö ja koordinaatio, jolloin myös toimintavastuut ovat jääneet epäselviksi. Yhteistyötä varten on tarpeen perustaa yhteistyöelin. Erityisvastuussa ovat sosiaali- ja terveys-

ministeriö (STM), opetusministeriö (OPM), työ- ja elinkeinoministeriö (TEM) sekä ympäristöministeriö (YM), mutta yhteistyöelimeen voidaan kutsua myös muita ministeriöitä, niiden alaisia virastoja, järjestöjä ja toiminnan kannalta keskeisiä tahoja. Yhteistyöelimen tehtäviin kuuluvat kulttuurin hyvinvointivaikutuksia edistävän toiminnan seuraaminen, koordinointi ja tunnetuksi tekeminen sekä ehdotusten tekeminen tarvittavista uusista järjestelyistä.

Yhteistyöelimen tehtävänä on seurata ja varmistaa, että kulttuurin hyvinvointivaikutukset huomioidaan eri hallinnonalojen uusissa valtakunnallisissa strategioissa sekä ohjauksessa. Esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriön strategiauudistuksessa sekä hyvinvointia ja kansanterveyttä koskevassa valtakunnallisessa ohjauksessa ja ohjeistuksessa tulee ottaa huomioon kulttuurin hyvinvointi- ja terveysvaikutukset. Keväällä 2010 eduskunnalle annettavassa Kulttuurin tulevaisuus -selonteossa tulee ottaa huomioon hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen taiteen ja kulttuurin keinoin.

Vastuutahot: STM, OPM, TEM, YM, Suomen Kuntaliitto, kansalaisjärjestöt

Aikataulu: Vuosina 2010–2014.

Toimenpide-ehdotus 3:

Kulttuurin hyvinvointi- ja terveysvaikutusten tutkimuksen, kehittämisen ja koordinoinnin ”kotipesä” perustetaan Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen yhteyteen.

Sosiaali- ja terveysministeriön alaisen Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) yhteyteen esitetään perustettavaksi ”Kulttuurin ja hyvinvoinnin yksikkö”, jonka tehtävänä on edistää kulttuurin hyvinvointivaikutuksiin liittyvää kehittämistä, tutkimusta, taidelähtöisiä menetelmiä sekä niiden juurruttamista koko Suomeen. Yksikkö voidaan koota myös siten, että THL koordinoi työtä, jota tehdään terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi kulttuurin ja taiteen keinoin. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen ja opetusministeriön alaisen Taiteen keskustoimikunnan (TKT) tulisi toimia poikkihallinnollisessa yhteistyössä hyvinvoinnin- ja terveyden edistämiseksi kulttuurin sekä soveltavan taiteen keinoin.

Tehtävien organisoinnin yhteydessä selvitetään valtakunnallisen Terveystta kulttuurista -verkoston asema, rahoitus ja toimintaedellytykset sekä mahdollisuudet toimia yhteistyössä uuden yksikön kanssa joko itsenäisenä toimijana tai yhdistettynä esimerkiksi THL:n toimintaan.

Tätä tarkoitusta varten tulee varata resurssit ja rahoitus sekä sosiaali- ja terveysministeriön että opetusministeriön toimesta.

Vastuutahot: STM, OPM, THL, Taiteen keskustoimikunta, taidekorkeakoulut

Aikataulu: Vuosina 2010–2012.

Toimenpide-ehdotus 4:

Kehitetään alueellisia yhteistyömalleja ja strategioita kulttuurin hyvinvointivaikutusten edistämiseksi.

Taiteen keskustoimikunta ja alueelliset taidetoimikunnat vahvistavat yhteistyötä kuntien sekä muiden alueen toimijoiden kanssa kulttuurin hyvinvointivaikutusten edistämiseksi. Alueellisille taidetoimikunnille tehdyn kyselyn (2009) mukaan yhteistyö on jo käynnistynyt lähes kaikilla alueilla, mutta vaatii selkiyttämistä.¹ Alueellisen yhteistyön kehittäminen kulttuurin hyvinvointivaikutusten edistämiseksi tulisi kirjata vastaisuudessa alueellisten taidetoimikuntien tulostavoitteisiin².

Aluehallintouudistuksen yhteydessä tulee elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskusten (ELY)³ ja aluehallintoviranomaisten (AVI)⁴ toimia tiiviissä yhteistyössä keskenään, alueellisten taidetoimikuntien ja muiden toimijoiden kanssa hyvinvoinnin edistämiseksi kulttuurin keinoin.

Alueilla on useita kulttuurin, kulttuuriperinnön ja hyvinvoinnin toimijoita, kuten maakunnan liitot. Tavoitteena on luoda alueellisia yhteistyömalleja niiden

kesken. Alueellisen yhteistyön kehittämisessä huomioidaan kieli- ja kulttuurivähemmistöt. Työn käynnistämiseksi järjestetään alueelliset verkostoseminaarit, joissa pohditaan ja työstetään yhteistä alueellista strategiaa, toimintaohjelmaa sekä organisoitumista. Alueelliset taidetoimikunnat tekevät aloitteen ja varmistavat verkoston työn koordinoinnin.

Vastuutahot: OPM/taiteen keskustoimikunta/alueelliset taidetoimikunnat, TEM/elinkeino- liikenne ja ympäristökeskukset, aluehallintovirastot, maakunnan liitot, Suomen Kuntaliitto, sosiaalialan osaamiskeskukset, sairaanhoitopiirit, järjestöjen ja virastojen alueelliset yhteistyöorganisaatiot.

Aikataulu: Vuosina 2010–2014.

Toimenpide-ehdotus 5:

Kunnissa asetetaan strategisia tavoitteita terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi myös kulttuurin ja taiteen keinoin ja tavoitteet kirjataan osaksi kuntien strategioita.

Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen on tärkeä osa kunnan toimintaa, jota valmisteilla oleva sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädäntö tulee vahvistamaan. Hyvinvoinnin lisääminen kulttuurin ja taiteen keinoin on oleellinen elementti terveyden edistämässä.

On tärkeää, että kulttuurin hyvinvointia ja terveyttä edistävät tavoitteet sisältyvät kuntastrategiaan, jolloin ne ovat osa budjetin valmistelua ja puretaan toiminnallisiksi tavoitteiksi kunnan vuotuisen toiminta- ja taloussuunnitelmaan. Tavoitteet konkretisoidaan jokaisen hallintokunnan toiminnan suunnittelussa tarkentaen.

Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kokonaisvastuu kuuluu kunnassa ylimmälle johdolle osana kunnan johtamisjärjestelmää. Suunnittelua, valmis-

¹ Kansallinen AKO- Hyvinvointi- ja Kulttuuriverkosto sekä maaseutupolitiikan kulttuuriteemaryhmä ovat käynnistäneet jo monilla seuduilla yhteistyön.

² 20.10.2009 julkistetussa valtion taidetoimikuntajärjestelmää koskeva kehittämissesityksessä ehdotettiin taiteen keskustoimikunnan ja alueellisten taidetoimikuntien muuttamista Taiteen edistämiskeskukseksi.

³ Entiset lääninhallituksen sivistysosaston ja TE-keskusten kulttuurin, osaamisen, työmarkkinoiden ja luovan talouden asiat.

⁴ Lääninhallituksen sosiaali- ja terveysosaston asiat.

telua, toimeenpanoa ja koordinoitua sekä seuranta- ja arviointia varten tarvitaan poikkihallinnollinen hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen työryhmä, jossa myös järjestöt ovat edustettuina.

Kuntien toivotaan varaavan osan terveyden edistämiseen ja ennaltaehkäisevään toimintaan tarkoitettua määrärahoista kulttuurisin keinoin toteutettaviin toimiin sekä kulttuurisen hyvinvoinnin erityisosaamisen edistämiseen. Toiminnan olisi hyvä tapahtua sosiaali- ja terveys-, kulttuuri-, opetus-, nuoriso- ja liikunta- ja teknisten lautakuntien, taide- ja kulttuurilaitosten sekä järjestöjen yhteistyönä.

Kunta- ja palvelurakenteen uudistumisen myötä yhteistoiminta-alueet voivat järjestää terveydenhuollon ja myös sosiaalihuollon palveluja joko kuntayhtymä- tai isäntäkuntaperiaatteella. Tällöin yhteistoiminta-alueelle olisi hyödyllistä perustaa hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen yhteistyöelin.

Vastuutahot: Kunnat ja Suomen kuntaliitto

Aikataulu: Vuosina 2010–2014.

Toimenpide-ehdotus 6:

Opetusministeriö lisää tukeaan kulttuurin hyvinvointivaikutuksia edistävään toimintaan. Myös muut ministeriöt ja Raha-automaattiyhdistys ohjaavat tukeaan kulttuurin ja taiteen terveyttä ja hyvinvointia edistäviin hankkeisiin.

Rahoitusvastuu jakautuu eri hallinnonalojen kesken. Alla olevat tahot neuvottelevat yhteistyöstä ja työnjaosta rahoituksesta päätettäessä:

a) Opetusministeriö kasvattaa asteittain kulttuurin hyvinvointivaikutuksia edistävään toimintaan osoitettua määrärahaa (vuoden 2009 tasossa 150 000 euroa). Taiteen keskustoimikunnan aseman selkiytyessä taide-toimikuntalaitoksen organisaatiouudistuksen myötä harkitaan määrärahan delegointia keskustuomikunnalle ja alueellisille taidetoimikunnille.

b) Sosiaali- ja terveysministeriö varaa terveyden edistämisen ja TUKE-määrärahasta osan kohdennettavaksi kulttuurin terveys- ja hyvinvointivaikutusten edistämistyöhön.

c) Raha-automaattiyhdistys RAY ottaa huomioon kulttuurin merkityksen hyvinvoinnin edistäjänä päi-

vittäessään avustusstrategiaansa. Strategian valmistelu alkaa vuonna 2010 ja se tulee voimaan vuodesta 2012 alkaen.

d) Työ- ja elinkeinoministeriö ottaa huomioon kulttuurin merkityksen hyvinvoinnille hyvinvointialan työ- ja elinkeinopoliittisen strategian toteutuksessa sekä luovan talouden strategisen hankkeen toimeenpanossa.

e) Ympäristöministeriö ottaa huomioon kulttuurin hyvinvointivaikutukset päättäessään tutkimus- ja kehittämismäärärahojensa käytöstä.

Terveyden edistämisen keskus (Tekry) toimii eri järjestöjä yhdistävänä tahona ja edistää kulttuurin hyvinvointihankkeiden kokoamista yhteistyössä rahoitajatahojen kanssa.

Vastuutahot: OPM, STM, TEM, YM, RAY, Tekry, järjestöt

Aikataulu: Vuosina 2011–2014.

2 Julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin välinen yhteistyö

Toimenpide-ehdotus 7:

Tuetaan kulttuurin, luovien alojen ja hyvinvointialojen yhteisen yritystoiminnan ja palvelukonseptien kehittämistä.

Luovien alojen sekä hyvinvointi- ja terveysalojen yritysten yhteistyö ja verkottuminen monipuolisiksi palvelukonsepteiksi, tuotteiksi ja asiakkuuksiksi on uusi ja kasvava alue. Yhteiset yrityshautomot, yritysneuvonta, täydennys- ja yhteistyökoulutus tukevat tavoitteita kehittää uusia palvelukonsepteja terveyden edistämiseen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin soveltuvia kulttuurituotteita. Liiketaloudellista, kaupallista ja tuotteistamisen osaamista tulisi edistää sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten, eri alojen taiteilijoiden kuin myös ns. välittäjäammattilaistenkin (ohjaajat, artonomit, kulttuurituottajat ym.) keskuudessa. Luovan talouden, kulttuuri- ja hoiva-alan yrittäjyys voi hyötyä ja hyödyttää kulttuurin hyvinvointi- ja terveysvaikutusten edistämistä alueellisissa verkostoissa (ks. toimenpide-ehdotus 4).

Uudenlaisten taide- ja kulttuuripalveluiden kehittämistä tulee vahvistaa palveluinnovaatioiden osalta. Tämä tukee samalla sosiaali- ja terveysalan houkuttelevuutta ja työllisyyttä. Opetusministeriö jatkaa ja vahvistaa yhteistyötä työ- ja elinkeinoministeriön HYVÄ-hankkeen ja Luovan talouden strategisen hankkeen sekä muiden alaa tukevien tahojen ja hankkeiden kanssa. Kulttuurialoilla toimii lukuisia mikroyrityksiä, joille verkottuminen ja välittäjäorganisaatiot toisivat tukea ja etuja mm. rahoitukseen ja markkinointiin.

Ehdotuksen vaikutukset tekijänoikeuslainsäädännön sekä verotuksen kannalta tulisi selvittää ohjelman jatkotyössä. Kulttuuritoiminta tulee alan palvelujen kilpailutuksessa nähdä palveluinnovaation ja laadun parantamisena.

Vastuutahot: OPM, TEM, STM, elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset, aluehallintovirastot, Tekes, maakunnan liitot, THL, maaseudun toimintaryhmät, järjestöt.

Aikataulu: Vuosina 2010–2014.

Toimenpide-ehdotus 8:

Kuntalaisten käyttöön etsitään aktiivisesti lisää yhteisiä toiminta- ja kohtaamispaikkoja.

Kaupunki- ja kuntasuunnittelun lähtökohtina ovat kulttuurinen monimuotoisuus sekä suvaitsevaisuutta ja terveyttä edistävät ympäristöt. Tavoitteena on luova rakennettu ympäristö, jossa toimintoja ei eritellä, vaan ne sekoittuvat joustavasti. Tämä vaatii tilojen inventointia, poikkihallinnollista arkkitehtuuri-, tila- ja aikasuunnittelua ja ns. sosiodesignin edistämistä, jolla rohkaistaan aktiiviseen osallisuuteen sekä kulttuurin ja yhteisötaiteen pariin.

Kunnat kiinnittävät kaavoituksessaan huomiota mahdollisuuksiin osoittaa ulko- ja sisätiloja taiteelle, liikunnalle ja kulttuuritoiminnalle. Julkisten rakennusten käyttömahdollisuuksia myös virka-ajan jälkeen parannetaan ja tilat suunnitellaan monikäyttöisiksi, avoimiksi kohtaamispaikoiksi eri-ikäisille käyttäjille. Vanhojen kiinteistöjen kunnostuksessa kehitetään ratkaisuja erilaisia käyttötarkoituksia ja toimintoja varten siten, että myös kohtuuhintaisia ja vähäisin toimenpitein korjattuja tiloja voidaan ottaa niihin soveltuvien

toimintojen käyttöön. Paikallisia toimijoita kannustetaan laatimaan alueelleen kulttuuriympäristön inventointeja ja kulttuuriympäristöohjelmia, joiden avulla voidaan edistää toiminta- ja kohtaamispaikkojen toteuttamista.

Kirjasto on usein kunnan kulttuurikeskus, ja sen toimintamuotoja kehitetään edelleen. Kirjastoja, kansalais- ja työväenopistoja sekä museoita tuetaan ihmisten, perheiden ja ryhmien kohtaamis- ja oppimispäikkoinä. Kulttuuripalveluita tulisi olla saatavilla myös kaupunkien keskustojen ulkopuolella. Kylätointiminta, kyläien maakunnalliset yhteenliittymät, maaseudun toimintaryhmät ja kyläkoulut ovat erinomaisia areenoita paikallisyhteisöjen säilyttäjinä, kehittäjinä ja kulttuuriperinnön siirtäjinä.

Vastuutahot toteuttavat eri toimijoiden kanssa yhteishankkeen, jossa toiminnallisin ja tilallisin esimerkein edistetään mahdollisuuksia saada ulko- ja sisätiloja taiteen ja kulttuurin käyttöön.

Vastuutahot: YM, OPM, Suomen Kuntaliitto, Suomen Kotiseutuliitto, kunnat, järjestöt, kylä- ja kaupunginosayhdistykset

Aikataulu: Vuosina 2010–2014.

Toimenpide-ehdotus 9:

Keitetään ja tuetaan arjen kulttuurisuutta vahvistavia toimintamuotoja yhteiskunnallisen toiminnan eri alueilla.

Arjen kulttuurisuus tarkoittaa sitä, että ihmiset voivat arkielämässään kokea ja tehdä elämänsä merkitykselliseksi ja mielekkääksi. Se on edellytys henkiselle, fyysiselle ja sosiaaliselle hyvinvoinnille. Arjen kulttuurisuus avaa näkökulman sekä ihmisen omaan että yhteiskunnallisten toimijoiden mahdollisuuksiin käyttää taidetta ja kulttuuria osallistumisen, osallisuuden ja yhteisöllisyyden tuottamisessa. Omat merkitykselliset kokemukset, elämykset, luovuus, vuorovaikutus ja yhdessä toimiminen toisten ihmisten kanssa vahvistavat identiteettiä ja lähiyhteisöjä.

Arjen kulttuurisuuden näkökulma haastaa yhteisöt ja instituutiot yhteiskunnallisen toiminnan eri alueilla arvioimaan omaa toimintaansa siitä näkökulmasta, miten ne voisivat parantaa vuorovaikutusta ja suju-

voittaa arjen käytäntöjä sekä lisätä ihmisten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia. Yhteisöjen ja instituutioiden tulee kehittää omia toimintojaan ja eri tavoin tukea ihmisten aloitteellisuutta arjen kulttuurisuuden vahvistamiseksi.

Eri alojen järjestöt, seurakunnat, vapaan sivistystyön toimijat, taiteilijat sekä vapaaehtoiset tekevät arvokasta työtä yhteisöllisyyden, osallisuuden ja hyvinvoinnin edistämiseksi. Edellä mainitut toimijat ovat useissa kunnissa avainasemassa tuottamassa ja tukemassa kulttuuripalveluja, vanhushpalveluja sekä liikunta- ja muuta vapaa-ajantoimintaa. Tulevaisuudessa kolmannen sektorin toimijoiden merkitys tulee edelleen kasvamaan, joten yleishyödyllisten yhdistysten, vapaaehtoisten ja harrastajapiirien toimintaa tulee tukea nykyistä enemmän. Kuntien tulee solmia tiiviimpiä kumppanuussuhteita tällaista toimintaa ja palveluja tuottaviin järjestöihin sekä yrityksiin.

Vastuutahot: Järjestöt, muut kansalaisyhteiskunnan vapaaehtoisorganisaatiot ja yhteisöt, taide- ja kulttuurilaitokset, taiteilijajärjestöt, viestimet, kunnat.

Aikataulu: Vuosina 2010–2014.

Toimenpide-ehdotus 10:

Taide- ja kulttuurilaitoksia sekä muita kulttuurialan toimijoita kannustetaan pitkäjänteiseen ja järjestelmälliseen yleisöyhteistyöhön sosiaali- ja terveydenhuollon hoito- ja palveluyksiköiden, muiden laitosten, koulujen sekä työpaikkojen kanssa.

Huomattavaa julkista rahoitusta nauttavia tahoja, kuten valtionosuuden piirissä olevia taide- ja kulttuurilaitoksia kannustetaan monipuoliseen yhteistoimintaan sosiaali- ja terveydenhuollon hoito- ja palveluyksiköiden sekä koulujen ja muiden laitosten kuten vankiloitten tai maahanmuuttajien yhteisöjen ja vastaanottokeskusten kanssa. Yleisöyhteistyö tulisi ulottaa myös yleisemmin työelämään ja työpaikoille. Kansalliset taide- ja kulttuurilaitokset voisivat valtakunnan tasolla ottaa kummihoitoyksiköitä ja kummikouluja. Vastaavasti museot, kirjastot, kansalais- ja työväenopistot, orkesterit ja teatterit toteuttaisivat toimintaa paikallis- ja aluetasolla. Kummitahojen kanssa laadittaisiin yhteistyönä vuosittainen kulttuurisuunnitelma.

Koululaisille tulisi järjestää kulttuuritapahtumia, kuten koulukonsertteja, taidenäyttelyitä, teatteri-, tanssi-, ooppera- tai elokuvaesityksiä.

Pitkäjänteinen työ tarvitsee vastuuhenkilön, jonka tehtäviin kuuluu luoda yhteyksiä, koordinoita toimintaa, opastaa ja perehdyttää toimijoita sekä auttaa sopimusten laadinnassa, kulttuuriohjelmien suunnittelussa, toteutuksen seurannassa ja toiminnan raportoinnissa.

Sekä työnantajia että taide- ja kulttuurilaitoksia kannustetaan ottamaan verovapaa kulttuuriseteli käyttöön nykyistä laajemmin.

Vastuutahot: OPM, STM, Museovirasto, Valtion taidemuseo, kunnat, Suomen Kuntaliitto, Suomen Museoliitto, taide- ja kulttuurilaitokset, työnantajat, järjestöt

Aikataulu: Vuosina 2010–2014.

Toimenpide-ehdotus 11:

Sosiaali- ja terveyspalveluiden piirissä olevan asiakkaan kulttuuritarpeet, yksilölliset toiveet ja toteutus kirjataan asiakkaan/potilaan hoito- ja palvelusuunnitelmaan.

Asiakkaalle tehdään hoito- ja palvelusuunnitelma, kun hänet otetaan sosiaali- ja terveyspalvelujen piiriin, riippumatta siitä ovatko kyseessä avohoidon, palveluasumisen tai laitoshoidon palvelut. Hoito- ja palvelutarpeet sekä elämäkertatiedot kirjataan, jolloin myös asiakkaan harrastukset ja tottumukset tulevat henkilökunnan tietoon. Useimmissa hoitoyksiköissä on käytössä ns. omahoitajajärjestelmä, jossa jokaiselle asiakkaalle/potilaalle on määrätty vastuuhoitaja. Omahoitaja on avainasemassa huolehtimaan asiakkaan kulttuurisista ja taiteellisista, kuten myös fyysisistä ja henkisistä tarpeista.

Hoitolaitoksen arkeen kuuluvat taiteilijavierailut, kirjastopalvelut sekä yhteiset käynnit kulttuuri- ja taidetapahtumissa asiakkaiden ja henkilökunnan toiveiden ja yksikön mahdollisuuksien mukaan. Hoitoyksiköissä voisi olla lisäksi kulttuuritoimintaan erikoistuneita ammattilaisia, joiden tehtävänä on järjestää taidelähtöistä toimintaa, juhlia ja muuta yllätyksellistä toimintaa yhteistyössä asiakkaiden, omaisten ja va-

paaehtoisten kanssa. Omahoitaja ja toiminnanohjaaja (mm. ohjaustoiminnan artonomi, toimintaterapeutti, fysioterapeutti) sekä mahdollisesti taiteen ammattilainen yhdessä voivat tuottaa asiakkaille kulttuurisia hetkiä, elämälle sisältöä sekä rakentaa luovaa ilma-
piiriä hoitoyksiköihin. Tämä tukee myös hoito- tai hoivayksiköiden ja laitosten asukasaktiivisuutta, työhyvinvointia, työvoiman rekrytointia ja pysyvyyttä.

Vastuutahot: STM, THL, kunnat ja hoito- ja palveluyksiköt, järjestöt

Aikataulu: Vuosina 2010–2014.

Toimenpide-ehdotus 12:

Kunnat ja muut rakennuttajatahot varaavat hoito- ja laitosympäristön viihtyisyyden lisäämiseksi prosentin rakentamis- tai peruskorjauskustannuksista taidehankintoihin. Hoitoyksiköiden käyttökustannuksiin varataan vuotuinen määräraha, jolla voidaan edistää kulttuuritoimintaa, yhteisöllisyyttä ja luoda kodinomaisuutta hoitoympäristöön asiakkaiden ja henkilökunnan yhteisten toiveiden pohjalta.

Terveiden edistämisen laatusuositus sisältää terveyttä edistävät elinympäristöt. Hyvällä sairaala- ja palveluyksiköiden suunnittelulla voidaan rakentaa terveyttä tukevia hoitoympäristöjä. Terveyskeskuksen vuodeosastojen ja hoitoyksiköiden peruskorjauksien yhteydessä voidaan toteuttaa uusimpia sairaala-arkkitehtuurin oppeja ja malleja, joilla tavoitellaan kodinomaisuutta, toimivuutta, kulttuuri- ja virkistystoiminnan edellyttämiä tiloja sekä viihtyvyyttä myös asiakkaan tai potilaan näkökulmasta.

Viihtyisyyden lisäämiseksi tulee prosentti rakentamis- ja peruskorjauskustannuksista varata taidehankintoihin, taidetekstiileihin, viheralueisiin jne. Tämä tavoite on jo kirjattu ja hyväksytty taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa sekä sen pohjalta tehdyssä valtioneuvoston periaatepäätöksessä (2003). Prosenttiperiaatetta noudatetaan nykyisin vaihtelevasti eri kunnissa.

Hoitoyksiköiden vuotuisiin talousarvioihin tulisi varata määräraha sekä kulttuuritoiminnalle että elinympäristön viihtyisyyden kohentamiseksi.

Vastuutahot: STM, YM, kunnat, kuntayhtymät, rakennuttajat

Aikataulu: Vuosina 2010–2014.

3 Tutkimuksen ja tietopohjan lisääminen

Toimenpide-ehdotus 13:

Käynnistetään Hyvinvointipolitiikkaa toisin keinoin -tutkimusohjelma.

Osana toimintaohjelman valmistelua toiminut tutkijatiimi on ehdottanut kulttuurin hyvinvointivaikutuksia koskevien yksittäisten tutkimusten ja tutkimusaihioiden kokoamista laajemmaksi tutkimusohjelmaksi. Käynnistetään tutkijatiimin esityksen mukaisesti poikkitieteellinen Hyvinvointipolitiikkaa toisin keinoin -tutkimusohjelma, joka voisi sisältää seuraavia osa-alueita:

1. Kulttuuri- ja taideharrastusten vaikutukset sosiaalisten verkostojen ja sosiaalisen pääoman edistäjänä.

2. Taiteen, kulttuurin ja kulttuuriperinnön vaikutukset elämän merkityksellisyyteen, terveyteen, hyvinvointiin, yhdyskuntakehitykseen ja talouteen. Tavoitteena on arviointimenetelmien luominen pitemmällä aikavälillä.

3. Kulttuuritoiminnan interventiotutkimuksia erilaisissa sosiaali- ja terveydenhuollon hoito- ja palveluyksiköissä (lapset ja nuoret, vanhuksat, muistisairaatt, mielenterveyskuntoutujat, vammaiset, maahanmuuttajat).

4. Vertailevia interventiotutkimuksia työhyvinvoinnin ja tuottavuuden kehittämiseksi ja työhyvinvoinnin ongelmien estämiseksi tai poistamiseksi kulttuurin ja taiteellisten toimintatapojen avulla. Interventioiden pitkäaikaisvaikutusten arviointia.

5. Tutkimusta kulttuurin vaikutuksista työttömien työkyvyn ylläpitämisessä.

6. Taiteen ja taidekasvatuksen koulutuksen tutkiminen ja kehittäminen liittyen taiteen terveys- ja hyvinvointivaikutuksiin.

7. Taiteen muuttuminen erilaisissa ympäristöissä. Taide sekä muuttaa että muuttuu.

Tutkimusteemojen kautta tutkimusohjelma tuottaa uusia näkökulmia ja osallistuu keskusteluun terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi kulttuurin keinoin sekä hyvinvointiyhteiskunnan turvaamiseksi ja kehittämiseksi. Aihepiiriin liittyvät käsitteet tulee selkiyttää.

Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimus ja muut tilastot tukevat tätä tutkimusohjelmaa. Tutkimusohjelman avulla saatavan tiedon levittäminen voisi tapahtua sähköisen, nopean ja edullisen julkaisusarjan avulla.

Tämän toimintaohjelman ensimmäisen vuoden aikana käynnistetään tutkimusohjelman valmistelu ja selvitetään sen rahoituksen mahdollisuuksia. Mahdollisia rahoittajia ja toimijoita ovat Suomen kulttuurirahasto, Svenska Kulturfonden, Suomen Akatemia, Tekes, THL, Työterveyslaitos, Tilastokeskus, Sitra, Työsuojelurahasto, TEM, OPM, STM ja RAY.

Vastuutahot: THL, Työterveyslaitos, Tilastokeskus, rahoittajatahot, korkeakoulut ja tutkimuslaitokset

Aikataulu: Tutkimusohjelman valmistelu vuonna 2010 ja tutkimus vuosille 2011–2014.

Toimenpide-ehdotus 14:

Perustetaan kulttuurin ja hyvinvoinnin professuuri ja valtakunnallinen tutkijakoulu.

Terveyttä ja hyvinvointia ja toisaalta taidetta ja kulttuuria koskevaa tutkimusta tehdään eri yliopistoissa ja tutkimusyksiköissä. Eri näkökulmia yhdistävä tutkimus ei ole saanut vielä rakenteellisia muotoja. Kulttuurin ja hyvinvoinnin tutkimuksen ja aseman vahvistamiseksi ja tutkimusrakenteiden luomiseksi esitetään perustettavaksi johonkin yliopistoon professuuri ja valtakunnallinen tutkijakoulu. Kulttuurin ja hyvinvoinnin tutkimustoiminta soveltuu hyvin myös ammattikorkeakoulujen toimintaan.

Turun kaupunkitutkimusohjelmaan (2009–2012) liittyen Turun yliopisto on esittänyt kulttuurisen terveys- ja hyvinvointitutkimuksen lahjoitusprofessuuria. Lahjoitusprofessuuri liittyy Turun yliopiston useiden tiedekuntien yhteiseen esitykseen osaksi Turun kulttuuripääkaupunkivuotta 2011. Professuurissa ovat mukana lääketieteellinen, humanistinen, kasvatustieteellinen ja yhteiskuntatieteellinen tiedekunta.

Vastuutahot: Yliopistot, tutkimusyhteisöt ja ammattikorkeakoulut

Aikataulu: Toimintaohjelman aikana.

Toimenpide-ehdotus 15:

Kulttuuritoimintaa ja taidelähtöisiä menetelmiä integroidaan osaksi lastensuojelua, nuoriso- ja sosiaalityötä, vanhuspalveluja, terveydenhuoltoa, kuntoutuspalveluja, koulujen opetusta sekä maahanmuuttajien kotouttamista. Menetelmiä hyödynnetään ja kehitetään syrjäytymisen ehkäisemiseksi sekä osallisuuden ja työhyvinvoinnin lisäämiseksi.

Kulttuuritoiminnan ja taidelähtöisten menetelmien tarve lisääntyy yhteiskunnan muutoksessa sekä erilaisen hoito- ja ongelmatilanteiden monimutkaistuesssa. Työterveyshuollon, oppilashuollon sekä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaiden joukossa on ihmisiä, joiden auttaminen psykososiaalisten ongelmien kierteestä ei onnistu kaikilta osin perinteisin keinoin. Kulttuurisia menetelmiä, yhteisötaidetta ja kädentöitä sekä lähiyhteisöjä voidaan hyödyntää ja kehittää mm. syrjäytymisen ehkäisemiseksi lasten ja nuorten, työikäisten ja ikäihmisten parissa sekä lomautettujen ja työttömiksi joutuneiden toimintakyvyn ja työkyvyn vahvistamiseksi.

Kulttuuri- ja kielierot sekä maahanmuuttajien alkutaival suomalaisessa yhteiskunnassa voivat tuoda haasteita kouluihin, työpaikoille ja yhteisöihin. Taidelähtöiset menetelmät ovat uusi tapa tavoittaa ihmisiä ja löytää piileviä voimavaroja, joilla päästään uuden ja itsenäisen elämän alkuun. Kontaktin saaminen kulttuuritoiminnan välityksellä ja samalla tukeminen sekä neuvonta auttavat eteenpäin. Kulttuuri- ja taide-toiminnan avulla rakentuu luottamusta ja osallisuutta yhteisöön, joka auttaa ja tukee yksilöä.

Kulttuuritoiminta ja taidelähtöiset menetelmät sekä niiden vaikutusten arviointi olisi saatava myös osaksi fyysistä, henkistä ja sosiaalista kuntoutusta. Taide- ja kulttuurilähtöisten menetelmien asiantuntijoita tulisi palkata erityistyöntekijöiksi sosiaali- ja terveydenhuoltoon.

Vastuutahot: STM, THL, yliopistot, taidekorkeakoulut, ammattikorkeakoulut, Työterveyslaitos, kuntoutuslaitokset, osaamiskeskukset, kunnat, alan yksityiset palveluntuottajat

Aikataulu: Vuosina 2010–2014.

4 Koulutus

Toimenpide-ehdotus 16:

Taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutusten näkökulmaa vahvistetaan kaikilla koulutusasteilla. Taide- ja taitoaineita lisätään kaikille koulutuksen asteille.

Taide ja kulttuuri ovat osa ihmiseksi kasvamista ja ne tulee ottaa huomioon kaikilla koulutuksen asteilla.

a) Kulttuurikasvatus ja kulttuuriperintöön perehdyttäminen otetaan nykyistä laajemmin osaksi varhaiskasvatusta sekä koulujen taito- ja taideaineita ja terveystietoa.

b) Kulttuurin hyvinvointi- ja terveysvaikutusten edistäminen sisällytetään osaksi terveystiedon oppiainetta.

c) Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen kulttuurin ja taiteen keinoin otetaan huomioon ammatillisten perustutkintojen sekä ammatti- ja erikoisammattitutkinnon perusteiden toimeenpanossa.

d) Kulttuuri-, sosiaali- ja terveysalojen yhteistä opetusta sekä taidelähtöisiä opintoja lisätään ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen opetustarjontaan.

e) Selvitetään sosiaali-, terveys-, kulttuuri- ja nuorisolan yhteistutkintojen mahdollisuus ja tarve ammatillisiin tehtäviin kelpoisuuden tuottavana terveys- ja hyvinvointialueen uudenaikaisena koulutuksena.

f) Täydennyskoulutusta järjestetään taiteilijoille sekä musiikki- ja taidepedagogeille, jotka toimivat hoito- ja palveluyksiköissä. Vastaavasti sosiaali- ja terveydenhuollon henkilökunnalle järjestetään kulttuurialan koulutusta. Työvoimakoulutusta suunnataan tälle alueelle.

Taide- ja taitoaineiden (musiikki, kuvataide, käsityö, liikunta) määrä on vähäinen peruskoulussa, lukiossa, ammattikouluissa sekä korkeakouluissa. Taide- ja taitoaineet ruokkivat luovuutta sekä vahvistavat identiteettiä ja siksi niitä tarvitaan lisää. Opetussuun-

nitelman valtakunnallisilla perusteilla, tutkinnon perusteilla, opettajakoulutuksella, tuntijaoilla, koulun tai oppilaitosten omalla kulttuurilla ja hengellä sekä vanhempien aktiivisuudella on suuri merkitys myös oppilaiden ja opiskelijoiden hyvinvoinnin edistämisessä.

Vuoteen 2010 mennessä uudistetaan ammatillisen peruskoulutuksen tutkintojen valtakunnalliset perusteet. Uudet tutkinnon perusteet antavat hyvät mahdollisuudet ottaa monipuolisesti huomioon terveyden, liikunnan ja työhyvinvoinnin edistämisen kulttuurisin keinoin. Rakenteeltaan entistä joustavammat tutkinnon perusteet tarjoavat opiskelijoille mahdollisuuksia sisällyttää opintoihinsa lisää taide- ja kulttuuriaineita yksilöllisten valintojen mukaan. Ammatillisen koulutuksen järjestäjiä tulee kannustaa tarjoamaan taide- ja kulttuuriaineita terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi. Ammattikorkeakouluille ja toisen asteen ammatillisille oppilaitoksille tulisi antaa suositus sosiaali-, terveys- ja kulttuurialojen yhteisten opintokokonaisuuksien luomiseksi.

Sosiaali- ja terveydenhuollon palveluyksiköissä työskenteleville taiteilijoille tarjotaan koulutusta erilaisten asiakasryhmien kohtaamiseen ja toimimiseen hoitoyhteisöissä. Vastaavasti hoito- ja sosiaalialan henkilöstö tarvitsee täydennys-, ja yhteistyökoulutusta kulttuuri- ja luovien alojen kanssa, jotta kulttuuritoiminta juurtuisi osaksi työhyvinvointia sekä sosiaali- ja terveyspalveluita.

Opettajakoulutukseen ja kasvatustieteiden opintoihin sekä tutkintoihin tulisi lisätä taideaineita ja kulttuuristen menetelmien opintoja. Työvoimapolitiittisia keinoja ja koulutusta voidaan ohjata alan kehittämiseksi.

Vastuutahot: OPM, TEM, Opetushallitus, yliopistot, taidekorkeakoulut, ammattikorkeakoulut, ammatilliset oppilaitokset, opistot.

Aikataulu: Valtioneuvoston perusopetuksen tavoitteisiin ja tuntijakoa koskeviin päätöksiin sekä perusopetuksen opetussuunnitelmien uudistuksen sisältöön vaikuttaminen vuosina 2010–2011. Taideaineiden lisääminen eri koulutusasteille ja kulttuuritoiminnan merkityksen korostaminen osana terveystietoa vuosien 2010–2013 aikana.

5 Tiedon levittäminen

Toimenpide-ehdotus 17:

Käynnistetään hanke, jonka tarkoituksena on koota, arvioida ja levittää Terveyttä kulttuurista -verkoston aineistoa.

Terveyttä kulttuurista -verkosto on toiminut Suomessa vuodesta 1992 lukien. Valtakunnallinen verkosto on tehnyt vuosien varrella kehittämis-, koulutus- ja tiedotustyötä kulttuurin ja taiteen terveys- ja hyvinvointivaikutuksista. Verkostolle on kerääntynyt laaja alan tietotaito sekä arkistoaineisto, jota verkoston jäsenet ovat lähes vapaaehtoisvoimin koonneet.

Terveyttä kulttuurista -verkosto toteuttaa hankkeen opetusministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön avulla.

Vastuutahot: Terveyttä kulttuurista -verkosto, OPM, STM, THL.

Aikataulu: Vuosina 2010–2011.

Toimenpide-ehdotus 18:

Otetaan käyttöön yhteinen vuorovaikutteinen sähköinen tietopankki, johon kootaan alan tutkimus- ja kehittämistietoa sekä käytäntöjä, malleja ja toimijoita.

OPM/ESR-rahoitteisen Innovaatio- ja osaamisjärjestelmien kehittäminen -ohjelman osana oleva Taika-hanke (Taide kohtaamisalustana sektorirajat ylittävälle kulttuurisille innovaatioille 2008–2011) tuottaa yhteisöllisen verkkopalvelun ja taidelähtöisten menetelmien tietopankin. Siihen kerätään kulttuurin ja taiteen hyvinvointiin ja terveyteen liittyvää tutkimustietoa ja hyviä käytäntöjä. Tässä huomioidaan jo olemassa olevat tietopankit/portaalit ja niihin linkittyminen (esim. hyvatkaytannot.fi, terveysuomi.fi, sosiaaliportti.fi, toimintasuomi.fi, Kultus.fi).

Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia toimii Taika-hankkeen koordinoijana sekä tietopankin kehittäjänä vuosina 2008–2011, jonka jälkeen tietopankin ylläpidon ja päivittämisen täytyy siirtyä jatkuvaan toimintaan pohjaavan organisaation

vastuulle. Vastuutahon tehtävänä on huolehtia siitä, että tieto leviää ja kohtaa mahdollisimman monet ihmiset, niin vapaaehtoistoimijat, ammattilaiset kuin päättäjätkin.

Vastuutahot: Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia, THL, Tekry

Aikataulu: Tietopankin kehittäminen vuosina 2008–2011. Selvitettävä jatko vuoden 2012 jälkeen (ks. toimenpide-ehdotus 3).

6 Toimintaohjelman toteuttaminen ja seuranta vuosina 2010–2014

Vuosi 2010

1. Sosiaali- ja terveysministeriö asettaa vuoden 2010 aikana poikkihallinnollisen yhteistyöelimen, joka koostuu eri ministeriöiden nimeämistä edustajista ja keskeisistä alan toimijoista.

2. Toimintaohjelman toteuttamisen tarkempi suunnitelma laaditaan yhteistyöelimessä. Suunnitelma sisältää toimenpiteiden, arvioinnin, vastuutahojen, vastuuhenkilöiden sekä aikataulujen tarkennuksen.

3. Toimeenpanosuunnitelma, johon sisältyvät viestintä- ja arviointisuunnitelma vahvistetaan terveyden edistämisen politiikkaohjelman ministeriryhmässä.

4. Budjettivaikutukset tarkennetaan sekä tehdään ehdotukset vuosien 2011–2014 tulo- ja menoarvioihin.

5. Esitetään terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen kulttuurin keinoin kirjattavaksi seuraavaan hallitusohjelmaan.

Vuodet 2011–2014

Toimintaohjelma toteutuu toimenpide-ehdotuksissa mainittujen aikataulujen puitteissa. Ohjelman toteutumisen väliseuranta tehdään vuoden 2012 loppuun mennessä ja lopullinen seurantaraportti vuoden 2015 loppuun mennessä.

II Taustamuistio

1 Ohjelmatyön lähtökohdat

Valtioneuvosto antoi 5. joulukuuta 2007 periaatepäätöksen hallituksen strategia-asiakirjasta, jonka yhteydessä hyväksyttiin Terveyden edistämisen politiikkaohjelma. Osana ohjelmaa käynnistettiin opetusministeriössä poikkihallinnollisen Kulttuurin hyvinvointivaikutusten toimintaohjelman (2010–2014) valmistelu. Nimi muutettiin myöhemmin Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelmaksi. Ohjelmatyön lähtölaukauksena toimi Säätytalolla 18.4.2008 järjestetty pyöreän pöydän keskustelutilaisuus, joka kokosi yhteen asiantuntijoita eri hallinnon- ja toimialoilta.

1.1 Toimeksianto ja ohjelman valmistelu

Kulttuuri- ja urheiluministeri Stefan Wallinin (29.9.2008) toimeksiannon mukaisesti toimintaohjelman tuli sisältää kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla toteutettavia toimenpiteitä seuraavilta kolmelta painopistealueelta; kulttuuri osallisuuden, yhteisöllisyyden, arjen toimintojen ja ympäristöjen edistäjänä, taide ja kulttuuri osana sosiaali- ja terveydenhuoltoa ja työhyvinvoinnin tukeminen taiteen ja kulttuurin keinoin.

Painopistealueita esitellään luvussa 1.2.

Selvittäjän tukena toimintaohjelman valmistelussa oli asiantuntijaryhmä. Asiantuntijaryhmän järjestämiskokous pidettiin 3.12.2008 ja vuoden 2009 aikana asiantuntijaryhmä kokoontui kaikkiaan kahdeksan kertaa. Keväällä 2009 työskenteli lisäksi viisi alatyöryhmää, joiden kokoonpanot ovat liitteessä 1. Työryhmät työstivät toimintaohjelman strategisiin painopistealueisiin sekä tutkimukseen ja koulutukseen liittyviä toimenpide-ehdotuksia.

Toimintaohjelman valmistelun aikana kuultiin ulkopuolisina asiantuntijoina seuraavia henkilöitä; Terveyden edistämisen politiikkaohjelman ohjelmajohtaja Maija Perho (sosiaali- ja terveysministeriö), ylitarkastaja Ismo Suksi (sosiaali- ja terveysministeriö), tutkija Cecilia von Brandenburg, sisustusarkkitehti Ilona Silenti, kehitysjohtaja Ulla-Maija Laiho (työ- ja elinkeinoministeriö), hankepäällikkö Petra Tarjanne (työ- ja elinkeinoministeriö), yliarkkitehti Timo Hintsanen (Turun kaupunki), kehittämissuunnittelija Hanna-Mari Kokkonen (Kuopion kaupunki), tutkimuspäällikkö Mirja Liikkanen (Tilastokeskus), lehtori Eeva Mäkinen (Kuopion konservatorio), kulttuuriasianneuvos Kirsi Kaunisharju (opetusministeriö) ja opetusneuvos Matti Kimari (opetushallitus). Lisäk-

si selvittäjä kuului erikseen laajalti alan asiantuntijoita, jotka on lueteltu liitteessä 2.

Toimintaohjelmaluonnoksesta järjestettiin avoin kuulemistilaisuus opetusministeriössä 14.10.2009. Tilaisuuteen osallistui 90 henkilöä eri aloilta. Ohjelmaluonnos on ollut myös kommentoitavana opetusministeriön verkkosivuilla ajalla 7.10. – 31.10.2009. Määräaikaan mennessä saatiin kaikkiaan 28 kirjallista kommenttia.

1.2 Toimintaohjelman strategiset painopistealueet

Toimintaohjelmalle valittiin kolme strategista painopistealuetta, joilla terveyttä ja hyvinvointia edistetään kulttuurin ja taiteen keinoin. Ohjelman tavoitteena on tukea ja kehittää näiden painopistealueiden toteutumista yksityisten ihmisten, yhteisöjen ja yhteiskunnan hyväksi:

1. Kulttuuri osallisuuden, yhteisöllisyyden, arjen toimintojen ja ympäristöjen edistäjänä.

Ihminen haluaa arkielämässään kokea ja tehdä elämässä mielekkääksi ja merkitykselliseksi. Se on edellytys henkiselle, fyysiselle sekä sosiaaliselle hyvinvoinnille. Taide ja kulttuuritoiminta ovat keskeisiä elementtejä hyvän elämän ja arjen kokemiselle, jossa korostuu aineettoman hyvinvoinnin merkitys. Omat elämykset, luovat voimavarat, osallisuus ja vuorovaikutus toisten ihmisten kanssa mahdollistavat voimaantumisen, itsensä kehittämisen ja toimintakyvyn ylläpidon.

Tavoitteena on kulttuurisen sensitiivisyyden lisääminen jo varhaislapsuudesta alkaen. Taide ja kulttuuri ovat mahdollisuuksia, joilla päästään koskettamaan ihmisiä ja yhteisöjä. Korkeatasoinen ja monipuolinen taide-elämä on edellytyksenä taiteesta ja kulttuurista nauttimiselle. Se on myös mahdollisuus taiteen monipuoliselle soveltavalle käytölle. Arjen kulttuurisuus kattaa taiteen yleisönä olemisen lisäksi omakohtaisen taide- ja kulttuuriharrastamisen yksin tai yhdessä toisten kanssa. Arjen kulttuurisuuden näkökulma haastaa yhteisöt, instituutiot ja järjestöt verkottumaan yli perinteisten toimintojen rajojen ja tilojen.

Kulttuuri- ja rakennettu ympäristö muuttuvat ajan myötä, eikä ihminen tunnista oman lähiympäristönä piirteitä aina arvokkaiksi. Tieto lisää arvostusta ja auttaa tekemään oikeita ratkaisuja ympäristössä. Jotta ympäristö säilyy arvokkaana, aitona, elinvoimaisena, arkea tukevana ja mielenkiintoisena, se vaatii pitkäjänteistä ja tavoitteellista suunnittelua, toimintaa ja hoitoa.

Tavoitteena on sopusuhtainen, kauniin kokonaisuuden muodostava ja historiallista syvyyttä sisältävä sekä elävä kaupunki-, taajama- tai maaseutuympäristö, jota ihmiset arvostavat, jossa he viihtyvät sekä tuntevat elävänsä turvallisesti osana lähiyhteisöä ja jossa heillä on osallistumisen ja toimimisen mahdollisuuksia.

2. Taide ja kulttuuri osana sosiaali- ja terveydenhuoltoa

Kiinnostus taide- ja kulttuuritoimintaan säilyy osana ihmisen identiteettiä ja elämää, vaikka elin- ja asuinympäristö muuttuisi kodista palvelutaloksi tai laitokseksi. Tämä koskettaa lastensuojelun lapsia ja nuoria, mielenterveyden ongelmista kärsiviä, fyysisistä vammoista kuntoutujia ja pysyvämmiin vammautuneita, kehitysvammaisia sekä kasvavaa ikääntyvää väestönosaa. Monet joutuvat viettämään pitkäaikaissairaina vuosia ja usein viimeisen elinaikansa hoitolaitoksessa.

Tavoitteena on, että kulttuuri- ja taideharrastukset sekä toimet kulttuuritarpeiden yksilölliseksi tyydyttämiseksi olisivat osa hoito- ja palvelusuunnitelmaa. Hoitolaitosten usein jäykät päiväohjelmat tarvitsevat uudenlaista sosiokulttuurista toimintaa, joka tuo asiakkaille mielekästä sisältöä elämään. Hoitoympäristön viihtyisyys ja kodinomaisuus tukevat hoidon tuloksia ja henkilökunnan työhyvinvointia. Kotona syrjäytymisvaarassa olevat ihmiset tarvitsevat yhteisön tukea, jota syntyy yhteisen kulttuuritoiminnan parissa. Kulttuuritoiminta ja hoito- tai sosiaalityö parhaimmillaan toimivat tasarvoisessa yhteistyössä rinnakkain, mikä vaatii asenteiden, toimintatapojen ja toimintakulttuurin muutoksia sekä johtajuuden ja koulutuksen kehittämistä.

Kulttuuripalveluja voidaan käyttää myös ennakkoivasti osana sosiaali- ja terveydenhuoltoa ja syrjäytymisen ehkäisemistä.

3. Työhyvinvoinnin tukeminen taiteen ja kulttuurin keinoin

Työhyvinvointi ja työssä jaksaminen koskettavat jokaista työikäistä. Osaamismahdollisuudet tai -vaatimukset nykyaikaisessa tietoyhteiskunnassa ovat lähes rajattomat. Työlle on ominaista jatkuva muutos, kompleksisuus, epävarmuus, globalisoituminen ja verkostoituminen. Työntekijä tarvitsee tietojen ja taitojen lisäksi joustavuutta, suvaitsevaisuutta, itsenäistä toimijuutta, yhteistyökykyä, monialaisuutta, innovatiivisuutta ja rajanylitystaitoa.

Nykypäivän työelämässä on yhä enemmän työhyvinvointiin liittyviä henkisiä ja psykososiaalisia ongelmia. Tarvitaan aktiivisia tai passiivisia selviytymiskeinoja, joilla voidaan lievittää ahdistusta, stressaantumista tai työssäuupumista. Työssä jaksamisen merkitys korostuu työvoiman ikääntyessä. Tarvitaan lisää selviytymistarinoita, joissa työelämän, yksilön ja perheen sekä työn ja vapaa-ajan yhteensovittaminen koko työelämän aikana onnistuu. Vastuu kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin edistämisestä jakaantuu yhteiskunnan, työnantajan ja työntekijän kesken.

Työhyvinvointi tarkoittaa, että työ on mielekästä ja sujuvaa sekä työuraa tukevaa. Työtä tehdään terveisessä ja viihtyisässä työympäristössä yksin tai osana hyvää työyhteisöä.

Taide- ja kulttuuritoiminnan keinoin on voitu vaikuttaa mm. psyykkiseen ja sosiaaliseen työkykyyn, työpaikan ilmapiiriin sekä viihtyisämmän työympäristön luomiseen. Taiteellinen kokemuksellinen oppiminen voi lisätä merkittävästi työhön liittyviä taitoja, kuten kommunikaatio- ja tiimityötaitoja. Sosiaalisesti vietetty vapaa-aika ja kulttuuriharrastukset tukevat henkistä ja fyysistä terveyttä, joka heijastuu myös työelämään. Tavoitteena on pitempi työura hyvinvoivana ja terveenä.

1.3 Kulttuuri terveyden edistämisen politiikkaohjelmassa

Terveyden edistämisen politiikkaohjelman tavoitteena on väestön terveydentilan parantaminen ja terveyserojen kaventaminen. Ohjelmalla vaikutetaan keskeisten kansansairauksien syihin, jolloin voidaan hillitä ter-

veydenhuollon kasvavia kustannuspaineita, ennaltaehkäistä sairastumista ja ennenaikaista eläköitymistä sekä nostaa työllisyysastetta. Tavoitteena on myöhen-tää siirtymistä raskaaseen pitkäaikaishoitoon.

Terveyden edistämisen politiikkaohjelman keskeisenä tehtävänä on edesauttaa ja vahvistaa terveysnäkökohtien huomioimista yhteiskunnallisessa päätöksenteossa ja palvelujärjestelmien eri tasoilla. Tämä tulee ulottaa myös elinkeinoelämään, työpaikoille, järjestöihin ja yksilötasolle asti. Terveyden edistäminen ei ole vain terveydenhuollon tehtävä, vaan se on poikkialtista toimintaa. Terveyttä voidaan edistää esimerkiksi hyvällä ympäristö- ja liikennesuunnittelulla, rakentamalla turvallisia kevyen liikenteen väyliä, lähiliikuntapaikkoja ja lenkkipolkuja, terveellisellä ravitsemuksella, panostamalla työhyvinvointiin sekä vahvistamalla yhteisöllisyyttä sosiaali- ja kulttuuripalveluilla sekä yhteistyöllä kansalaisjärjestöjen kanssa.

Terveyden edistämisen politiikkaohjelmaan on sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden kehittämistä koskevaan lukuun kirjattu osio kulttuuritoiminnasta. Politiikkaohjelmassa luvataan käynnistää eri hallinnonalojen yhteistyönä kulttuurin terveydellisten ja hyvinvointivaikutusten edistämishanke. Hankkeen valmisteluvastuu annettiin opetusministeriölle ja sosiaali- ja terveysministeriölle, yhteistyössä muiden ministeriöiden sekä toimijoiden kanssa.

Terveyden edistämisen politiikkaohjelman johtaja Maija Perho totesi 18.4.2008 pidetyssä pyöreän pöydän keskustelutilaisuudessa, että ”kulttuurin hyvinvointivaikutusten edistämistyössä kysymys on kulttuuripalvelujen, kulttuurin kokemisen ja sen tuottamiseen osallistumisen merkityksen julkituomisesta ja ymmärtämisestä eri tahoilla ja toiminnoissa. Tilausta ja tarvetta on niin päivähoidossa, kouluissa, työttömien aktivoinnissa ja osallistamisessa, vanhustenhuollossa ja syrjäytymiskehityksen torjunnassa. Kulttuuri yksinkertaisesti kuuluu hyvän elämän eväisiin. Se rikastuttaa, voimaannuttaa ja hoitaa sekä mieltä että kehoa”.

1.4 Kulttuurin ja taiteen mahdollisuuksia hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä

Kulttuuritoiminnan yhdistämistä hyvinvointiin ja terveyteen voidaan tarkastella ennalta ehkäisevän työn näkökulmasta. Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen peruslähtökohtia ovat yksilöllisten voimavarojen tunnistaminen ja tukeminen. Terveyden edistäminen on perinteisesti jaettu kahtia; promotiiviseen työhön eli voimavarojen tunnistamiseen ja vahvistamiseen sekä preventiiviseen työhön eli riskitekijöiden tunnistamiseen ja ehkäisemiseen. Näitä molempia voidaan tarkastella sekä yksilö- että yhteisötasolta käsin.

Ehkäisevän sosiaalipolitiikan tavoitteena on edistää yksilöllistä vapautta, omatoimisuutta, osallisuutta ja elämän ehtojen määrittelyä omista lähtökohdista. Ehkäisevällä sosiaalityöllä on ollut marginaalinen paikka kuntien sosiaalitoimessa. Selvää muutosta on kuitenkin tapahtumassa ja esimerkiksi ehkäisevät kotikäynnit, etsivä toiminta ja varhainen puuttuminen

ovat kehittymässä osaksi sosiaalipalveluja. Taide- ja kulttuuritoiminnan, toiminnallisten päiväryhmien ja sosiokulttuuristen työmenetelmien liittäminen näihin työmuotoihin sopii erinomaisesti. Taidesektori voi toimia sosiaalipoliittisena tekijänä syrjäytymistä estäen ja erilaisuutta tulkiten (Cantell 2002; Marin ym. 2003; Del Masso 2004; Lundahl ym. 2007).

Ennaltaehkäisevällä terveydenhuollolla on pitemmälle juurtuneet menetelmänsä ja institutionaaliset sekä lakiin perustuvat muotonsa, kuten neuvolatoiminta tai terveysvalistus. Taiteen ja kulttuuritoiminnan edellytykset terveydenhuollon kentällä ovat lisääntyneet sekä terveyskasityksen laajentumisen että hoitotieteen kehittymisen myötä. Terveellisten elämäntapojen ja itsehoidon keinojen edistämisessä voidaan hyödyntää median lisäksi muita kulttuurisia keinoja, kuten visuaalisia taiteita, draamaa, musiikkia tai tanssia. Kulttuuritoiminta sopii hyvin myös hoitotyön ja kuntoutuksen tueksi (esim. Pitkälä ym. 2004). Taiteen ja kulttuuritoiminnan tuominen ihmisten arkeen ennaltaehkäisevässä mielessä ja osana sosiaali- ja terveydenhuoltoa voidaan jaotella seuraavalla tavalla:

Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen kulttuurin keinoin	Taiteen soveltaminen
Ehkäisevä ja ennakoiva työ, osallisuuden edistäminen	Taide- ja kulttuuritoiminta Taide- ja kulttuuriperintökasvatus kouluissa Harrastus- ja kulttuurikäynnit Toiminnalliset ryhmät Sosiokulttuurinen innostaminen Soveltava-, voimauttava tai yhteisötaide Taide osana työhyvinvointia ITE-taide <i>Taiteilija, virikeohjaaja, taideaineiden opettaja, artemi, artesaani, taide- ja museopedagogi jne.</i>
Hoito- ja hoivatyö sekä kuntoutuminen	Luovat terapiat ja kulttuuritoiminta osana hoito- ja palvelusuunnitelmaa Sosiokulttuurinen työ integroituna hoitoon ja kuntoutukseen Yksilö- ja ryhmäterapien menetelmänä Kuvataide-, musiikki-, kirjallisuus-, draama-, tanssi- ym. terapiat Työterveyshuollon, opiskelijoiden ja koululaisten terveydenhuollon menetelmänä <i>Terapeutti, muu sosiaali-, terveys-, nuoriso-, kulttuuri-, taidealan koulutuksen saanut henkilö</i>
Lääketiede ja psykiatria	Taide psykoterapian apumenetelmänä Lyhyt ja pitkäaikainen terapia <i>Psykiatri</i>

Taulukko 1. Taiteen ja kulttuurin soveltaminen hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä

Taulukossa 1 on taiteen soveltamisen kenttä hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi jaoteltu kolmeen osaan. Ensinnäkin on taide- ja kulttuuritoiminta ehkäisevän työn lähteenä. Tällä tarkoitetaan yleistä taiteen aktiivista itsenäisesti tapahtuvaa tai ohjattua harrastamista, käyntejä kulttuurikohteissa ja vierailuja taideinstituutioissa. Se sisältää myös päivätoiminnan toiminnalliset kulttuuriryhmät, kädentaitojen ryhmät, taidekasvatuksen ja taiteen osana työelämää ja työhyvinvointia. Taidetta voidaan soveltaa monin tavoin mm. voimauttavan taiteen tai yhteisötaiteen prosessien keinoin. Taide- ja kulttuuritoimintaa voi ohjata esimerkiksi taiteilija, koulutettu ohjaaja, museopedagogi, artesaani, ohjaustoiminnan artonomi tai taide- ja ilmaisuaineiden opettaja. Se voi olla ammatillista tai vapaaehtoistyötä.

Toisena on taide- ja kulttuuritoiminnan soveltaminen hoito- ja hoivatyön sekä kuntoutuksen tai työterveydenhuollon osana ja tukena. Tällöin taideterapia tai sosiokulttuurinen taidetoiminta on osa hoitotyötä tai kuntoutusta siten, että se on myös kirjattuna osaksi hoito- ja palvelusuunnitelmaa ja päiväjärjestystä. Taidelähtöiset menetelmät voivat tukea fyysisen ja henkisen työkyvyn palautumista sekä tasapainottaa voimavarojen ja työn välisiä jännitteitä.

Luovien terapioiden käyttö osana hoito- ja kuntoutustyötä vaatii koulutetun terapeutin työpanoksen. Kulttuuri- ja taidetoimintaa osana hoito- tai hoivatyötä voi ohjata taiteilija, joka on saanut täydennyskoulutusta ihmisen kohtaamiseen. Vaihtoehtona on myös taideaineiden opintoja suorittanut hoitotyön tai sosiaalialan ammattilainen.

Kolmantena on taide psykiatrian apumenetelmänä, joko lyhyt- tai pitkäaikaisena psykoterapiana, joka jää tämän toimintaohjelma ulkopuolelle.

Yllä esitetty kolmijako mukailee edesmenneen psykiatrian ylilääkäri Antti Alangon jaottelua kolmeen kulttuurin toimintamuotoon lääketieteen ja hoitotyön osana; toiminnalliseen harrastustoimintaan, hoitotyötä ja terapeuttisia tavoitteita tukevaan sekä analyttisen psykoterapian menetelmiä kehittävään taideterapiaan (Alanko 2003).

Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelman ulkopuolelle rajautuvat esimerkiksi luovat ja taideterapiat sekä liikunta, vaikka ne nähdään erittäin tärkeinä terveyden edistämisen osa-alueina. Tässä oh-

jelmassa pyritään keskittymään toimeksiannon mukaisesti kulttuurin terveys- ja hyvinvointivaikutuksiin ja niiden edistämiseen edellä mainituilla kolmella painopistealueella.

2 Taustaa kulttuurin ja hyvinvoinnin lähentymiselle

Terveyden ja hyvinvoinnin tasa-arvoinen edistäminen on suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan tärkeä tavoite ja arvovalinta. Hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisessa ja kehittämisessä myös koulutus ja kulttuuri ovat keskeisissä asemissa. Tässä ohjelmassa kaikki nämä ulottuvuudet voidaan yhdistää yhteisen päämäärän saavuttamiseksi – hyvinvoinnin edistämiseksi kulttuurin keinoin. Hyvinvointiyhteiskunnassa yksilön ja yhteiskunnan hyvinvointi tukevat toisiaan. Siksi myös tässä ohjelmatyössä pyritään tarkastelemaan kulttuurin vaikutuksia laajasti.

2.1 Kulttuurin ja taiteen nousu marginaaleista keskiöön

Kansainvälinen kulttuuripolitiikka

Kulttuurin nostaminen marginaalista keskiöön, tärkeäksi osaksi kehittyvää demokratiaa, tapahtui Unescon jäsenmaiden yhteisenä ponnistuksena. Kun kulttuuri nähtiin kehityksen perustana, samalla kulttuurin käsite laajeni. Taiteen ja kirjallisuuden ohella kulttuurin käsitteeseen sisällytettiin arvojärjestelmät, perinteet, yksilön perusoikeudet ja elintavat. Unescon Maailman kulttuuripolitiikan konferenssi Meksikossa vuonna 1982 johti kulttuurikehityksen vuosikymme-

nen (1988 – 1997) viettämiseen. Tämän vuosikymmenen saavutukset kirjattiin Kulttuurin ja kehityksen maailmankomission *Moninaisuus luovuutemme lähteenä -raporttiin* (Pérez de Cuéllar 1998). Taustalla oli pyrkimys taata jokaiselle YK:n ihmisoikeuksien julistuksen (1948) 27 artiklan mukainen oikeus nauttia ja päästä osalliseksi yhteiskunnan sivistyselämästä. Unescon kulttuurista moninaisuutta koskevan yleismaailmallisen julistuksen (2001) mukaan ”kaikkien yksilöiden tulee voida osallistua haluamaansa kulttuurielämään ja harjoittaa omaan kulttuuriinsa kuuluvia tapoja, kunnioittaen samalla ihmisoikeuksia ja perusvapauksia”.

Euroopan neuvosto tuotti omana kontribuutionaan Kulttuurin ja kehityksen maailmankomission työhön vuonna 1996 raportin *In from the Margins* (Syrjästä esiin, 1998). Raportti toi vahvasti esille kulttuurin merkityksen kehityksen moottorina.

Suomalainen kulttuuripolitiikka

Suomessa *Kupoli- kulttuuripolitiikan linjat* -komiteamietintö (Opetusministeriö 1992:36) laajensi kulttuuripoliittista näkemystä ja samalla kulttuurin käsitettä. *Taide- ja taitelijapoliittinen ohjelmatyö* nosti 2000-luvun alussa esiin taiteen soveltavan käytön monilla yhteiskunnan osa-alueilla. Taiteella nähtiin rooli taloudellisena, alueellisena ja paikallisena vah-

vistajana, osana sosiaali- ja terveydenhuoltoa sekä koulumaailmaa. Taide määriteltiin yksilön ja yhteisön voimavaraksi.

Ehdotus taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi (Opetusministeriö 2002) tehtiin laajalla yhteistyöllä, johon osallistui taiteilijoita, taiteen tutkijoita, kulttuurin ammattilaisia ja kulttuuripolitiikasta vastaavia poliitikkoja ja virkamiehiä. Valtioneuvosto teki vuonna 2003 ehdotuksen pohjalta periaatepäätöksen taide- ja taiteilijapolitiikasta. Periaatepäätöksessä kannustetaan julkista valtaa ja työyhteisöjä taiteen soveltavaan käyttöön työhyvinvoinnin lisäämiseksi ja laadukkaan työ- ja elinympäristön aikaansaamiseksi. Periaatepäätöksessä korostetaan myös taiteen soveltavan käytön merkitystä taiteilijoiden työllistymiselle. (Opetusministeriö 2003:20)

Valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittinen periaatepäätös johti osaltaan siihen, että Matti Vanhasen I hallituksen ohjelmaan sisällytettiin koko maata koskevan *luovuusstrategian* laatiminen (2005 - 2006). Ohjelmatyön tavoitteena oli löytää tasapainoa luovuuteen liittyvien yhteiskunnan kehittämismahdollisuuksien ja kasvavien kilpailu- ja tehokkuusvaatimusten välille. Luovuusstrategian visiona oli itseään luovasti toteuttavien yksilöiden, innostavien, kannustavien ja tukevien yhteisöjen sekä luovuudesta menestystä ammentavien yritysten Suomi. Luovuus määriteltiin yhteisöjä, yhteiskuntaa ja kulttuuria uudistavaksi voimavaraksi, joka ilmenee uusina ideoina, merkityksinä, tulkintoina, käytäntöinä tai tuotteina (Opetusministeriö 2004:4).

Ohjelmatyö toteutettiin luovana prosessina, jossa luovuutta tarkasteltiin kolmen eri ulottuvuuden kautta: luova ihminen, luovat ympäristöt ja luova talous. Osatyöryhmien raporteissa (Opetusministeriö 2005:35) kiinnitettiin huomiota luovuuteen kaikkien ihmisten ja yhteisöjen voimavarana ja todettiin mm. taiteen soveltavan käytön olevan sosiaalisten innovaatioiden lähde. Raporteissa tehtiin ehdotuksia arjen kulttuurisuuteen ja taiteen soveltavaan käyttöön liittyvän tutkimus-, selvitys- ja kehittämistoiminnan edistämiseksi, eri hallinnonalojen välisen yhteistyön lisäämiseksi sekä toiminta- ja rahoitusmekanismien luomiseksi. Lisäksi nostettiin esiin myös mm. sosiodesign uudentyypisenä kulttuurisen ja sosiaalisen toiminnan muotona sekä monitieteinen, -taiteinen ja ammatil-

linen toiminta ja niihin liittyvä koulutus hyvinvointialan ammatteihin liittyvän osaamisen kehittämisen mahdollisuutena.

Luovuusstrategiatyön loppuraporttiin (Opetusministeriö 2006:43) kirjattiin yksitoista askelta, jotka ottamalla suomalainen yhteiskunta kehittyy luovemmaksi. Askeleisiin kuului mm. lasten luovuuden vahvistaminen ja koulun kehittäminen luovuutta tukeväksi, työelämäkäytäntöjen kehittäminen luovuudelle suosiollisiksi, huomion kiinnittäminen rakennettuun ympäristöön luovuuden virittäjänä sekä eri taiteenalojen aseman kehittäminen luovan toiminnan perustan ja säteilyvaikutusten vahvistamiseksi. Loppuraportissa ehdotettiin myös, että seuraavaan hallitusohjelmaan sisältyisi luovuuden ja innovatiivisuuden politiikkaohjelma. Opetusministeriön tässä tarkoituksessa valmisteleva ehdotus ei kuitenkaan sisältynyt Matti Vanhasen II hallituksen ohjelmaan.

Matti Vanhasen II hallituksen ohjelman kulttuuripoliittisiin tavoitteisiin kuuluvat taiteen ja kulttuuriperinnön monimuotoisuuden, kulttuurilaitosten, luovuuden ja kansalaistoiminnan edistäminen. Ohjelmassa luvataan edistää taiteen soveltavaa käyttöä poikkihallinnollisesti ja ottaa käyttöön verovapaa kulttuurisetelijärjestelmä. Erityistä huomiota kiinnitetään kansalaisten osallisuuden ja yhteisöllisyyden vahvistamiseen ja eri väestöryhmät ja alueet kattavien palvelujen toteuttamiseen.

Valtioneuvoston periaatepäätös taide- ja taiteilijapolitiikasta nosti myös esiin monikulttuurisuuden ja erityisesti lasten, vammaisten ja vähemmistöryhmien kulttuuriset oikeudet. Kulttuurisen tasa-arvon kannalta nähtiin tärkeäksi, että vähemmistötaustaisilla ja vammaisilla ihmisillä olisi mahdollisuus harjoittaa omaehtoista kulttuuritoimintaa, toimia taide- ja kulttuurialan ammattissa ja päästä osalliseksi yleisestä kulttuuritarjonnasta.

Opetusministeriön asettaman *Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan* (2003–2005) työn pohjalta valmisteltiin *opetusministeriön taiteen ja kulttuurin saavutettavuusohjelma 2006 -2010* (Opetusministeriö 2004:29). Ohjelmassa luvataan lisätä tukea mm. Kulttuuria kaikille -neuvontapalvelulle, vammaisyhteisöjen kulttuuritoimintaan, selkokielen kirjallisuuden edistämiseen sekä monikulttuurisuuden tukemiseen ja rasismien vastaiseen työhön. Vuonna 2006 ilmestynees-

sä julkaisussa *Reilu kulttuuri?* käsiteltiin kulttuuripolitiikan eettistä ulottuvuutta ja kulttuurisia oikeuksia (Opetusministeriö 2006:50).

Opetusministeriö asetti vuonna 2008 *taiteen ja kulttuurin saavutettavuus -työryhmän* (2008–2010), jonka tavoitteena on lisätä sektorirajat ylittävää yhteistyötä ja löytää keinoja vammaisten ja kulttuurivähemmistötaustaisten ihmisten työllistymiseksi taiteen aloilla. Opetusministeriön alainen taiteen keskustoimikunta on vuonna 2009 perustanut *monikulttuurisuusjaoston*, jonka tehtävänä on tukea vähemmistö- ja maahanmuuttajataustaisia taiteilijoita sekä monikulttuurisia hankkeita.

Museo 2000 -museopoliittinen ohjelma (Opetusministeriö 1999:31) nosti esiin kulttuuriperinnön ja kulttuuriperintökasvatuksen merkityksen identiteetin rakentumisessa ja yhteisöön liittymisessä. Ohjelma korostaa museoiden roolia oppimisympäristöinä sekä tradition ja jatkuvuuden kantajina. Museoiden toiminta edistää myös monikulttuurisuutta ja suvaitsevaisuutta.

Kulttuuriympäristöön liittyvät kulttuuripoliittiset tavoitteet sisältyvät *valtioneuvoston arkkitehtuuripoliittiseen ohjelmaan* (taiteen keskustoimikunta ja opetusministeriö 1998) ja *rakennusperintöstrategiaan* (ympäristöministeriö 2001, ks. myös luku 4.1.5).

Opetusministeriön kirjastopolitiikka 2015. Yleiset kirjastot -ohjelmassa yhtenä painopistealueena on kirjastojen kehittäminen asukkaiden osallisuuden, yhteisöllisyyden ja alueen identiteetin vahvistajina. Yleiset kirjastot ovat kaikenikäisten kohtaamispaikkoja ja mahdollistavat kaikille tiedon ja kulttuurin saatavuuden (Opetusministeriö 2009:32).

Yksi kulttuuripolitiikan keskeisistä painopisteistä on lastenkulttuurin edistäminen. Vuosina 2003–2007 toimeenpannun *lastenkulttuuripoliittisen ohjelman* (Opetusministeriö 2003:29) päätavoitteita olivat kulttuuriperinnön siirtäminen sukupolvelta toiselle, elokuvataiteen edistäminen, lasten kulttuurikeskusten Taikalamppu-verkoston vakiinnuttaminen, liikkumisen ja toimintaesteisten lasten taide- ja kulttuuripalvelujen kehittäminen sekä lapsille ja nuorille tarkoitettujen sisältötuotannon edistäminen.

Opetusministeriön laatiman, vuoteen 2020 tähtävän *kulttuuripolitiikan strategian* lähtökohtana on, että kulttuurin ja siten myös kulttuuripolitiikan merkitys

yhteiskunnassa kasvaa edelleen. Tämä merkitsee sitä, että kulttuuripolitiikan toimintatavat ja toiminta-alue monipuolistuvat nykyisestä. Uusiksi painopistealueiksi on nostettu mm. kulttuurin sosiaaliset vaikutukset taloudellisten vaikutusten rinnalla, kestävän kehityksen vaatimukset ja monikulttuurisuus. Kulttuuripolitiikan tietoperustaa ja vaikuttavuutta vahvistetaan osallistamalla yhteiskuntaa läpäisevien politiikkojen, kuten terveys- ja hyvinvointipolitiikan, lapsi- ja nuorisopolitiikan tai luovuus- ja innovaatiopolitiikan määrittelyyn, muotoilemiseen, toimeenpanoon ja seurantaan. Opetusministeriö arvioi kulttuuripolitiikan strategian mukaan mahdollisuudet selkiyttää ja kehittää kulttuurin toimialan lainsäädäntöä (Opetusministeriö 2009:12).

Suomen Kuntaliiton sivistyspoliittinen ohjelma ”Sivistyksen suunta” (2007) on strateginen asiakirja, jolla linjataan kuntaliiton ja kuntien opetus- ja kulttuuripalveluja vuoteen 2015 asti. Siinä kulttuuri määritellään peruspalveluksi, joka tukee yksilön positiivisia prosesseja, tuo alueelle elinvoimaisuutta ja ehkäisee ennalta terveydellisiä ja sosiaalisia ongelmia. Kulttuuripalvelut nähdään osana moniammatillisia verkostoja, jolla tuetaan myös monikulttuurisuutta ja suvaitsevaisuutta.

Asiakirjassa on myös visioita yhtä kuntaa laajemmista alueellisista kulttuuritoiminnoista. Alueella toimivat museot, teatterit ja orkesterit saavat haasteeksi ns. kolmannen tehtävän, jolla tarkoitetaan yhteiskunnallista vastuuta ja valtakunnallista vaikuttavuutta. Strategiassa korostetaan kulttuuria yhteiskunnan aktiivisena voimana sekä yhteisön että yksilön tasoilla. Kulttuuri ja liikunta on yhdistetty kunnan hyvinvointipolitiikan ja terveydenhuollon osaksi.

Taiteen ja kulttuuritoiminnan nouseminen marginaaleista lähemmäksi arkea ja elämää on tapahtunut monen kulttuuripoliittisen kehitysvaiheen ja koko yhteiskunnan muutoksen seurauksena. Edellä on esitetty muutamia etappeja, joiden myötä käsitys kulttuurista ja sen merkityksestä on laajentunut. Kulttuurin terveys- ja hyvinvointivaikutusten tutkiminen ja kehittäminen on Suomessa kulkenut Unescon kulttuurikehityksen vuosikymmenen avittamana kohti ajattelua, jossa taide- ja kulttuuritoimintaa voidaan integroida monelle inhimillisen elämän alalle ja osaksi elinpiiriämme.

2.2 Terveyttä kulttuurista -työn laaja kirjo

Suomi on osallistunut Unescon ja YK:n kulttuurikehityksen vuosikymmenen (1988–1997) puitteissa syntyneeseen kansainväliseen *Arts in Hospital* eli Terveyttä kulttuurista -hankkeeseen jo vuodesta 1992 alkaen. Hanke tuli maahamme Suomen Unesco-toimikunnan kautta ja siihen osallistuivat alusta alkaen Taiteen keskuustoimikunta, Suomen Kuntaliitto, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes, Suomen Mielensterveysseura, Jorvin sairaala sekä myöhemmin useita teemasta kiinnostuneita tahoja ja henkilöitä. Arts in Hospital -hanke on ollut sytykkeenä kehityksessä, joka on johtanut inhimillisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman karttumiseen kohti kulttuurisesti ja sosiaalisesti kestävästä kehityksestä. Terveyttä kulttuurista -verkosto toimii edelleen Suomen Mielensterveysseuran suojissa ja verkosto on kasvanut vuosien mittaan laajaksi asiantuntijaverkostoksi.

Terveyttä kulttuurista -hanke jatkoi toimintaansa, vaikka YK:n kulttuurikehityksen vuosikymmenen päättyi. Hanke, jonka alkuperäisenä tarkoituksena oli tuoda taidetta sairaaloihin, on moneen kertaan muuttanut muotoaan ja laajentunut. Hanke on lisännyt taiteen ja kulttuuritoiminnan soveltavan käytön mahdollisuuksia sosiaali- ja terveydenhuollon avohoidon kentällä sekä hoito- ja hoivatyön osana. Viime vuosina toiminnan muodot ja tavat ovat kehittyneet virkistys- ja taitelijavierailuista myös omakohtaiseksi taiteen tekemiseksi joko ohjatuissa ryhmissä tai yksin, useimmiten määrääikaisten projektien voimin.

Terveyttä kulttuurista -hanke on vuosikymmenien ajan innostanut aloittamaan monenlaisia kotimaisia ja kansainvälisiä tutkimuksia ja projekteja erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon hoitoyksiköihin liittyen. Terveyttä kulttuurista -toiminta on kiistatta tuonut esille seuraavaa:

1. taiteella ja kulttuuritoiminnalla on esteettisiä tavoitteita, joilla lisätään ihmisten elämys- ja kokemusmaailmaa sekä ympäristön viihtyisyyttä tasa-arvoisesti myös sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen piirissä oleville,

2. taiteella ja kulttuuritoiminnalla on soveltavia sosiaalisia tavoitteita, joilla lisätään ihmisten sosiaalista ja yhteisöllistä hyvinvointia,

3. taide- ja kulttuuritoiminnalla on parempaan koettuun terveyteen liittyviä tavoitteita, joita voidaan integroida osaksi hoitotyötä ja kuntoutusta (Liikanen 2003).

Unescon Arts in Hospital -hankkeen kansainvälinen kirjo on kuvattuna teoksessa *The Seed is Sown – 10 years of Arts in Hospital* (Tautz 1998). Terveyttä kulttuurista -verkosto on julkaissut mm. oppikirjan *Parantava taide* (Ukkola 2001). Nykyaikaisen museon Kiasman aloitteesta vuonna 2005 käynnistyneen *Taide hyvinvointiyhteiskunnan uudistumisessa* -hankkeen tuotoksena ilmestyi laaja artikkelikokoelma taiteen soveltamisen mahdollisuuksista uusilla hyvinvoinnin kentillä *Taide keskellä elämää* (Bardy ym. 2007).

2.3 Sosiokulttuurinen innostaminen

Yksi kulttuuritoiminnan soveltavista muodoista on sosiokulttuurinen innostaminen, jolla on Länsi-Euroopassa ja Latinalaisessa Amerikassa pitkät perinteet. Se on eri maissa saanut erilaisia painotuksia. Leena Kurjen (2000) mukaan liikkeellepanevana voimana ovat olleet sosiaalipedagogiset tavoitteet, kulttuurinen demokratia sekä syrjäytyneiden ja köyhien parissa tehtävä sosiaalinen luova muutostyö.

Brasilialaisen Paulo Freiren vapautuksen pedagogiikka ja sosiaalisen toiminnan metodologia kantautuivat myös Eurooppaan, jossa ne juurtuivat ensin Ranskaan, sotien jälkeiseen sivilisaation murrokseen. Anglosaksisissa maissa sosiokulttuurinen innostaminen johti yhteisöjen kehittämiseen ja edelleen yhteisötaiteeseen (community art) ja saksalaisella kielialueella sosiopedagogisten menetelmien kehittämiseen myös kouluissa.

Sosiokulttuurisen innostamisen tavoitteena on, että mahdollisimman moni pääsisi nauttimaan taiteesta ja osallisuudesta kulttuuriin. Kulttuurinen demokratia johtaa taiteen jokaisen omaan arkeen ja elämisen piiriin. Sosiokulttuurinen innostaja (esimerkiksi taiteilija, taideaineiden opettaja, ohjaustoiminnan artonomi, artesaani, käsityöläinen, museo- ja taidepedagogi) toimii katalysaattorina omaehtoiseen kulttuuritoimintaan.

Antti Karisto (1998) kutsuu taiteen ja kulttuuritoiminnan sosiaalisia vaikutuksia ”näkyväksi näkymättömäksi sosiopolitiikaksi”. Ne voivat lisätä ihmisten kapasiteettiä.

teettii löytämällä uusia resursseja ja uudenlaisia keinoja hyvinvoinnin kartuttamiseksi. ”Empowerment” (voimaantuminen, oman voiman kasvu) voi tapahtua osallistumalla kulttuuritoimintaan, jolle asetetaan hyvinvointiin liittyviä tavoitteita. Voimaantuminen, sosiokulttuurinen innostaminen ja sosiaalipedagogiikka tähtäävät samaan tavoitteeseen, jossa hyvinvointia pyritään kasvattamaan taiteen keinoin olemassa olevista resursseista omassa kulttuuriympäristössä.

Vaikka sosiokulttuurinen innostaminen on käsitteenä Suomessa suhteellisen uusi, vapaa kulttuuri- ja sivistystoiminta on kuulunut olennaisena osana suomalaiseen yhteiskuntaan jo pitkään. Vapaan sivistystyön tarkoituksesta, tehtävistä ja oppilaitoksista säädetään laissa vapaasta sivistystyöstä (632/1998). Vapaan sivistystyön tarkoituksena on elinikäisen oppimisen periaatteen pohjalta tukea yksilöiden persoonallisuuden monipuolista kehittymistä ja kykyä toimia yhteisöissä sekä edistää kansanvaltaisuuden, tasa-arvon ja moninaisuuden toteutumista suomalaisessa yhteiskunnassa.

Yli 200 kansalais- ja työväenopistoa ja niiden yli 10 000 opetuspaikkaa ympäri Suomea jatkavat kansanperinnettä ja luovat monipuolisen harrastamisen mahdollisuuksia yli 650 000 opiskelijalle vuosittain. Kansalaisopistoissa annetaan muun muassa taiteen perusopetusta ja järjestetään terveyden edistämiseen tähtäviä kursseja (painon hallinta, tupakasta vieroittaminen, terveellinen ravinto) sekä laajaa kulttuuri-toimintaa. Kulttuuriala (kädentaidot, teatteri, tanssi, musiikki, kuvataide) kattaa 58 prosenttia kansalaisopistojen antamasta opetuksesta, liikunta ja terveys noin 12,5 prosenttia (Tilastokeskus 2007).

Kansalais- ja kylätoiminta, kotiseututyö, kirjastot, musiikkiopistojen ja lasten kuvataidekoulujen verkostot, harrastajateatterit, urheiluseurat, eläkeläispiirit tai Martat voidaan myös lukea osaksi suomalaista sosiokulttuurista innostamista. Nämä ovat demokraattisen ja tasa-arvon periaatteen mukaisesti jokaisen käytettävissä kohtuullisin korvauksin.

2.4 ITE-taiteen nousu

Nykykansantaide on Suomessa vielä suhteellisen uusi ilmiö. ITE-taide (itse tehty elämä) keksittiin Maaseudun Sivistysliiton ja Kaustisen kansantaiteen keskuksen järjestämän keräilyprojektin (1998–2000) tuloksena, jolloin löydettiin yli kolmesataa nykykansantaiteilijaa eri puolilta Suomea. Nykykansantaide on arjen luovuutta ja kätten taitoja. ITE-taiteilijalla on harvoin koulutusta perinteisen taiteen tekemiseen. ITE-taide antaa tekijälleen henkistä tyydytystä, onnistumisen tunteita ja merkitystä elämään (Granö ym. 2000).

Kansainvälisesti nykykansantaiteella on perinteet ranskalaisessa *Art Brut* -taiteessa, josta suurin osa toteutui psykiatrisissa sairaaloissa. Taidesuunta syntyi ja levisi 1950-luvulla. Englannissa keksittiin samasta ilmiöstä käsite *Outsider Art* 1970-luvulla. Nämä taide-eliitin ulkopuoliset taiteilijat näyttivät nauttivan taiteensa tekemisestä intohimoisesti, omakohtaisena kokemuksena ja tietämättöminä taiteen trendeistä (Raw Vision 2002).

Monet sairaalat Suomessa ovat keränneet ammattitaiteilijoiden taidekokoelmia, jota on vauhdittanut Arts in Hospital -hanke. Myös ITE-taidetta on syntynyt hoitolaitosten sisällä, esimerkiksi nyt suljetussa Nikkilän sairaalassa oli potilaiden töitä kerätty kokoelmaksi jo vuodesta 1919 alkaen.

ITE-taide ja kehitysvammaisten taide ovat hyviä esimerkkejä taiteen laajentumisesta perinteisen institutionaalisen taidekentän ulkopuolelle. Mm. Kirsikodin taiteilijayhteisö Lieksassa (www.kirsikoti.fi) ja Erstan Kaarisilta Nastolassa (www.kaarisilta.fi) ovat nostaneet kehitysvammaisten taiteen marginaalista ”oikeaksi taiteeksi”. Vaalijalan kuntoutuskeskus ja Maaseudun Sivistysliitto toteuttivat *Voimataide*-hankkeen yhdessä Tanskan Gaia-toimintakeskuksen, Ruotsin INUTI-osuuskunnan, Belgian Creahm-keskuksen ja Hollannin Herenplaatsin gallerian kanssa (Kauppinen 2007). Kehitysvammaisilla taiteilijoilla on tavoitteena tulla hyväksytyiksi ja tasa-arvoisiksi toimijoiksi taiteen kentällä.

3 Käsitteet ja toiminta

Kulttuuri, terveys ja hyvinvointi ovat laajoja ja kiisteltyjäkin käsitteitä. Käsitteet ovat kulttuurisidonnaisia, ne ovat muotoutuneet ja laajentuneet yhteiskunnan arvostusten ja muutosten mukana.

3.1 Käsitteiden määrittelyä

Kulttuuri, taide ja luovuus

Kulttuurin käsitettä pidetään yleisesti vaikeasti hahmottavana ja monitahoisena. Onkin tullut tavaksi, että se määritellään erikseen kussakin käyttöyhteydessään. Laajimmillaan kulttuurin käsite viittaa kaikkeen siihen, mitä ihminen maailmassa tekee ja on tehnyt ihmiskunnan historian aikana. Myös Unescon käyttämä määritelmä (Meksikon julistus 1982) on laaja: kulttuuri on ”koko se moninaisuus, joka muodostuu yhteiskunnille tai yhteiskuntaryhmille tyypillisistä henkisistä, aineellisista, älyllisistä ja emotionaalisista piirteistä”. Melkein yhtä laaja kulttuurin käsite on silloin, kun sillä ymmärretään ihmisten toimintoissaan tuottamia, ymmärtämiä ja välittämiä merkityksiä, mutta käsite täsmentyy, kun merkityksenantoja arvioidaan luovuuden ja sääntelyn välisen vuorovaikutuksen kautta (Pirnes 2008).

Luovuutensa avulla ihminen sekä laajina, ryhminä että yksilöinä antaa kohtaamilleen asioille mielen ja

merkityksen ja etsii oman tapansa elää ja vaikuttaa toimintaympäristössään. Vaikka kaikki inhimillinen toiminta on pohjimmiltaan kulttuuria, on luovuudella siinä erityinen rooli.

Taide, joka usein samaistetaan kulttuuriin, on erityinen tapa ilmaista itseään ja toteuttaa luovuuttaan. Taiteellisessa ilmaisussa luovuus on toiminnan keskeisin motiivi ja lähtökohta. Sitä voi myös tällöin kehittää ammatillisesti, vaikka kaikkien taiteen tekijöiden ei tarvitsekaan olla ammatiltaan taiteilijoita. Taiteelliselle ilmaisulle on luonteenomaista, että siinä tieto, taito, tunne ja tahto vaikuttavat yhdessä. Tähän perustuu osaltaan taiteen kyky puhutella sen vastaanottajia voimakkaasti. Taide käsittelee ihmisenä olemisen kysymyksiä kokonaisvaltaisesti.

Taiteen ohella yksilöiden ja ryhmien muuntuvat elämäntavat ovat luovuuden ja kulttuurin aluetta. Niissäkin ihmiset toteuttavat itseään ja vaikuttavat oman toimintaympäristönsä tai koko yhteiskunnan arvoihin ja käytäntöihin. Tällöin koko kansalaisyhteiskunnan toiminta tulee kulttuurin käsitteen piiriin.

Vireä, aktiivinen ja luova kansalaisyhteiskunta toimii parhaimmillaan taiteen tavoin. Siinä ovat käytössä ihmisten luovat voimavarat ja taidot. Taiteen soveltava käyttö on toisaalta taiteen teosten ja esitysten käyttämistä muissa toiminnoissa tiettyjen tavoitteiden hyväksi, esimerkiksi hyvinvoinnin lisäämiseksi. Toisaalta taiteen soveltavana käyttönä voidaan pitää elämäntapojen,

kansalaisyhteiskunnan ja sitä kautta koko yhteiskunnan kehittämistä taiteenomaisesti, siis siten, että siinä käytetään mahdollisimman paljon hyväksi luovuutta ja otetaan huomioon ihmisen kokonaisvaltaisuus eli tiedon, taidon, tunteen ja tahdon liittyminen toisiinsa.

Kulttuuriperintö ja kulttuuriympäristö

Kulttuuriympäristö on yleiskäsite, joka ilmentää kulttuurin eri vaiheita sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta. Kulttuuriympäristöön liittyy ihmisen suhde ympäristöönsä ennen ja nyt, sille annetut merkitykset, tulkinnat ja erilaiset nimeämiset. Sitä voidaan kuvata käsitteillä kulttuurimaisema ja rakennettu kulttuuriympäristö, johon voivat kuulua myös muinaisjäänökset. (Lahdenvesi-Korhonen 2009).

Kulttuuriperintö on ihmisen toiminnan vaikutuksesta syntyneitä henkistä ja aineellista perintöä. Kulttuuriperinnön tuntemus osana kasvatustyötä edistää eheän identiteetin rakentumista ja hyvän elämän toteutumista. Aineellinen kulttuuriperintö voi olla joko irtainta, kuten esimerkiksi kirjat ja esineet tai kiinteää, kuten rakennusperintö (Venäläinen 2008).

Hyvinvointi

Hyvinvointi on ihmisen fyysistä, psyykkistä, sosiaalista ja emotionaalista hyvää oloa. Hyvinvointi syntyy ihmisen itsensä, hänen läheistensä, lähiympäristön ja palvelujärjestelmän toiminnan sekä yhteiskuntapolitiikan tuloksena. Hyvinvoinnin keskeisimpiä osia ovat terveyden, toimintakyvyn ja toimijuuden lisäksi asuminen ja muu elinympäristö, toimeentulo, ihmissuhteet, yhteisöllisyys, mielekäs tekeminen, osallisuus ja peruskulttuurin turvallisuus. Hyvinvointi on tasapainoinen kokonaisuus, joka muokkaa ja ympäröi yksilöä. Hyvinvointiin kuuluu sekä objektiivisesti mitattavia asioita että subjektiivisia arvostuksia ja kokemuksia.

Hyvinvointi merkitsee erilaisia asioita eri ihmisille elämänkaaren eri aikoina. Hyvinvointiin vaikuttavia päätöksiä tehdään kaikilla yhteiskunnan sektoreilla, julkisen ja yksityisen sekä kansalaisyhteiskunnan toimesta. *Hyvinvointi 2015* -ohjelmassa esitetään sosiaalialan kannalta keskeiset hyvinvointipolitiikan tavoitteet. Tässä terveyden ja toimintakyvyn edistäminen on yksi neljästä päästrategiasta. Tavoitteena on saada

koko yhteiskuntapolitiikka tukemaan terveyttä ja hyvinvointia (Sosiaali- ja terveysministeriö 2007:3).

Terveys

WHO määritteli vuonna 1948 terveyden täydelliseksi fyysisen, sosiaalisen ja mielenterveyden hyvinvoinnin tilaksi, eikä yksinomaan sairauden poissaoloksi. *Ottawan asiakirjassa* (WHO1986) terveys määriteltiin jokapäiväisen elämän voimavaraksi, ei vain päämääräksi. 2000-luvulle tultaessa on vähitellen hyväksytty holistinen ja kulttuurinen terveystieteiden ja terveyteen liitetään kokemus hyvinvoinnista ja elämän laadusta. Terveys nähdään toiminnallisuutena, voimavarana, osallisuutena ja dynaamisena tilana, jossa henkilön oma kokemus on tasapainossa hänen hyvälle elämälle asettamiensa tavoitteiden kanssa.

Terveyttä määrittävät tekijät ovat yksilöllisiä, yhteisöllisiä ja yhteiskunnallisia. Yksilötasolla terveyden ehtoja määrittävät ikä, sukupuoli, koulutus, tulotaso ja asuinpaikka. Yhteisöllisinä tekijöinä mainitaan kyky tulla toimeen toisten kanssa, sosiaalinen tuki, kyky työskennellä yhdessä, työolot ja sosiaalinen asema.

Terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen

Terveyden edistäminen on kehittynyt terveyskasvatuksen ideologiasta, terveystiedon välittämisestä, elintapoja, käyttäytymistä ja lääketieteellisiä ongelmia korostavasta toiminnasta koskemaan laajemmin myös yhteiskuntapolitiikkaa, rakenteellisia ja yhteisöllisiä kysymyksiä. Väestön terveyteen nähdään vaikuttavan myös kulttuuristen, sosiaalisten ja fyysisten ympäristötekijöiden (WHO 1998).

Terveyden edistäminen ymmärretään WHO:n Ottawan julkilausuman mukaan monitieteisenä ja moniammatillisena yhteistyönä. Sillä tähdätään terveyttä edistävään yhteiskuntapolitiikkaan, terveyttä tukevan ympäristön luomiseen, yhteisöllisen toiminnan vahvistamiseen, yksilöllisten taitojen kehittämiseen ja terveyspalveluiden uudelleen suuntaamiseen (Sosiaali- ja terveysministeriö 2008).

Suomessa kansallinen terveyden edistämistyö pohjaa WHO:n *Health for All* -ideologiaan, *Terveyttä kaikille vuoteen 2000-ohjelmaan* (1986), Valtioneuvoston hyväksymän *Terveys 2015- kansanterveysohjelman* (Sosiaali-

li- ja terveysministeriö 2001:4) mukaisiin tavoitteisiin sekä *Terveyden edistämisen laatusuosituksen* (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006:19) ja Terveyden edistämisen politiikkaohjelmaan (2007). Terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen käsitteitä käytetään usein rinnakkain kuvaamaan ilmiön laaja-alaisuutta. Terveyden edistäminen voidaan myös sisällyttää osaksi hyvinvoinnin edistämistä. Hyvinvoinnin edistäminen voidaan määritellä toiminnaksi, jonka seurauksena yhteiskunnan tai yhteisön hyvinvointi paranee, minkä seurauksena ihmisen kokemus omasta hyvinvoinnista kasvaa.

Työhyvinvointi

Työhyvinvointi ja työssä jaksaminen koskettavat jokaista työkäistä työssäkävijää. Työhyvinvointi tarkoittaa, että työ on mielekästä ja sujuvaa turvallisessa, terveystä edistävässä ja työuraa tukevassa työympäristössä. Ihmisen hyvinvointi muodostuu työn ja vapaaajan tasapainosta. Terveellinen ja turvallinen työ, joka vastaa yksilön edellytyksiä ja johon liittyy aikaansaamisen tunne sekä oppimiskokemuksia, edistää hyvinvointia niin työssä kuin vapaa-aikanakin. Henkinen hyvinvointi työssä koostuu monista työn piirteistä, joita ovat itsensä kehittäminen, mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin, järkevä työkokonaisuus, tehtäväkuvan selkeys, palautteen ja tiedon saaminen, mahdollisuus

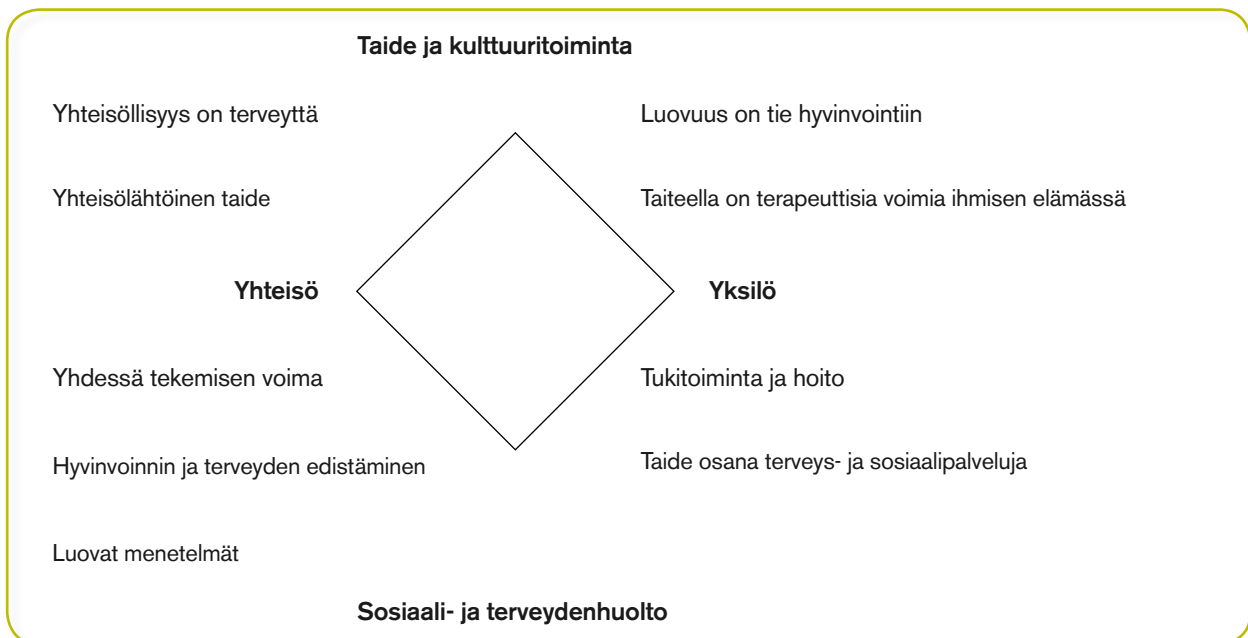
vuorovaikutukseen toisten kanssa työyhteisössä sekä työhön liittyvät tulevaisuuden tavoitteet.

Laaja-alaiset työkyvyn määritelmät kattavat työn, ihmisen ja ympäristön suhteet (Leppänen ym. 2001). Suomalainen työkyvyn ylläpitämisen työmalli koostuu toimenpiteistä, jotka kohdistuvat työntekijän, työyhteisön, työn, työolojen ja ammattipätevyyden edistämiseen.

Yhteiskunnan velvollisuutena on luoda yleiset puitteet ja mahdollisuudet työkyvyn ylläpitämiselle säättämällä lakeja ja tukemalla toimintaa, jolla edistetään terveystä, oppimista, osaamista ja kannustavuutta. Yrityksillä on työsuojelulainsäädäntöön perustuvana tehtävänä huolehtia työpaikan turvallisuudesta, työhygieniasta ja työterveydestä (www.tyoturva.fi/tyoturvallisuus/vointi).

3.2 Taide- ja kulttuurilähtöiset menetelmät

Kulttuuritoiminnan kytkeminen osaksi tavoitteellista hyvinvointi- ja terveystyötä on toteutunut Suomessa vain osittain, useimmiten lyhytaikaisten projektien myötä. Kuitenkin tarve löytää uusia sosiaali- ja hoitotyön menetelmiä sekä kulttuurin areenoita on selkeästi tiedostettu.

Kuvio 1. Kulttuurin ja hyvinvoinnin "timantti" (mukaeltuna McNaughton ym. 2005; Clift ym. 2009)

Englantilaisen tutkijatiimin (McNaughton et al. 2005) määrittelyn mukaan taidelähtöisiä menetelmiä voidaan ryhmitellä kuvion 1. mukaisesti kahdella akselilla eli yksilön tai yhteisön lähtökohdista. Taide- ja kulttuuritoimintaa voidaan soveltaa osana sosiaali- ja terveyspalveluita sekä hyvinvointipolitiikkaa näistä lähtökohdista käsin. Heidän mukaansa juuri luovuus ja yhdessä tekeminen ovat hyvinvoinnin tärkeimpiä määrittäjiä ja yhteisölähtöinen taide tärkeä elementti hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä.

Kulttuuri- ja taidelähtöisiä menetelmiä on kehitetty ja sovellettu lasten ja nuorten kasvatuksessa, opetuksessa ja vapaa-ajan toiminnoissa Suomessa hyvin tuloksin. Marjatta Bardy ja Johanna Barkman (2001) käyttivät taiteiden luovia menetelmiä yhdessä lastensuojelulaitosten hoitajien ja heidän asiakkaidensa kanssa. Lähtöoletuksena oli, että taiteella on kyky panna mieli liikkeeseen. Minkä tahansa aistin tarjoama ilmaisukanava voi olla hyödyksi, kun lasta autetaan tavoittamaan omat kokemuksensa ja tunteensa.

Taide toimii siltana henkilökunnan ja asiakkaiden välillä erityisesti, kun kommunikation vaikeudet estävät suoran dialogin. Tästä hyvänä esimerkkinä on Miina Savolaisen voimauttava valokuvaushanke ”Maailman ihanin tyttö”, jossa lastenkodin nuoret tytöt löysivät ja vahvistivat minäkuvaansa arvokkaina ihmisinä (Savolainen 2008).

Inkeri Sava (2001) kuvaa työtä taiteilijoiden ja opettajien työparikokeilussa refleктоivan orientaation menetelmin. Savan mukaan taiteesta muodostui sekä ammatti että tapa käsitellä ja käsittää maailmaa. Taiteellisessa työskentelyssä tunteet ovat keskeisellä sijalla, omien tunteiden käsittely edistää liittymistä toisiin ja yhteisöön. Omaelämäkerrallinen työskentely lähenee terapiaa, mutta Savan mielestä taiteilijan ja opettajan työ eroaa ja sen pitääkin erota selkeästi terapeutin työstä (Sava 2001).

Sosiokulttuurinen innostaminen sopii sekä sosiaali-, koulu-, nuoriso- että terveyskentille. Sosiokulttuurinen innostaja voi olla mm. taiteilija, toiminnanohjaaja tai toimintaterapeutti harrastuspiirissä, hoitolaitoksessa tai lasten, nuorten ja ikääntyvien päivätoiminnassa.

Sosiokulttuurisen innostamisen menetelmät tähtäävät sekä osallistumisen ja luovuuden kannustamiseen että omaehtoiseen kulttuuritoimintaan.

Osallistuva taide ja yhteisötaide (community art) ovat käsitteinä ja toimintoina hyvin lähellä toisiaan. Yhteisötaiteen tavoitteena on vahvistaa yhteisöjä ja yksilöitä tasa-arvoisessa ja luovassa taiteellisessa toimintaprosessissa taiteilijoiden ja osallistujien kesken. Yhteisötaiteen sosiaaliset vaikutukset sisältävät tutkimusten valossa tiedon ja kokemuksen siitä, että on kuunneltu, on osallistuttu, on oltu ryhmän sisällä jäsenenä, on oltu mukana järjestämässä toimintoja ja tehty taidetta (van Delf 1998).

Yhteisötaiteilija Lea Kantonen on työskennellyt eri maista tulevien nuorten kanssa. Hän kuvaa väitöstutkimuksessaan taidetoiminnan ja yhteisöllisyyden kehittyneen keskustelutaiteen menetelmällä. Keskustelu- ja yhteisötaide lähtee liikkeelle tavoitteiden yhteisestä asettamisesta ja nimeämisestä, mikä ei rajoita taiteen vapautta, vaan helpottaa eri osapuolten yhdessä toimimista. Tavoitteet voivat olla epämääräisiä ja tarkentua prosessin myötä. (Kantonen 2005).

Yhteisöllinen draama, teatteri ja tanssi pyrkivät osallistamaan katsojia esitystilanteessa. Yhteisödraama on luonteeltaan paikallista, yhteisön ja yhteisöryhmien arkeen kiinnittyvää draamallista toimintaa. Draaman mahdollisuuksia voidaan käyttää esimerkiksi opetuksessa, sosiaali- ja terveydenhuollossa, yksilön, yhteisön ja työyhteisön voimaannuttamisessa sekä kehitysmaissa toteutettavissa lukutaitokampanjoissa. (Ventola ym. 2005).

Helsingin lähiöprojekti (Bäcklund & Schulman 2000) osoitti, että perinteisen sosiaalityön rinnalla voidaan käyttää monenlaisia yhteisöistä ja ruohonjuuritasolta nousevia toimintamuotoja. Ihmisiä mobilisoivat käsityöt, osallistuminen lähiöliikuntaan tai lähiötaiteilijan toimintaan, kahvinjuonti tai vain yhdessäolon tarve. Kysymyksessä olivat pienet asiat, jotka tuottivat iloa ja paransivat elämänlaatua, mutta saattoivat olla alkusysäyksenä pitempiaikaiseenkin elämänhallintaan. *Empowerment* (voimaantuminen, oman voiman kasvu) voi tapahtua osallistumalla kulttuuritoimintaan, jolla on sosiaalisia tavoitteita. Epäsuorasti se voi vahvistaa elämänhallintaa, kykyä selviytyä ongelmista sekä nopeuttaa kulttuurista ja sosiaalista muutosta.

Taideteosten tuominen sairaaloihin on yksi osa kulttuurin ja terveyden kohtaamista. Britt-Maj Wikström (2003) on vuosien mittaan kehittänyt hoitotyöhön ns. WAS-menetelmää (Work of Art Stimulation),

jossa taidekuvien katselemisen myötä johdatellaan ihmisiä muistojen ja mielikuvien maailmaan. Wikström näkee menetelmän soveltuvan hoitotyön välineeksi erityisesti geriatrisessa hoitotyössä sekä muistisairaiden kanssa työskennellessä.

Muistelutyo ikäihmisten ja muistisairaiden kanssa on sosiokulttuurinen menetelmä, johon voi liittää kädentaitoja sekä taiteellista ja luovaa toimintaa. Muistorasioihin kerätään pieniä esineitä, joiden myötä muistetaan ja muistellaan edesmennyttä henkilöä. Rasian tekeminen on luova prosessi, jolla on myös terapeuttisia merkityksiä (Hohenthal- Antin 2008). Sosiaalityön kulttuurinen menetelmä on toiminnallisten ryhmien perustaminen esimerkiksi ikääntyvien päivätoiminnan osaksi. Ryhmät voivat kokoontua taiteenkaltaisten menetelmien, tanssin, laulun, maalaamisen jne. puitteissa säännöllisesti yhteen, jolloin torjutaan myös yksinäisyyttä ja turvattomuutta.

Sairaalaklovnien toiminta on yksi kulttuurisen työn soveltava muoto. Klovnit kiertävät pareittain hauskuttamassa pitkäaikaispotilaita, erityisesti lapsia, mutta samalla myös henkilökuntaa. Nytemmin toiminta on laajentunut ja saanut mukaan monia uusia innokkaita ilontuojia, tanssivia ja laulavia klovneja (Karttunen 2008). Taidegalleriatoimintaa on syntynyt muutama sairaaloihin sekä pienimuotoisempana myös muihin hoitoyksiköihin.

Luovat terapiat ja taideterapiat ovat oma hoidon ja kuntoutuksen alansa. Taideterapiaa käytetään sosiaali- ja terveydenhuollon tukena ja erityisopetuksen piirissä sekä toisaalta oma-aloitteisesti yksittäisten ihmisten auttamiseen. Luovat terapiat muuttuvat ja löytävät uusia menetelmiä sosiaali- ja terveydenhuollon ja toisaalta myös taidemaailman muuttuessa. Taideterapian kentällä on erilaisia perinteitä, monia suuntauksia ja koulukuntia (Rankanen ym. 2007). Tässä raportissa ei esitellä eri terapioiden, vaikka niiden toiminta nähdään tärkeänä osana hoitotyötä ja kuntoutumista.

Kulttuuritoiminnan ja taidelähtöisten menetelmien tarve lisääntyy yhteiskunnan muutoksessa sekä erilaisten ongelmatilanteiden monimutkaistuessa ja hoito- sekä kuntoutuskäytäntöjen kehittyessä. Työterveyshuollon, oppilashuollon sekä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaiden joukossa on ihmisiä, joiden auttaminen psykososiaalisten ongelmien kierteestä ei onnistu kaikilta osin perinteisin keinoin. Kulttuurisia

menetelmiä voidaan käyttää ja kehittää mm. syrjäytymisen ehkäisemiseksi lasten, nuorten, työikäisten ja ikäihmisten parissa sekä lomautettujen ja työttömiksi joutuneiden toimintakyvyn ja työkyvön vahvistamiseksi, koulupudokkaiden parissa tai osana kuntoutumista fyysisistä tai henkisistä vammoista.

Kulttuuri- ja kielierot sekä maahanmuuttajien alku- ja välivaiheissa suomalaisessa yhteiskunnassa voivat tuoda haasteita kouluihin, työpaikoille ja yhteisöihin. Taidelähtöiset menetelmät ovat uusi tapa tavoittaa ihmisiä ja löytää piileviä voimavaroja, joilla päästään uuden ja itsenäisen elämän alkuun. Kontaktin saaminen helpottuu yhteisen kulttuuritoiminnan välityksellä ja samalla voidaan antaa muutakin tukea ja neuvontaa. Menetelmien käyttöönotto vaatii koulutusta sekä taiteilijoille että vastaanottavalle taholle. Menetelmäkoulutusta kehitetään ja toteutetaan yhteistyössä mm. ammattikorkeakoulujen ja kansalais- ja työväenopistojen kanssa.

3.3 Taiteilijana toisilla kentillä

Suomessa työskentelee kulttuuriammateissa yli 110 000 henkilöä, mikä on runsaat viisi prosenttia työllisestä työvoimasta. Osuus on kansainvälisesti korkea ja on ollut viime vuosina yhä kasvussa. Ammattitaiteilijoita on määritelmästä riippuen 17 000–20 000 sisältäen myös arkkitehdit ja sivutoimiset taiteellista työtä tekevät ammattilaiset. Kasvu näyttää keskittyvän viihde- ja elämys-teollisuuteen, kun taas kirjallisuus ja kuvataiteet ovat laskusuunnassa. Taiteen ammattilaisten joukkoa lisäävät taiteen tuottajat, ohjaustoiminnan artonomit, artesaanit sekä mm. galleristit ja kuraattorit. Taidealoilla sivutoimisesti, projektiluonteisesti tai satunnaisesti toimivien määrä on huomattava. Koulutuslaitokset tuottavat taide-työmarkkinoille pari tuhatta tulokasta vuosittain (Karttunen 2004).

Taidealojen toisen asteen koulutuksesta vuosina 2001–2004 valmistuneista tehdyn selvityksen mukaan oli 15 prosenttia työttömänä. Eniten työttömiä on kuvataiteilijoiden (27 %) joukossa ja vähiten musiikin alalla (10 %). Taidealan ammattikorkeakouluista valmistuneista työttömien osuus oli seitsemän prosenttia, ääripäinä kuvataiteilijat (29 %) ja tanssitaiteilijat (4 %). Yliopistoista valmistuneiden työttömyys oli keskimäärin viisi prosenttia, kuvataiteissa 18 prosent-

tia, näyttämötaiteessa 15 prosenttia, tanssitaiteessa 13 prosenttia, taideteollisuudessa yhdeksän prosenttia ja rakennustaiteessa kaksi prosenttia.

Suurista työttömyysluvuista huolimatta halukkuus taidealojen koulutukseen on vain kasvanut. Vuonna 2004 taidealan ammatillisessa (ensimmäisen ja toisen asteen) koulutuksessa oli noin 10 000 opiskelijaa. Ammattikorkeakouluissa opiskeli taideaineita yli 8 000 opiskelijaa ja yliopistoissa 5 000 opiskelijaa (Karhunen & Rensujeff 2006).

Kaikille taiteen ammattilaisille ei nykyisellään riitä palkkatyötä, taiteilija-apurahoja tai muuta ulkopuolista tukea taiteen tekemiseen. Yhä useampi taidekoulusta valmistuva taiteilija joutuu etsimään toimeentuloaan uusilta kentiltä. Uusia potentiaalisia asiakkaita löytyy esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen piiristä helposti. Tilastojen mukaan vuonna 2007 vanhainkodeissa ja tehostetussa palveluasumisessa oli 40 000 asiakasta ja tavallisissa palvelutaloissa 8 500 ikääntyvää asukasta. Kehitysvammaisten laitoksissa oli 2 300 asiakasta ja asuinpalvelujen piirissä yli 8 000 asukasta. Terveyskeskuksen pitkäaikaisosastoilla oli 11 300 potilasta, kuntoutuslaitoksissa 2 200 asiakasta ja kotipalvelujen piirissä yli 60 000 eri-ikäistä asiakasta (www.sotkanet.fi). Lisäksi mielenterveyden ja lastensuojelun laitoksissa sekä asumispalvelujen piiristä löytyy ihmisiä, jotka mielellään vastaanottaisivat taiteilijavierailuja ja osallistuisivat itse kulttuuritoimintoihin.

Ehdotus taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi (2002) ja valtioneuvoston periaatepäätös taide- ja taiteilijapolitiikasta (2003) nostivat esiin taiteen soveltavan käytön tarjoamat mahdollisuudet taiteilijoiden työllistymiselle ja toimeentulolle. Taiteilijoiden työmarkkina-asemaa, työllistämisedellytyksiä ja sosiaaliturvaa on käsitelty aikaisemmin mm. TAISTO II -toimikunnan mietinnössä (2000).

Taiteilijoita työskentelee palkansaajina sekä freelancereina ja itsenäisinä yrittäjinä. Mikäli taiteilija on toiminut yrittäjänä välittäjäorganisaation yhteydessä, on verottaja tulkinnut sen työsuhteeksi. Yrittäjinä, freelancereina tai vapaina taiteilijoina toimivien ammatinharjoittamiseen kohdistuvat osittain ristiriitaiset verotuksen ja sosiaaliturvan tulkinnat voivat olla esteenä kulttuurin ja hoiva-alan yhteistyön kehittymiselle (ks. Rensujeff 2004).

Taiteilijoiden halukkuus lähteä työskentelemään perinteisen taiteen kentän ulkopuolelle on kasvamassa. Monia hyviä kohtaamisia on toteutettu mm. vanhustenhuollon yksiköissä, lastensuojelun sosiaalityössä, kehitysvammaisten yhteisöissä tai työttömien parissa. Ongelmatonta se ei kuitenkaan aina ole. Tästä ovat esimerkkeinä neljän taiteilijan kokemukset vanhusten hoitolaitoksessa, jossa taiteilijat tunsivat jäävänsä taidekentän marginaaliin sekä hoitoyhteisön ulkopuolelle. Taiteilijat samaistuivat yhteisötaiteilijoihin ja kokivat, että taiteen tekemisen prosessi oli jopa lopputulosta tärkeämpi. Kulttuurityön luovuus ja hoitotyön funktionaalisuus sopivat usein huonosti yhteen (Taipale 2000).

Helsingin Diakonissalaitoksen diakoniatoinnissa on palkattuna tanssitaiteilija, joka kohtaa tanssin välityksellä päihdeongelmaisia, vanhuksia, mielenterveysongelmaisia, lastenkotilapsia, eri kulttuuritaustoista tulevia sekä henkilökuntaa. Tanssitaiteilija ohjaa liikeimprovisaatiotyöpajoja sekä esiintyy eri yksiköissä kutsuen ihmisiä liikkeeseen ja tuntemattomaan. Taiteilija törmää monenlaisiin ennakkoluuloihin, vähätelyyn ja jopa torjuntaan siirtyessään lavalta toisenlaiseen ympäristöön toisenlaisten ammattilaisten kentälle (Heimonen 2005). Pitkäjänteinen työ ja kokemukset taiteen ja kulttuurin piirissä mahdollistavat kuitenkin muutoksen, jossa taiteelle avautuu vähitellen tilaa ihmisten ja hoitoyksiköiden arjessa.

William Clevelandin (2000) tutkimuksen mukaan amerikkalaiset yhteisötaiteilijat eivät koe itseään taiteilijayhteisöön tai taidemaailmaan kuuluviksi. Sosiaalisissa laitoksissa, vankiloissa, mielisairaaloissa ja muissa ”yhteiskuntamme unohdetuissa nurkissa” työskentelevät törmäsivät asenteisiin, joissa ”noiden ihmisten” parissa työskentelevät eivät tee oikeaa taiteellista työtä. Ongelmaksi muodostui myös yhteisötaideprojektien lyhytikäisyys ja taloudellinen niukkuus (Cleveland 2000).

Taiteilijoiden työpanosta ja luovuutta käytetään toisaiseksi niukasti elinkeinoelämän ja yritysten hyödyksi ns. luovien alojen ulkopuolella. Taiteilijoiden ammattitaitoa on käytetty muutamissa yrityksissä etsittäessä työlle uusia innovatiivisia ratkaisuja. Esimerkkinä mainittakoon saksalainen autotehdas, joka koulutti grafiikan keinoin oppisopimusnuoria käden hienomotorisiin taitoihin ja keskittymiskyvyn lisäämiseen. Taiteilijat ovat työskennelleet myös työyhteisön kehittäjinä, yhteisen hengen sekä luovuuden herättäjinä.

Monet yksittäiset taiteilijat ja taiteilijaryhmät ovat ennakkoluulottomasti vieneet taidettaan hoitolaitoksiin, vankiloihin tai yrityksiin. Monia erittäin onnistuneita hankkeita ja yhteisön sisään integroituja malleja on löytö, joissa taide ja kulttuurityö ovat kohdanneet arjessa. Tällöin lähtökohtana on ollut asiakkaan kunnioittaminen ja toista ammattikuntaa arvostava työyhteisö. Yhteistyöstä voidaan laatia sopimuksia ja yhteisiä kulttuuriohjelmiä toteuttaa myös kolmannen sektorin kanssa. Tässä kuitenkin on tärkeää varmistaa, että taiteilija, taidetta tuottava järjestö tai muu toimijataho on ammatillisesti pätevää ja sopivaa toimimaan juuri sille tarkoitettujen kohderyhmän ja kohdepaikan kanssa.

Kansalliset, alueelliset ja paikalliset taide- ja kulttuurilaitokset, museot, kirjastot sekä vapaan sivistystyön toimijat ovat kehittäneet ns. yleisöyhteistyötä ja samalla laajentaneet toimintaansa uusille areenoille. Esimerkiksi Suomen Kansallisooppera järjestää kouluille jatkuvana toimintana mahdollisuuksia tutustua oopperan työhön, osallistua työpajoihin sekä tulla seuraamaan oopperaproduktiota. Museoiden lehtorien työhön liittyy yleisöyhteistyötä ja teatterit ovat nimenneet kummiluokkia sekä kummikyliä ja vieneet pienempiuotoisia esityksiä hoitolaitoksiin.

3.4 Kulttuuri-, sosiaali- ja terveysalojen yhteinen koulutus

Taide-, kulttuuri- ja opetusalojen sekä sosiaali- ja terveysalan ammattilaisia koulutetaan toisen asteen ammatillisissa kouluissa, ammattikorkeakouluissa ja yliopistoissa. Taidealan koulutuksen määrää on viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana lisätty muita koulutusaloja enemmän. Ammatillisen peruskoulutuksen määrä on kasvanut kaikilla taiteen aloilla erityisesti 1990-luvulla. Kulttuuri- ja taidealojen koulutuksen lisääntyminen ei ole siis uusi ilmiö, sillä koulutuksen määrä kaksinkertaistui jo vuonna 1996 ja on jatkunut aina vuoteen 2000 asti. Opetushallituksen uusimmassa linjauksessa (2003–2008) koulutusta on esitetty selkeästi vähennettäväksi. Taidekorkeakoulujen kohdalla on myös meneillään muutoksia mm. uuden Aalto-yliopiston perustamisen seurauksena.

Karhunen ja Rensujeffin (2006) mukaan taidealan koulutettujen asema poikkeaa muiden alojen koulu-

tettujen tilanteesta mm. siinä, että ammattipätevyys voi johtaa alan harrastamiseen tai harrastustoiminnan ohjaamiseen, mikäli ammattiin pääseminen ei onnistukaan. Harrastustoiminnan ohjaaminen kansalais- tai työväenopistoissa, hoitolaitoksissa tai työpaikoilla on myös monelle taiteilijalle kaivattu lisätienesti oman työn ohella.

Sosiaali- ja terveysalan opinto-ohjelmiin sisältyy taide- ja ilmaisutaidon aineita, useimmiten vapaavalintaisina mahdollisuuksina. Näin erityisesti kouluissa, joissa saman katon alla toimivat molemmat opintolinjat. Tästä hyvinä esimerkkeinä mainittakoon Laurean ammattikorkeakoulu, jossa sosionomin koulutukseen on lisätty luovia aineita, Seinäjoen ammattikorkeakoulu, jossa sosiokulttuurinen koulutuslinja on toiminut useita vuosia sekä Hämeen ammattikorkeakoulu, josta on valmistunut ohjaustoiminnan artonomeja sosiaali- ja terveydenhuollon kentälle. Mikkelin ammattikorkeakoulu on kehittänyt yhteisöllisiä kulttuurimenetelmiä työpaikkojen työhyvinvoinnin edistämiseksi sekä työttömien aktivoimiseksi. Taide- ja kulttuurialan koulutukseen on myös kehitetty opetusohjelmia, jotka vastaavasti lähentyvät sosiaali- ja terveydenhuollon aloja, esimerkkinä Metropolian ammattikorkeakoulun soveltavan teatteritaiteen ja Taideteollisen korkeakoulun taidekasvatuksen linjan soveltavan taiteen alkamassa oleva erikoistumislinja.

Osana toimintaohjelman valmistelua lähetettiin ammattikorkeakouluille kysely kulttuurialojen sekä sosiaali- ja terveysalojen opetuksellisesta sekä kehittämis-yhteistyöstä. Vastaukset saatiin 18 ammattikorkeakoululta. Tuloksien mukaan yhteistyö on tiivistynyt viime vuosina erityisesti niissä korkeakouluissa, joissa on mahdollisuuksia moniammatilliseen yhteistyöhön. Kysely tuotti laajan kirjon yhteistyöhankkeita, joissa kulttuuritoimintaa ja taidetta on tuotu lasten, nuorten, ikäihmisten, vammaisten, työssä olevien ja työttömien elämään sekä elinkeinoelämän tarpeisiin. Monen hankkeen tuotoksena oli virkistystoimintaa, pysyvämpää kulttuuritoimintaa ja opintosuorituksia sekä opinnäytteitä. Halukkuutta laajapohjaisiin kehittämishankkeisiin sekä uudenlaisiin opetuskokonaisuuksiin oli, mutta esteiksi nousivat opetuksen rajat ja ennen kaikkea huoli uusien koulutuslinjojen opiskelijoiden sijoittumisesta työelämään.

Sosiaali- ja terveystalojen ammatilliset pätevyysvaatimukset on kirjattu lakeihin, eivätkä ne tunnista laaja-alaisen uusien opetuskokonaisuuksien myötä syntyviä uusia ammatteja, kuten ohjaustoiminnan ja sosiokulttuuristen alojen ammattilaisia. Koulutuksen sisällön tulee olla suhteessa työelämän vaatimuksiin ja mahdollisuuksiin. Kun uusia ammatillisen peruskoulutuksen tutkintoja aloitetaan, tulee myös varmistaa koulutuksen käyneiden sijoittuminen koulutusta vastaaviin työpaikkoihin. Hoito- ja hoiva-alan lakiin perustuvat ammattipätevyudet ja niiden joustamattomuus voivat olla esteenä monialaisen kulttuuri-, sosiaali- ja terveystalojen koulutuksen saaneille, esimerkiksi ohjaustoiminnan artemien työllistymiselle hoitoyksiköihin.

Laki (272/2005) ja asetus (608/2005) sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista ei sisällä hoiva-alan kulttuuri- tai ohjaustoiminnan ammattilaisia (kulttuuri- ja sosiaali- tai terveydenhuollon yhdistettyjä koulutusohjelmia), mikä vaikeuttaa heidän pääsyään työmarkkinoille. Laki terveydenhuollon ammattihenkilöstöstä (559/1994) rajaa ammatinharjoittamisoikeuden (laillistetun ammattihenkilöstön) ja ammatinharjoittamisluvan tiettyihin ammattinimikkeisiin, joiden joukossa ei ole ohjaustoiminnan nimikkeitä, toimintaterapeuttia lukuun ottamatta. Tämä ei estä muiden alan ammattilaisten pääsyä terveydenhuollon piiriin, mutta voi sitä välillisesti rajoittaa mm. taloudellisen tilanteen heiketessä.

Kyselyn vastauksissa tuotiin esille, että taide- ja taitoaineiden vähäisyys peruskoulussa, lukiossa ja ammatillisessa koulutuksessa on johtanut siihen, että lasten ja nuorten taiteelliset ja luovat valmiudet ovat heikentyneet. Tämä on nähtävissä tason laskuna suosittuihin taide- ja kulttuuriopintoihin pyrittäessä. Samalla laajempi käsitys taiteen ja kulttuurin vaikutuksesta ihmisen hyvinvointiin ja terveyteen on jäänyt muodostumatta. Myös kulttuuristen menetelmien osaaminen on koettu heikoksi.

Opetushallitus on huomannut puutteita taide- ja taitoaineiden opetussuunnitelmien noudattamisessa perusopetuksessa, erityisesti 8. ja 9. vuosiluokilla, joissa opetus on yleensä kokonaan valinnaisten aineiden tuntien varassa. Valtakunnallisten tavoitteiden mukaisesti taide- ja taitoaineita vahvistetaan perusopetuksessa, kun tuntijaon uudistumisesta päätetään alkuvuodesta 2011.

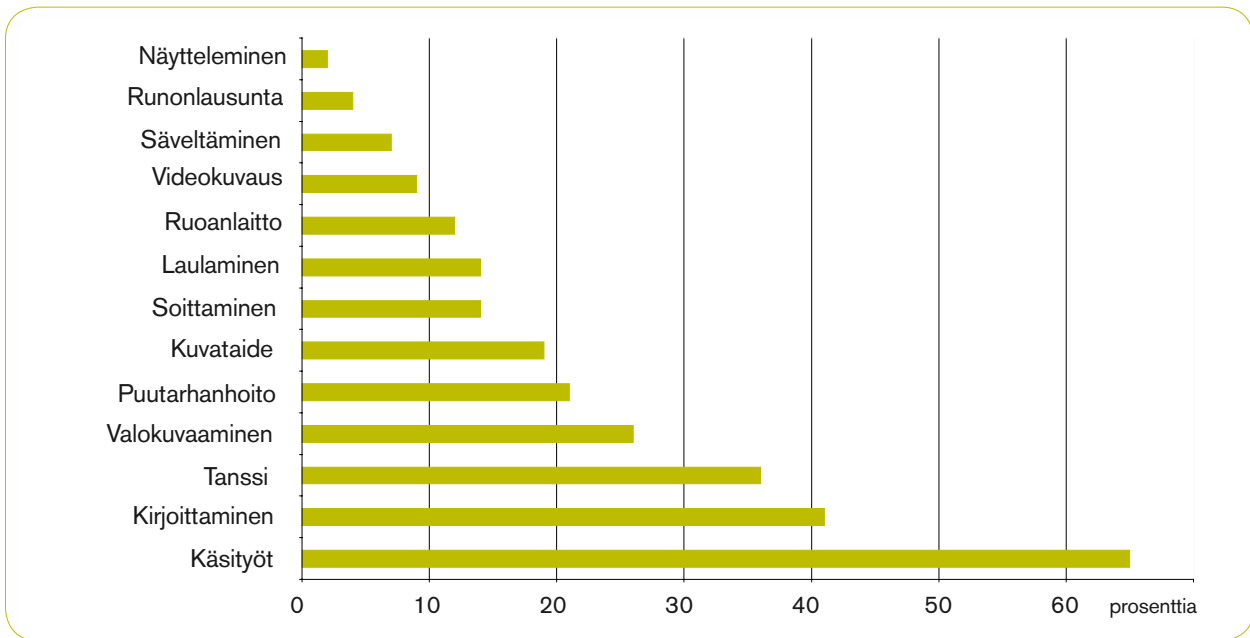
Vuonna 2010 otetaan käyttöön uudistetut ammatillisten perustutkintojen opetussuunnitelmat, jotka sisältävät uutena terveyden edistämisen oppiaineen. Sen sisältöön tulisi lisätä terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen myös kulttuurisin keinoin.

Korkeakoulut ovat opetussuunnitelmien laadinnassa täysin itsenäisiä. Toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa ja ammattikorkeakouluissa on mahdollisuuksia yhdistää voimia ja opinto-ohjelmia poikkeallinnollisesti. Sosiaali- ja terveystalojen, nuoriso- ja kulttuurialojen sekä ohjaustoiminnan opinnoissa voidaan hyödyntää joustavasti toisen ammattialan opetusta.

Taidekorkeakoulut ja yliopistot ovat aloittaneet soveltavan taiteen erikoistumislinjoja ja poikkeittieteellistä opetusta soveltavan taiteen eri aloilla. Tämä edellyttää raja-aitojen madaltamista taiteen eri alojen sekä koulutuksen eri toimijoiden väliltä. Yliopistojen antaman opettajankoulutuksen sisältöjä suhteessa taide- ja taitoaineiden opetukseen on tarkasteltu kriittisesti (Jakku-Sihvonen 2006). Opettajankoulutusta on uudistettu ja parhaillaan on käynnissä valtakunnallinen opettajankoulutuksen ja kasvatustieteiden tutkintojen kehittäminen. Opettajankoulutus on avainasemassa muutettaessa toimintakulttuuria kokonaisvaltaiseman ihmiskäsityksen suuntaan.

3.5 Kulttuuriharrastukset, omaehtoinen tekeminen ja osallistuminen

Vapaa-ajanharrastuksista omaehtoinen, aktiivinen harrastaminen on lisääntynyt viimeisten vuosien aikana. Tilastokeskuksen vuoden 2002 vapaa-aikatutkimukseen osallistuneista vain seitsemän prosenttia ei harrastanut mitään. Kulttuuriharrastusten kirjo on tavoittanut hyvin eri-ikäisiä ihmisiä. Eniten tehtiin käsitöitä, kirjoitettiin ja tanssittiin (kuviot 2). Naiset harrastavat miehiä aktiivisemmin koulutuksesta riippumatta. Soittaminen on ennen kaikkea lasten ja nuorten harrastus ja soitetut musiikkilajit ovat kymmenen vuoden aikana huomasti monipuolistuneet. Kuvataiteiden ja kirjoittamisen harrastaminen on tasaisesti lisääntynyt viimeisten vuosikymmenien aikana kaikissa ikäluokissa. Miesten ja ikääntyneiden harrastamisaktiivisuus on lisääntynyt jossain määrin (Hanifi 2005).

Kuvio 2. Aktiivinen harrastaminen vuonna 2002, 10 vuotta täyttänyt väestö, prosentteina (Tilastokeskus 2005)

Kulttuuriharrastuksiin ja -tapahtumiin osallistuminen on kasvava osa arkeamme. Vähintään yhdessä kulttuuritilaisuudessa on käynyt vuoden 2001 aikana 80 prosenttia kymmenen vuotta täyttäneistä. Erilaisissa kulttuuritilaisuuksissa käyminen on osoitus kansalaisaktiivisuudesta, jonka tutkimukset ovat osoittaneet myös tukevan koettua terveyttä ja hyvinvointia. Vähän yli kymmenen prosenttia väestöstä oli aktiivisia kulttuuriharrastajia, jotka kävivät jossakin kulttuuritapahtumassa vähintään kuusi kertaa vuodessa. Kulttuuritilaisuuksiksi lasketaan teatteriesitykset, konsertit, ooppera, tanssiesitykset, elokuvat ja muut kulttuuritilaisuudet (kuvio 3). Valtaosa kulttuuritilaisuuksien yleisöstä on naisia.

Nuorisobarometrin (Myllyniemi 2009) mukaan yleisimpiä luovan toiminnan muotoja olivat käsiyöt, soittaminen, valokuvaaminen, piirtäminen ja muu kuvataide: näistä kutakin harrastaa noin viidennes nuorista. Työillä ja naisilla on luovia harrastuksia enemmän kuin pojilla ja miehillä. Noin 37 prosenttia kokee, ettei heillä ole yhtään luovaa harrastusta, 40 prosentilla on useampi kuin yksi luova harrastus, reilulla neljänneksellä ainakin kolme ja vajaa kymmenesosalla on vähintään viisi eri taideharrastusta.

Yleisellä luottamuksella ja osallistumisella on Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimuksen perusteella yhteyttä keskenään. Sekä kulttuuri- että yhdistysak-

tiivilla voidaan sanoa olevan yleistynyttä luottamusta enemmän kuin väestöllä keskimäärin. Kulttuuritilaisuuksissa käymisessä on myös sosiaalinen puolensa. Kolme viidestä kävijästä osallistui tilaisuuteen perheen kanssa, saman verran myös ystävien, tuttavien ja sukulaisten kanssa. Nuoret työikäiset käyvät työtovereiden kanssa kulttuuritilaisuuksissa. Peräti 46 prosenttia teatterissa kävijöistä oli käynyt jollakin järjestetyllä käynnillä ja yli neljäsosa pelkästään ryhmän mukana (Liikkanen 2005; 2009). Ryhmässä kulkeminen madaltaa kynnystä lähteä ja ryhmän mukana osallistuminen antaa kulttuurielämyksen lisäksi yhteenkuuluvuuden tunteen.

Riitta Jallinojan (2009) mukaan vapaa-ajan viettäminen yhdessä perheen kanssa on lisääntynyt vuosien 1991–2002 välillä. Vapaa-ajan antaminen perheelle toimii vahvistuneen perhetunteen merkinä, jonka viestinä on, että vapaa-aika ei ole vain omaa aikaa vaan nimenomaan ”perheen aikaa”. Puolisot harrastavat kulttuuria ja liikuntaa keskenään yhtä yleisesti kuin vanhemmat lastensa kanssa.

Maaseudun ikäihmisille suunnatun kyselyn mukaan kulttuuri- ja taidealan järjestötoimintaan osallistui 35 prosenttia yli 60–75 -vuotiaista. Kulttuurin harrastajat olivat keskimäärin korkeammin koulutettuja ja asuivat useammin pienellä paikkakunnalla Etelä- ja Länsi-Suomessa. Kyselyyn vastanneista 79

prosenttia haluaisi vähintään melko mielellään osallistua lähellä olevaan kulttuuritoimintaan – näin ollen ainoastaan 21 prosenttia ei ole lainkaan kiinnostunut kulttuuritoiminnasta. Liikuntaharrastuksiin osallistui 41 prosenttia, kotiseututoimintaan 38 prosenttia, uskonnolliseen järjestötoimintaan 34 prosenttia ja sitoutumattomaan eläkeläistöimintaan 34 prosenttia ikäihmisistä. Mieluisimmat harrastamisen lajit olivat liikunta, kirjojen lukeminen, käsityöt, kirjoittaminen, musiikki ja kuvataiteet (Järvelä ym. 2007).

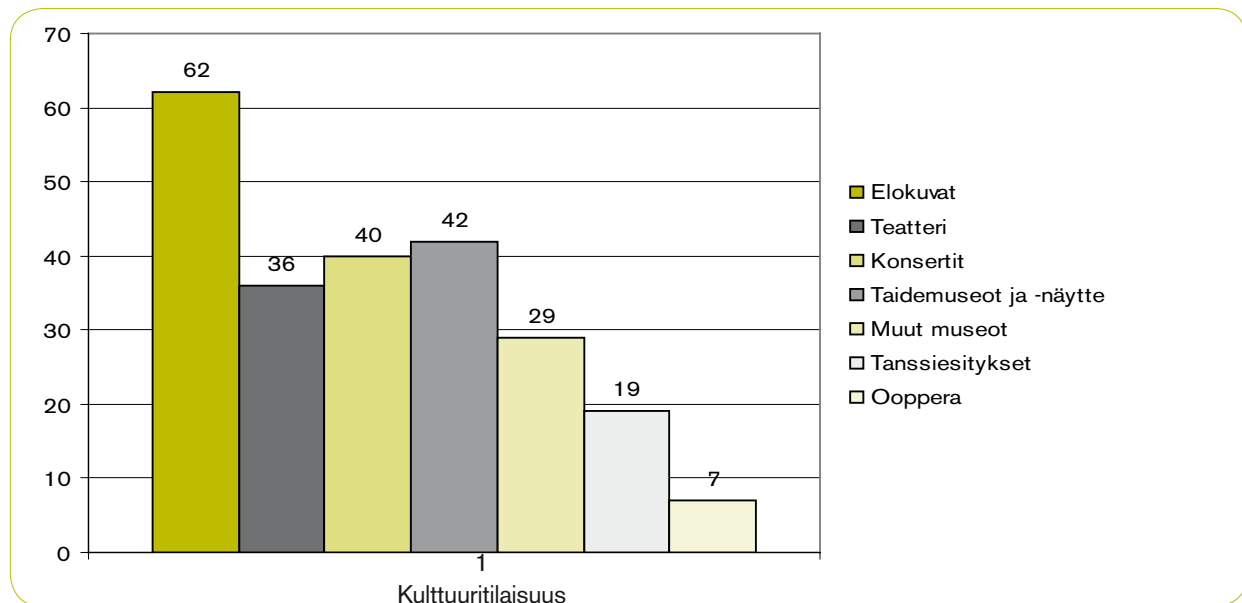
Heikko taloudellinen tilanne, pitkät etäisyydet ja kulttuurikohteen huono saavutettavuus saattavat olla osallistumisen esteenä. Osallistumista lisäävät ryhmän tuki ja liikkuvuutta edistävät tukitoimet. Kulttuurinen ja kulttuuritilaisuuksiin osallistuminen on myös maku- ja tottumuskysymys tai sosiaalisen erottautumisen väylä, jotka korostuvat erityisesti nuorisokulttuurissa ja erilaisissa alakulttuureissa. Yhä tärkeämmäksi on nousemassa kulttuuriin osallistumisen tukeminen ja esteiden poistaminen niiltä, jotka tulevat erilaisista kulttuuritaustoista tai joilla vamman tai muun henkilökohtaisen ominaisuuden vuoksi on vaikeuksia osallistua yleiseen kulttuuritarjontaan.

Ihmiset arvostavat vapaa-aikaa selvästi enemmän kuin ennen. Myös arjen estetiikka ja kulttuuriharrastaminen kiinnostavat yhä useampia ihmisiä. Niiden ihmisten osuus, joille vapaa-aika on hyvin tärkeä, on noussut yli kymmenen prosenttia viimeisten kym-

menen vuoden aikana. Samalla työn merkitys oman identiteetin määrittäjänä näyttää vähentyneen koko väestön tasolla yhdeksän prosenttia (Liikkanen 2009).

Arjen kulttuurisuus tarkoittaa myös sitä, että ihmiset voivat arkielämässään kokea elämänsä mielekkääksi. Tämä on edellytys henkiselle, fyysiselle ja sosiaaliselle hyvinvoinnille. Useimmat kokevat arkensa mielenkiintoisena. Ainoastaan työttömällä arki ei muodostu kiinnostavaksi ja noin viidesosa heistä kokee arkensa ikävyyttäväksi. Ikääntyessä arjen erittäin mielenkiintoiseksi kokeminen laskee. Yli 75-vuotiaista naisista enää yhdeksän prosenttia ja miehistä 15 prosenttia kokee arkensa erittäin mielenkiintoiseksi. Tämä saattaa osittain johtua myös terveydentilan koetusta heikkenemisestä. Terveyskokemukset laskevat tasaisesti vanhetessa ja 65 vuotta täyttäneistä vain neljä prosenttia kokee terveydentilansa erittäin hyväksi. Koko väestön tasolla naisten ja miesten terveyskokemuksilla ei ole suurta eroa.

Kiinnostus kulttuuriharrastuksiin syntyy useimmiten jo lapsuuden ympäristössä, mutta niihin vaikuttavat myös koulutus, ammatti, sosiaaliryhmä ja arjen valinnat. Vaikka osa innostuksesta voi tulla perintönä lapsuudenkodista, yhteiskunnan ja kulttuurin muutokset vaikuttavat elämänkaaren eri vaiheissa. Kuitenkaan siitä, miksi jokin harrastus koetaan omimmaksi, ei tiedetä paljoakaan (Liikkanen 2005).

Kuvio 3. Vähintään kerran kulttuuritilaisuudessa vuonna 2002 käyneiden 10 vuotta täyttäneiden suomalaisten prosenttiosuudet (Tilastokeskus 2005)

4 Kulttuurin ja hyvinvoinnin hallinnointi ja rahoitus

Kuten edellä on tullut esiin, kulttuurin käsitteen käyttö on viime vuosikymmeninä laajentunut. Kulttuurin merkitys hyvinvoinnille, talouden, alueiden ja maaseudun elvyttäjänä, yhteisöjen voimavarana, monikulttuurisena rikkautena ja identiteetin perustana on huomattu ja tunnustettu. Kulttuuripolitiikka liittyy myös koulutus-, nuoriso-, työvoima-, sosiaali-, terveys- elinkeino-, vero-, ulko-, kauppaa-, viestintä- ja ympäristöpolitiikkaan.

Valtioneuvosto on aloittanut poikkihallinnolliset ja monien toimijoiden yhteiset politiikkaohjelmat, jotka vähitellen avaavat vakiintuneita hallinnollisia ja toiminnallisia raja-aitoja. Helppoa se ei ole, sillä lait, asetukset, ohjeet, professiot, hallintokulttuurit ja rahoitus ovat säilyneet vuosia tiukasti erillään. Useille hallinnonaloille ulottuvat ohjelmat löytävät vaikeasti kotipesänsä, vastuunkantajan ja rahoittajan. Tämä on haasteena myös Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – toimintaohjelmalle sekä kentällä tapahtuvalle kehittämistyölle.

4.1 Valtakunnallinen taso

Valtioneuvosto ohjaa valtakunnallisen kulttuuripolitiikan toteutumista lainsäädännön, hallitusohjelman, talousarvion ja muiden linjausten avulla. Kulttuuripalveluja tuotetaan ja rahoitetaan valtion, alueiden ja

kuntien toimesta. Kuntarakenteen sekä valtion aluehallinnon muutokset tulevat vaikuttamaan paikallisiin toimintakulttuureihin sekä kulttuurin ja muiden kunnallisten palveluiden toteutumiseen jo lähitulevaisuudessa.

4.1.1 Opetusministeriön hallinnonala

Taide ja kulttuuri

Opetusministeriöllä (OPM) on vastuu kulttuuripolitiikan toteuttamisesta strategiansa mukaisesti. Valtion kulttuuripolitiikan tavoitteena ovat luovuuden, moninaisuuden ja osallisuuden edistäminen. Kulttuuripolitiikkaa ohjaavat perusoikeudet sekä taloudellisiin, sosiaalisiin ja sivistyksellisiin perusoikeuksiin kuuluvat kulttuuriset oikeudet. Kulttuuripolitiikan vuoteen 2020 tähtäävän strategian mukaan kulttuuri hyvinvoinnin edistäjänä nostetaan kulttuuripolitiikan kehittämisen yhdeksi painopistealueeksi (Opetusministeriö 2009:12).

Valtion talousarviossa taiteen ja kulttuurin määrärahat jakaantuvat lakisääteisiin valtionosuuksiin, virastojen ja laitosten kustannuksiin, harkinnanvaraisiin avustuksiin sekä apurahoihin. Valtionosuudet ovat olleet selvästi suurin menoerä, mutta budjettiteknisistä syistä niiden osuus suhteessa muihin vähentyy vuoden 2010 talousarvioesityksessä. Vuonna 2009 valtion-

osuuden piirissä on 124 museota, 56 teatteria ja 27 orkesteria sekä kaikkien kuntien yleiset kirjastotoimet.

Vuonna 2009 opetusministeriön jakamien harkinnanvaraisten valtionavustusten osuus taide- ja kulttuuribudjetista oli noin 18 prosenttia. Niitä myönnetään moniin eri tarkoituksiin erilaisille taide- ja kulttuurialan toimijoille. Tämän selvityshankkeen teema-alueeseen liittyen harkinnanvaraisista määrärahoista edistetään mm. kulttuuritarjonnan tasa-arvoista saavutettavuutta kaikille väestöryhmille, parannetaan erilaisten vähemmistöjen mahdollisuuksia omaehtoiseen kulttuuritoimintaan ja edistetään kulttuurin hyvinvointivaikutuksia. Vaikka erilaisia tukijärjestelmiä on paljon, kyse on pienistä ja hajanaisista määrärahoista, joista kyetään tukemaan vain murto-osaa hankkeista.

Vammaisyhteisöjen kulttuuritoimintaan ja kulttuurin saavutettavuuden edistämiseen osoitetusta määrärahasta on myönnetty vuosittain avustuksia noin 25–30 hakijalle. Viime vuosina tukea on kohdennettu erityisesti kulttuurilaitosten saavutettavuuskartoitusten ja -suunnitelmien valmisteluun. Myös Terveyttä kulttuurista -hankkeita on tuettu. Määräraha on kaksinkertaistunut vuodesta 2005 (225 000 euroa) vuoteen 2009 (540 000 euroa).

Monikulttuurisuuden tukemiseen ja rasismin vastaiseen työhön osoitetusta määrärahasta (500 000 euroa vuonna 2009) voidaan avustaa kotimaisten etnisten vähemmistöjen ja eri maahanmuuttajaryhmien kulttuuritoimintaa. Vuonna 2009 määrärahasta osoitettiin 100 000 euroa taiteen keskustoimikunnalle jaettavaksi apurahoina yksityishenkilöille ja työryhmille monikulttuurisuutta edistäviin taidehankkeisiin. Apurahoja voivat hakea sekä maahanmuuttajiin ja kansallisiin kulttuurivähemmistöihin että valtaväestöön kuuluvat taiteilijat ja työryhmät.

Vuonna 2009 oli ensimmäistä kertaa jaossa uusi määräraha (150 000 euroa) kulttuurin hyvinvointivaikutuksia edistäviin hankkeisiin. Tukea myönnettiin tämän toimintaohjelman kolmen painopistealueen mukaisesti hankkeisiin, jotka tähtäävät 1) osallisuuden, yhteisöllisyyden, arjen luovien toimintojen ja ympäristöjen edistämiseen kulttuurin avulla, 2) terveyttä ja hyvinvointia kulttuurista -toimintaan (esim. kulttuurialan ja sosiaali- ja terveysalan toimijoiden yhteistyöhankkeet) ja 3) työhyvinvoinnin tukemiseen taiteen ja kulttuurin keinoin. Hakemuksia saatiin eri

puolilta Suomea kaikkiaan 106 kappaletta. Tukea myönnettiin 25 hankkeelle.

Opetusministeriö on tukenut kulttuurin hyvinvointivaikutuksia edistävää toimintaa myös muista harkinnanvaraisista määrärahoista. Mm. taiteen ja kulttuurin yleisiin projekteihin osoitetusta määrärahasta on tuettu kertaluonteisesti terveyttä kulttuurista -hankkeita ja esimerkiksi ITE-taiteen näyttelytoimintaa.

Tanssin aluekeskusten toiminnan tavoitteena on lisätä taide- ja kulttuuripalveluiden saavutettavuutta ja saatavuutta asuinpaikasta ja varallisuudesta riippumatta ja parantaa tanssitaiteilijoiden mahdollisuuksia työllistyä ammatissaan koko maassa. Opetusministeriö myönsi tanssin aluekeskusten toimintaan 750 000 euroa vuonna 2009 (450 000 euroa v. 2005). Aluekeskukset ovat toteuttaneet useita lapsille ja nuorille, ikäihmisille ja erityistä tukea tarvitseville ryhmille suunnattuja tanssityöpajoja ja -projekteja.

Valtion taidemuseon yhteydessä (KEHYS Kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet) on toiminut opetusministeriön rahoituksella vuodesta 2003 alkaen valtakunnallinen **Kulttuuria kaikille -palvelu**. Palvelun tehtävänä on auttaa kulttuurialan toimijoita kehittämään tarjoamiaan kulttuuripalveluja kaikille saavutettaviksi tiedotuksen, ohjemateriaalien, koulutuksen ja saavutettavuuskartoitusten avulla (www.kulttuuriakaikille.info).

Opetusministeriön asiantuntijaelimenä toimiva **taiteen keskustoimikunta** ja sen alaiset **valtion taidetoimikunnat** ja **alueelliset taidetoimikunnat** ovat tukeneet sekä terveyttä kulttuurista -teemaan liittyviä että yleisemmin osallisuutta ja yhteisöllisyyttä tukevia taideprojekteja. Tukea on jaettu kohdeapurahoina yksittäisille taiteilijoille ja erityisavustuksina eri taiteenalojen järjestöille ja muille yhteisöille. Taiteen keskustoimikunnan yhteydessä toimiva **valtion taideteostoitikunta** hankkii taidetta valtion julkisiin rakennuksiin. Taideteokset muodostavat valtion taidetokoelman, johon kuuluu yli 12 600 teosta.

Museovirasto jakaa museoille myönnettävät harkinnanvaraiset valtionavustukset, joiden turvin museo- kenttä toteuttaa myös hyvinvointiin liittyviä hankkeita.

Valtakunnalliset ESR-kehittämishankkeet

EU:n rakennerahastojen ohjelmakaudella 2007–2013 Suomessa toteutetaan Euroopan sosiaalirahaston

(ESR) Manner-Suomen ohjelmaa, jossa on valtakunnallinen ja neljä suuralueittaista osiota (Etelä-, Itä-, Länsi- ja Pohjois-Suomi). Valtakunnallista osiota toteutetaan kehittämisohjelmilla, joista kymmentä hallinnoidaan opetusministeriössä. Näistä kolmella on kytköksiä kulttuuri- ja hyvinvointiteemaan.

Luovien alojen yritystoiminnan kasvun ja kansainvälistymisen kehittämisohjelmasta tuetaan mm. tuotekehitys- ja innovaatiotoimintaa, liiketoiminta- ja yrittäjyysosaamisen sekä tuottaja ja manageriosaamisen kehittämistä. Kehittämisohjelmasta voidaan rahoittaa myös hankkeita, jotka edistävät kulttuurin ja muiden luovien toimialojen yhteistyötä muiden toimialojen kanssa. (www.luovasuomi.fi).

Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisoalojen kolmas sektori hyvinvointipalvelujen tarjoajana -ohjelman (2007–2013) Kolmas lähde-hankkeessa on valmis-teilla selvitys monialaisen yhdistyshautomotoiminnan tarpeesta, rahoitus- ja organisoitumisvaihtoehdoista sekä sisällöllisistä painopisteistä. Selvitys valmistuu keväällä 2010. ESR-rahoitteinen ohjelma kehittää hyvinvointipalveluita eri väestöryhmille kunnan ja kolmannen sektorin kumppanuudella. Työhyvinvointipalveluiden tarjoaminen yrityksille hankekehittelyä kautta on myös mahdollista (www.kolmaslahde.fi).

Innovaatio- ja osaamisjärjestelmien kehittämisohjelmaan sisältyvä *Taika-hanke* (Taide kohtaamisalustana sektorirajat ylittävälle kulttuurisille innovaatioille 2008–2011) on hyvä esimerkki laajasta yhteistyöprojektista, jonka tavoitteena on laajentaa soveltavan taiteen käyttöä. Hankkeen yhteydessä laaditaan virtuaalinen tietopankki sekä soveltavan taiteen asiantuntijapankki ja kohtaamisalusta verkkoon. Taika-hanketta koordinoi Helsingin yliopiston koulutus ja kehittämiskeskus Palmenia (www.palmenia.helsinki.fi/taika).

Koulutuspolitiikka

Opetusministeriö vastaa myös koulutus- ja tutkimuspolitiikasta. Opetushallitus on opetusministeriön alainen koulutuksen asiantuntijavirasto, joka vastaa esi- ja perusopetuksen sekä lukion ja toisen asteen ammatillisen koulutuksen kehittämisestä sekä seuraa koulutuksen järjestämistä. Opetushallitus päättää opetuksen tavoitteista ja keskeisistä sisällöistä valtakunnallisissa opetussuunnitelman perusteissa. Opetushallitus päät-

tää myös kodin ja koulun yhteistyöstä ja oppilashuollon keskeisistä periaatteista ja opetustoimeen kuuluvan oppilashuollon tavoitteista.

Yliopistot ja ammattikorkeakoulut vastaavat itseenäisesti opetuksesta ja tutkimuksesta sekä niiden kehittämisestä lainsäädännön ja opetusministeriön ohjauksen pohjalta sekä vuorovaikutuksessa ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Ammatillisessa koulutuksessa annetaan tietoja, taitoja ja valmiuksia itsensä ja oman persoonallisuuden kehittämiseen, yhteiskuntaan osallistumiseen sekä ammateissa tarvittavia valmiuksia ja taitoja. Opettajankoulutuksella on tärkeä rooli opetuksen uudistamisessa ja ajankohtaisiin haasteisiin vastaamisessa.

Opetushallituksen vastuualueeseen kuuluvat peruskoulujen taide- ja taitoaineiden opetus sekä taiteen perusopetus, joka toimii yhteistyössä kansalaisopistojen, musiikkiopistojen tai taidekoulujen kanssa. Opetushallitus vastaa myös ammatillisen toisen asteen koulutukseen sisältyvistä taito- ja taitoaineiden opetuksesta. Opetushallitus edistää kulttuuriperinnön ja monikulttuurisuuden oppimista, jossa taide toimii perinteen välittäjänä sukupolvelta toiselle (Venäläinen 2008).

Opetushallitus toteutti *Lähde - luovuus ja kulttuurikasvatus* -hankkeen vuosina 2004–2007. Sitä seuranneen toimenpideohjelman tavoitteena on taide- ja taitokasvatuksen menetelmien kehittäminen ja vakiinnuttaminen eri koulumuotojen opetuksessa. *TaiTai* on vuonna 2008 Opetushallituksessa laadittu toimenpideohjelma taide- ja taitoaineiden opetuksen kehittämiseksi eri koulumuodoissa (Opetushallitus 2009).

Korkeakouluista monet yliopistot, erityisesti taidealan yliopistot, ja ammattikorkeakoulut ovat käynnistäneet kulttuurin terveys- ja hyvinvointitutkimusta sekä kulttuurin, nuorisotyön ja sosiaali- ja terveysalan yhteisiä kehittämishankkeita ja opetusohjelmia.

4.1.2 Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonala

Sosiaali- ja terveysministeriössä (STM) kulttuurin terveys- ja hyvinvointitavoitteet yhdistyivät Terveiden edistämisen politiikkaohjelmassa. Terveiden edistämisen on painottunut perinteisesti alkoholin ja tupakan

vastustamiseen sekä terveempien ravintotottumusten ja elämäntapojen edistämiseen. Poliitiikkaohjelmassa nostetaan esiin myös kulttuurin merkitys ja vaikutukset terveyden ja hyvinvoinnin tukena.

Poliitiikkaohjelmia tukevana pysyvänä toimintamuotona toimivassa Työhyvinvointifoorumissa taitteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutusten edistäminen otettu mukaan yhtenä uutena lähestymistapana parantaa työhyvinvointia. Ikäihmisten palveluiden laatusuosituksessa, varhaiskasvatuksessa tai valtakunnallisen vammaisneuvoston toimintasuunnitelmissa nähdään kulttuurityö osana arjen hyvinvointia.

Sosiaali- ja terveystalveluiden lainsäädäntömuutoksia ja rakenneuudistuksia valmistellaan parhaillaan sosiaali- ja terveysministeriössä. Esityksenä on, että terveyden ja hyvinvoinnin kaikinpuolinen edistäminen nostetaan osaksi valtakunnallista ja kunnallista politiikkaa ja päätöksentekoa sekä hallinnon rakenteita. Tämä edellyttää yhteistä poikkihallinnollista suunnittelua ja toimialat ylittävää työskentelyotetta.

STM:n alaisessa **Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksessa** on taidelähtöisiä kehitysmenetelmiä yhdistetty lasten ja nuorten hyvinvointiin mm. lastensuojelussa sekä nuorisotyössä. **Sosiaalialan osaamiskeskuksissa** (Socom), esimerkiksi Kaakkois- Suomen alueella, on toteutettu ikääntyvien sosiokulttuurinen verkostohanke (2005–2007) osana valtakunnallista sosiaalialan kehittämishjelmaa (Hohenthal-Antin ym. 2007).

Terveyden edistämisen hankerekisterin mukaan vuosina 2005–2009 ei ole rahoitettu yhtään sellaista hanketta, jossa kulttuuritoimintaa olisi sovellettu suoraan osana terveyden ja hyvinvoinnin edistämistä. Poikkeuksen tekee A-klinikkasäätiön sarjakuva- ja verkkokampanjaprojekti ”Varjomaailma” (2007), joka oli suunnattu päihdeperheiden lapsille. Hankerekisteristä ei käy ilmi, kuinka paljon teemaan liittyviä hakemuksia oli käsittelyssä tai oliko niitä lainkaan. Järjestöille jaetaan terveyden edistämiseen vuosittain lähes 10 miljoonaa euroa (9,3 miljoonaa euroa vuonna 2009).

Raha-automaattiyhdistys RAY on vuosittain jakanut runsaasti tukea yleishyödyllisille sosiaali- ja terveysalan yhdistyksille ja järjestöille myös kulttuuritoiminnan kehittämiseksi osana kansalaistoimintaa. Tavoitteena on ollut syrjäytymisen ehkäiseminen, toimintakyvyn tukeminen ja ylläpitäminen sekä mm. monikulttuurinen kohtaaminen. RAY:n hankerekis-

teristä tehdyn poiminnan mukaan tuki on noussut vuoden 2005 miljoonasta eurosta puoleentoista miljoonaan euroon vuoteen 2009 mennessä.

Työterveyslaitoksen mukaan työkykyä ylläpitävästä tai edistävästä toiminnasta alettiin Suomessa keskustella 1990-luvulla, jolloin huolestuttiin eläkeiän laskun tuottamista kustannuksista ja siitä, että hakeutuminen pois työelämästä jo 55-vuotiaana jatkuisi edelleen. Tuolloin käynnistyi lukuisia työkykyä ylläpitäviä ns. työ-ohjelmia. Työterveyslaitos toteutti interventiotutkimuksen henkilöstön kokemuksista työstään, työyhteisöstään ja hyvinvoinnista ns. Mahis-ohjelmassa (2001). Tavoitteena oli lisätä psyykkistä hyvinvointia mm. kulttuuririentoja lisäämällä. Vuonna 2005 järjestettiin 53. Työterveyspäivien yhteydessä seminaari aiheesta ”Työhyvinvointia kulttuurin keinoin”.

4.1.3 Työ- ja elinkeinoministeriön hallinnonala

Työ- ja elinkeinoministeriö (TEM) vastaa Suomen yrittäjyyden ja innovaatiotoiminnan toimintaympäristöstä, työmarkkinoiden toimivuudesta, työntekijöiden työllistymiskyvystä sekä alueiden kehittämisestä. Yhteistyön toiminta-alueet kulttuurin ja hyvinvoinnin edistämiseksi löytyvät kulttuuri-, sosiaali-, ja terveydenhuollon työllisyyden, palvelujärjestelmien ja luovien alojen toimivuuden sekä innovaatioiden, koulutuksen ja kuluttajapolitiikan alueilta.

Keväällä 2009 aloitettu *Hyvinvointialan työ- ja elinkeinopoliittinen kehittämishanke HYVÄ* käsittää sosiaali- ja terveystalvelujen yritystoiminnan kehittämisen ja hyvinvointipalvelujen ja henkilöstön saatavuuden turvaamisen laaja-alaisella yhteistyöllä. Tavoitteena on osaavan työvoiman saaminen hyvinvointialoille mm. lisäämällä työnvälitystä, koulutusta, uusia sosiaalisen yrittäjyyden muotoja, palveluinnovaatioita ja työelämän kehittämistä. Tekesin *Innovaatiot sosiaali- ja terveystalvelujärjestelmässä -ohjelma* tähtää sosiaali- ja terveysalan palvelujärjestelmän kehittämiseen mukaan lukien liiketoimintakonseptit. Lisäksi työ- ja elinkeinoministeriön *Osaamiskeskus-ohjelma* sisältää hyvinvointiklusterin, johon kuuluvat hyvinvointimatkaile, terveyden edistämiseen liittyvät tuotteet ja palvelut.

Kauppa- ja teollisuusministeriössä valmistui syksyllä 2007 vuoteen 2015 asti ulottuva luovien alojen yrittäjyyden kehittämisstrategia. Sen perusteella Työ- ja elinkeinoministeriö käynnisti *Luovan talouden kehittämishankkeen* vuosille 2008–2010. Hankkeen keskeisenä tavoitteena on vahvistaa luovien alojen pk-yritysten toimintaedellytyksiä, tuotekehittelyä ja innovaatioiden kaupallistamista. Hankkeessa ovat mukana Tekes, Finnvera, Finnpro ja PKT-säätiö. (ks. myös KOKO-ohjelma luvussa 4.2.)

4.1.4 Maa- ja metsätalousministeriön hallinnonala

Maa- ja metsätalousministeriö (MMM) tukee kulttuurin hyvinvointivaikutusten kehittämistä maaseutupolitiikan kautta. *Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelman* (www.maaseutu.fi) tavoitteena on mm. elinvoimaisen ja toimivan maaseudun säilyttäminen. Ohjelman toimintalinja neljä tukee Leader-toimintaryhmiä, jotka ovat maaseudun kehittämisohjelmiaan huomioineet kulttuurin vaikutukset alueen viihtyvyyteen ja hyvinvointiin.

Teemaryhmän aloitteesta on syntynyt raportti, joka kuvaa kansalaisopistojen asemaa kulttuurin ja hyvinvoinnin edistäjänä (Keto ym. 2008). Maaseutupoliittisen ohjelman toimenpiteiden mukaisesti syntyi myös kirjastojen kehittämisohjelma vuosille 2006–2010 maaseudun ja taajamien monipalvelukeskuksina (Opetusministeriö 2006:44).

4.1.5 Ympäristöministeriön hallinnonala

Ympäristöministeriö (YM) tukee kulttuurin ja hyvinvoinnin kehittämistä kuntien maankäytön suunnitteluun sekä rakentamisen ohjaukseen kohdistuvien sääöksin ja informaatio-ohjauksen keinoin. Ympäristöministeriön tutkimus- ja kehittämishankkeiden määrärahoista osa suuntautuu kulttuuriympäristön säilyttämiseen, hoitoon ja käyttömahdollisuuksien kehittämiseen liittyviin hankkeisiin, jotka toteutetaan useimmiten eri toimijoiden yhteishankkeina. Näistä esimerkkeinä ovat *Rakennusperintö-portaali* ja *Euroopan rakennusperintöpäivä* vuosittain vaihtuvine

teemoineen. Museovirasto on ympäristöministeriön keskeinen yhteistyökumppani kulttuuriympäristöön liittyvissä kysymyksissä.

Valtioneuvosto hyväksyi vuonna 2001 *periaatepäätöksen rakennusperintöstrategiaksi*, jossa on kirjattuna rakennusperinnön säilyttämisen kansallinen tavoite- ja toimintaohjelma. Rakennusperintöstrategiassa on käsitelty ympäristövaikutusten arvioinnin yhteydessä myös rakennetun ja luonnon ympäristön vaikutuksia ihmisten terveyteen, elinoloihin ja viihtyvyyteen. Rakennusperinnön hoitoa on seurattu ja kirjattu *Rakennusperinnön hoidon peruskivet* -raporttiin (Ympäristöministeriö 2005). Seuranta on muodostunut jatkuvaksi ja on pysyvä osa ministeriön ja Museoviraston toimintaa.

Ympäristöministeriö on rohkaissut kuntia laatimaan kulttuuriympäristöohjelman, jossa huomioidaan asukkaat, yhdistykset ja alueen kaikki toimijat. *Arkkitehtuuri- tai kulttuuriympäristöohjelmia* on toteutettu jo yli 70 kunnassa. Niitä on tehty seudullisina, koko kunnan kattavina tai kaupunginosia ja kyliä koskevinä. Kulttuuriympäristöohjelma sisältää mm. kuvauksen alueen ominaispiirteistä, alueen historiasta ja nykyisestä kulttuuriympäristöstä, arvioinnin eri kohteista ja ympäristön laadusta, tavoitteet ja toimenpiteet rakentamisen laadulle ja kulttuuriympäristön hoidolle ja yhteistyön järjestämiselle. Kulttuuriympäristö ja sen ominaispiirteet ovat osa alueen kehittämisen perustaa. Asuinalueella, lähiympäristön toimivuudella ja kaavoituksella on suuri merkitys ihmisten hyvinvoinnin kannalta (Lahdenvesi-Korhonen 2009).

4.2 Alueellinen ja maakunnallinen taso

Alueilla on useita tahoja, joiden tehtäviin kuuluvat kulttuurin ja hyvinvoinnin tukeminen. Alueelliset taidetoimikunnat, aluetaidemuseot, maakuntamuseot, teatterit ja orkesterit, maakuntakirjastot sekä alueelliset valokuva-, elokuva-, tanssi- ja lastenkulttuurin Taikalamppu -verkostot toimivat taiteen ja kulttuurin edistämiseksi. Terveiden ja hyvinvoinnin edistämisen kuuluu aluehallinnon, sairaanhoitopiirien, kuntayhtymien ja kuntien viranomaisten tehtäviin. Tämä kenttä on parhaillaan muotoutumassa ns. PARAS-

lainsäädännön jälkeen uudistuvan sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännön myötä. Sosiaalialan osaamiskeskuksia on alueilla kaikkiaan yksitoista, joista yksi on ruotsinkielinen Finlandsvenska Kompetenscentret. Osaamiskeskusten tehtävänä on lisätä hyvinvointialan tutkimusta, kehittämistä ja osaamista alueellaan.

Aluehallintouudistuksen yhteydessä tulee elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskusten (ELY) ja aluehallintoviranomaisten (AVI) toimenkuviin sisältymään muiden muassa aikaisemmin lääninhallituksen sivistysosaston ja sosiaali- ja terveysosaston tehtävät. Tässä vaiheessa voi vain toivoa, että hyvinvointia edistetään kulttuurin ja taiteen keinoin myös uusissa alue- ja maakuntarakenneissa sekä kuntayhtymissä laajassa yhteistyössä. Alueellisen yhteistyön kehittämisessä tulee myös huomioida kieli- ja kulttuurivähemmistöjen sekä vammaisten ja liikuntaesteisten tasa-arvoiset mahdollisuudet osallistua kulttuuriin sekä ylläpitää moniarvoista kulttuuriaan.

Alueellinen kilpailukyky- ja koheesio-ohjelma KOKO

Työ- ja elinkeinoministeriö käynnistää vuonna 2010 Alueellinen kilpailukyky- ja koheesio -ohjelman KOKO:n. KOKO on alueiden kehittämislain mukainen valtioneuvoston erityisohjelma vuosille 2010–2013. KOKO yhdistää Aluekeskus- (AKO), Alueellisen maaseutuasio- (AMO) ja Saaristo-ohjelmat. Aluekeskusohjelmassa on ollut kulttuuri- ja hyvinvointiverkosto. Molemmat verkostot jatkavat tulevassa KOKO-ohjelmassa. Kulttuuri- ja hyvinvointiverkoston toimintaan kuuluu kulttuuristen hyvinvointipalveluiden edistäminen. AMO -ohjelmassa on toiminut niin ikään oma kulttuuriverkosto.

Maaseutupolitiikka

Maa- ja metsätalousministeriön maaseudun tutkimus- ja kehittämishankerahoitusta ohjaa *Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä* (YTR), joka on valtioneuvoston asettama yhteistyöelin. YTR:n toiminnan perustana on valtioneuvoston hyväksymä viides Maaseutupoliittinen kokonaisohjelma ”Maaseutu ja hyvinvoiva Suomi” vuosille 2009–2013, joka sisältää strategisia linjauksia sekä useita yhteiskunnan eri osa-alueille kohdistuvia toimenpide-ehdotuksia. Yhdeksi tavoitteeksi on kirjattu kulttuuri hyvinvoinnin, terveyden

ja osaamisen edistäjänä maaseudulla. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän toimintaa koordinoidaan maa- ja metsätalousministeriöstä ja työ- ja elinkeinoministeriöstä (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2009:6).

YTR:n nimittämänä on toiminut vuodesta 2002 saakka *Kulttuuriteemaryhmä*. Kulttuuriteemaryhmää hallinnoi opetusministeriö ja sen toimintaa rahoittavat maa- ja metsätalousministeriö sekä opetusministeriö. Teemaryhmän tavoitteena on maaseudun kulttuurin kehittäminen ja tukeminen. Kulttuuriteemaryhmä on laatinut ohjelman vuosille 2005–2008 maaseudun kulttuuristen toimintaedellytysten vahvistamiseksi (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2005:2).

Kulttuuriohjelma sisältää neljä laajaa teemaa: kulttuuri ja hyvinvointi, taitokulttuuri ja käsityö, kulttuuri ja seutuyhteistyö sekä kulttuuri- ja maaseutututkimus. Kulttuuri ja hyvinvointi -työryhmän tuotoksena syntyi julkaisu ”Kulttuurin ja hyvinvoinnin välisistä yhteyksistä – näköaloja taiteen soveltavaan käyttöön”. Raportin näkökulmana on taiteen mahdollisuudet hyvinvoinnin lisäämisessä sekä yksilö- että yhteisötasolla (von Brandenburg 2008). Kulttuuriteemaryhmä on selvittänyt vuodesta 2006 alkaen kulttuurialan osaamisen tuotteistamiseen ja kaupallistamiseen liittyviä kysymyksiä (Opetusministeriö 2009:25).

Maakunnan liitot

Maakunnan liitot toimivat lakisääteisinä aluekehitysviranomaisina sekä maakuntakaavoitusviranomaisina ja ovat siten maakunnan johtavia suunnittelu- ja edunvalvontayksiköitä. Suomessa on 19 maakunnan liittoa sekä Ahvenmaan itsehallintoalue. Liitot ovat alueensa kuntien muodostamia. Liittojen toimialaan kuuluu myös muita kuin laissa säädettyjä tehtäviä, kuten kulttuuri- ja hyvinvointiasioita.

Maakunnan suunnitteluun kuuluvat maakuntasuunnitelma, maakuntakaava ja maakunnan alueellinen kehittämisohjelma, joilla kaikilla voidaan vaikuttaa kulttuuriin ja hyvinvoinnin toteutumiseen maakuntatasolla. Usealla maakunnalla on oma kulttuuristrategia ja muutamilla maakunnilla erillinen hyvinvointistrategia. Yleisesti kulttuuri ja hyvinvointi sisältyvät maakuntasuunnitelmaan ja -ohjelmaan. Maakunnan liitot myöntävät myös maakunnan kehittämisrahaa, jota käytetään maakuntaohjelman toi-

mintalinoja tukevien kehittämishankkeiden toteuttamiseen. Liitoilla voi olla käytössään muita rahastoja esim. kulttuuritoiminnan tukemiseen.

Suomessa toteutetaan rakennerahastokaudella 2007–2013 viittä alueellista EAKR-ohjelmaa. Etelä-Suomi, Itä-Suomi, Länsi-Suomi, Pohjois-Suomi sekä Ahvenanmaa toteuttavat kukin omaa ohjelmaansa. Maakunnan liitot vastaavat ohjelmien alueellisesta toteutuksesta. Toteutus on yhteydessä maakunnallisiin ohjelmiin.

4.3 Kuntien kulttuuritoiminta ja hyvinvoinnin edistäminen

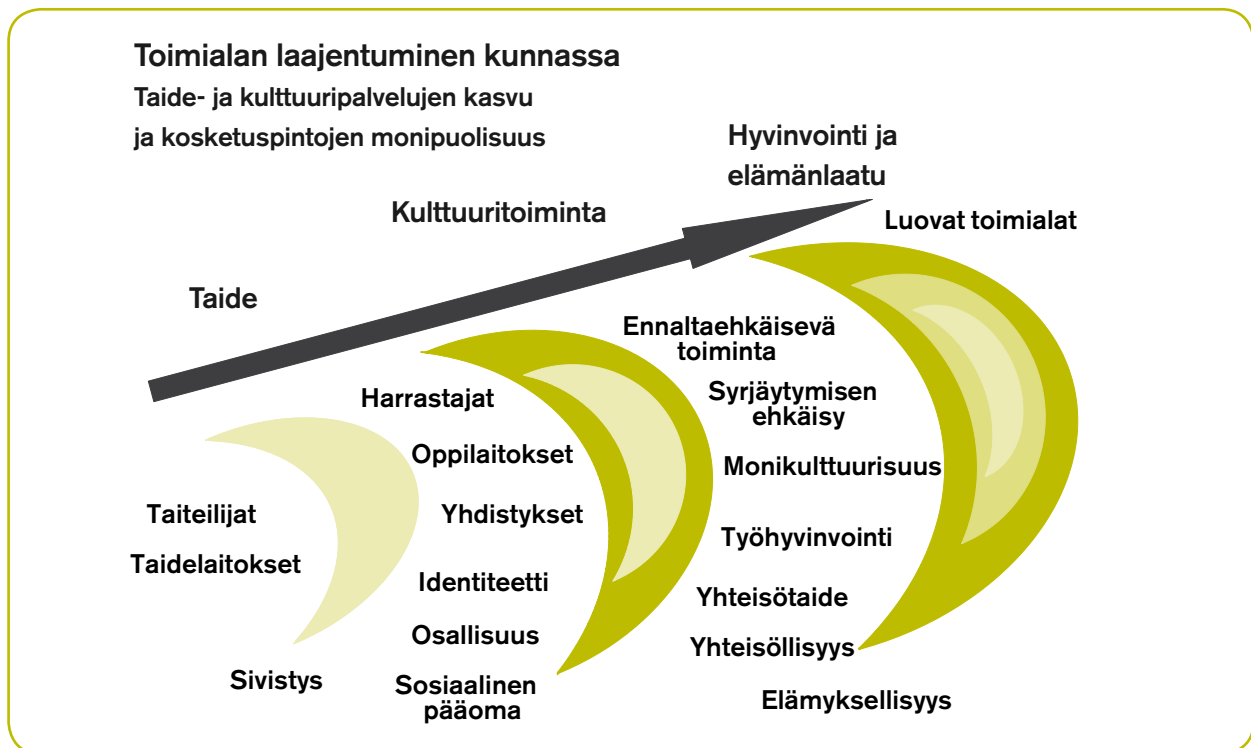
Kunnan ja sen kaikkien hallinnonalojen tehtävänä on edistää kuntalaisten terveyttä, toimintakykyä ja hyvää elämää. Kulttuuritoimintaa koskevassa laissa säädetään, että kunnan tulee edistää, tukea ja järjestää kunnan asukkailla kulttuuritoimintaa ja mahdollisuuksia taiteen perusopetukseen sekä harrastusta tukevaan opetukseen taiteen eri aloilla.

Suomen Kuntaliiton sivistyspoliittisessa ohjelmassa (Sivistyksen suunta 2007) linjataan Kuntaliiton ja kuntien opetus- ja kulttuuripalveluja vuoteen 2015

asti. Siinä kulttuuri määritellään peruspalveluksi, joka tukee yksilön positiivisia prosesseja, tuo alueelle elinvoimaisuutta ja ehkäisee ennalta terveydellisiä ja sosiaalisia ongelmia. Kulttuuripalvelut nähdään osana moniammatillisia verkostoja, joilla tuetaan myös monikulttuurisuutta ja suvaitsevaisuutta.

Asiakirjassa on myös visioita yhtä kuntaa laajemmista alueellisista kulttuuritoiminnoista. Alueella toimivat museot, teatterit ja orkesterit saavat haasteeksi ns. kolmannen tehtävän, jolla tarkoitetaan yhteiskunnallista vastuuta ja valtakunnallista vaikuttavuutta. Strategiassa korostetaan kulttuuria yhteiskunnan aktiivisena voimana sekä yhteisön että yksilön tasoilla. Kulttuuri ja liikunta on yhdistetty kunnan hyvinvointipolitiikan ja terveydenhuollon osaksi.

Kuntien kulttuuritoimiala on laajentunut osaksi hyvinvointia ja elämänlaatua. Kulttuurityö nähdään myös ennaltaehkäisevänä toimena, joka kattaa koko elämänsäkaaren. Taide- ja kulttuuripalveluiden kasvu on lisännyt niiden kosketuspintaan monia hyvinvointiin ja terveyden edistämiseen tähtäviä toimia ja palveluita yli toimialarajojen. Sivistyksen näkökulmaan on lisätty sosiaalisen pääoman, yhteisöllisyyden ja elämyksellisyyden merkitykset. Oheinen kuvio 4 selventää tavoitteenasettelua.

Kuvio 4. Kulttuurin toimialan laajentuminen kunnissa (Winqvist 2009)

Monet kaupungit ovat strategiassaan liittäneet kulttuurin ja hyvinvoinnin toisiinsa. Esimerkiksi Hämeenlinnassa asukkaiden sosiaalista hyvinvointia pyritään varmistamaan kasvatuksen, koulutuksen, kulttuurin ja monimuotoisten osallistumisen verkostojen avulla. Porissa kulttuuritarjontaa pidetään tärkeänä elinympäristön ja hyvinvoinnin kannalta. Rovaniemellä kulttuuri merkitsee paljon ihmisten henkiselle hyvinvoinnille ja sitä kautta myös fyysiselle hyvinvoinnille. Monen kunnan kulttuuripoliittisissa asiakirjoissa mainitaan kulttuurin sosiaaliset ja hyvinvointivaikutukset, joita ei kuitenkaan ole useimmiten tarkemmin konkretisoitu (Saukkonen ym. 2009).

Kuntaliitto toteutti yhdessä Cuporen (Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö) kanssa vuonna 2008 projektin kootakseen vertailukelpoista tietoa kuntien kulttuuripalvelujen kustannuksista ja tuotantotavoista. Mukana oli 23 suurinta kaupunkia, jotka kattoivat myös alueellisesti koko Suomen. (Ruusuvirta ym. 2008).

Kulttuuritoimen nettokäyttökustannusten osuus kunnan saamien verotulojen ja valtionosuuksien kokonaissummasta vaihteli tutkimuksen 23 kunnassa 2,2 prosentista 5,2 prosenttiin. Asukasmäärään suhteutetut nettokäyttökustannukset vaihtelivat 230 eurosta alle 150 euroon. Hyvin merkittävä osa tutkimuksen kuntien kulttuurimäärärahoista kohdentuu kirjastoille sekä taide- ja kulttuurilaitoksille. Hankkeessa selvitettiin eri hallintokuntien osallistumista kulttuuritoimintaan. Useimmissa kunnissa opetus- ja koulutoimi sekä nuorisotoimi toteuttavat myös kulttuuritoimintaa. Tekninen ja liikuntatoimi saattoivat olla vastuussa kulttuuritiloista ja laitteistosta. Kunnan yleishallinnolla on merkittävä kulttuuripoliittinen rooli myöntäessään taiteilijoille ja järjestöille tukea kulttuuri- ja taide-toimintaan. Kymmenen kaupunkia ilmoitti myös sosiaali- ja terveystoimen kulttuurimenoista. (Ruusuvirta ym. 2008).

Suomen Kuntaliiton avulla toteutettiin pienimuotoinen sähköpostitiedustelu kuntien kulttuuritoimesta vastaaville henkilöille (vuosien 2008 - 2009 vaihteessa) siitä, miten kunnassa on huomioitu kulttuurin ja hyvinvoinnin edistäminen. Vastauksia tuli 25 kunnalta. Kirjasto toimii monen kunnan ”kulttuurikeskukseksi”, jossa kirjojen ja muun aineiston lainaamisen lisäksi järjestetään galleriatoimintaa, luentoja ja muita

yleisötilaisuuksia. Kirjastojen lisäksi myös kansalaisopistot, museot ja teatterit etsivät uusia asiakkaita ja areenoita.

Kyselyn vastausten perusteella näyttää siltä, että kunnissa on viime vuosina havahduttu kulttuuritarjonnan lisäämiseen lapsille ja nuorille osana koulujen kulttuurikasvatusta. Myös hoitoyksiköissä olevalle ikääntyvälle väestölle suunnattu kulttuuritarjonta ja kehitysvammaisten kulttuuritoiminta on huomioitu. Kansalaisopistojen edullinen ja monipuolinen kulttuuri- ja harrastustarjonta on perinteisesti hyödyttänyt kuntalaisia.

Yhteenvedona voisi todeta, että tärkeintä olisi saada kulttuuritoiminta integroitua tasavertaisena toimijana kunnan strategioihin, toiminta- ja taloussuunnitelmiin ja päätöksentekoon. Kulttuuritoimen ja muiden kunnan toimijoiden (sosiaali- ja terveystoimi, liikunta-, nuoriso- ja vapaa-ajantoini, tekninen tuki jne.) tulisi yhdessä pohtia kulttuurin ja hyvinvoinnin edistämisen yhteisiä lähtökohtia. Yhteisen kielen ja käsitteiden löytämiseen kannattaa käyttää aikaa.

Taide- ja kulttuuripalveluiden soveltaminen kunta- ja elämänlaadun parantamiseksi vaatii toimialojen rajojen rikkomista, yhteistyön tiivistämistä ja yhteisen toimintastrategian toteuttamista.

4.4 Yksityinen ja kolmas sektori

Kansalaistoiminta ja kolmas sektori

Kulttuurialan järjestöissä, taidealan ammattijärjestöissä ja sivistysliitoissa on hyvinvoinnin teemaa lähestytty luovasti ja monenkirjavasti. Käytännön kulttuurityössä on toteutettu taiteen tekemisen rinnalla myös sosiaalisia päämääriä. Monissa pienemmissä kunnissa kulttuuri-, nuoriso-, sosiaali- ja terveysalan järjestöt sekä mm. eläkeläisjärjestöt ja kansalaisten harrastuspiirit ovat ainoita kulttuurin tuottajia ja toteuttajia. Niiden arvokas työ kunnan kumppanina on otettava nykyistä tasavertaisemmin mukaan hyvinvointityöhön.

Sosiaali- ja terveysalan järjestöistä Suomen Mielen-terveysseura on koordinoanut Terveyttä kulttuurista -verkostoa vuodesta 1999 alkaen. Kymmenen vuoden aikana on toteutettu monia yhteistyöhankkeita sairaas-

loissa, hoitoyksiköissä ja ikääntyvien palvelutaloissa mm. taiteen keskustoimikunnan, kulttuurisäätiöiden ja Raha-automaattiyhdistyksen avustuksin. Vanhustyön järjestöt ovat olleet aktiivisia taiteen ja kulttuuritoiminnan kehittämisessä projektiluontoisesti sekä pysyvämäksi osaksi ikääntyvien elämää, arkea ja päivätoimintaa. Monet potilas- ja vammaisjärjestöt ovat toteuttaneet taideprojekteja, joiden avulla on löytynyt yhteinen kieli ja kommunikaatioväylä sanojen puuttuessa. Nuorisojärjestöt, eläkeläisjärjestöt sekä työttömien yhdistykset ovat taiteen avulla löytäneet uusia voimavaroja itsestään ja tien eteenpäin tulevaisuuteen.

Monet muutkin toimijat ja tahot ovat viimeisten kymmenen vuoden aikana käynnistäneet hankkeita sekä taideinterventioita, joiden tavoitteena on ollut kulttuurin ja taiteen yhdistäminen hyvinvointia tuottaviin päämääriin. Esimerkkinä mainittakoon yksityinen kulttuuritehdas Korjaamo Helsingissä, joka on asettanut uudet kulttuuriset toimintatavat ja mm. yhteisöllisyyden luomisen taiteen keinoin toimintansa tavoitteeksi. Kehitysvammaisen taiteen tuki Kettuki ry on osoitus uudenaikaisesta kulttuurijärjestöstä, joka edistää kehitysvammaisten taitelijoiden toimintaedellytyksiä.

Elinkeinoelämä ja yritystoiminta

Elinkeinoelämän keskusliitto, yhdessä palkansaajajärjestöjen sekä julkisten ja yksityisten työnantajien kanssa pohtii työelämän kehittämisen ryhmässä vuoden 2009 ajan keinoja pidentää sekä nuorten että vanhenevien työntekijöiden työuraa. Tähän sisältyy mm. työterveyshuollon ennakoivan työn kehittäminen ja entistä tiiviimpi yhteistyö kuntoutuksen, eläkelaitosten ja Kansaneläkelaitoksen kanssa. Työryhmä etsii myös työpaikkojen hyviä käytäntöjä, joilla tuetaan työntekijöiden työhyvinvointia. Yhtenä esimerkkinä ovat yritysten ikäohjelmat.

Hyvinvointialan yritystoiminnan kehittämisohjelma Satakunnassa (HYKE) saattaa luovien alojen ja hyvinvointialan yrittäjiä yhteen rikkomaan toimialakohtaisia rajoja ja tuottamaan uusia elämyspalveluita hoivayrityksiin ja matkailuun. Hankkeen alussa toteutettu kysely osoitti, että yhteistyö hyvinvointiyrittäjien ja kulttuuritoimijoiden välillä on vielä sattumanvaraista, eivätkä taide- ja kulttuurialan yrittäjät ole olleet kovin aktiivisia tuottamaan palveluita hoitolaitoksiin.

Kuitenkin valtaenemmistö oli sitä mieltä, että yhteistyötä tulee kehittää ja molemminpuolista markkinointia tehostaa.

Kulttuurialan yrityksiä oli Suomessa vuonna 2005 yli 16 000. Ne ovat keskittyneet kaupunkeihin ja erityisesti pääkaupunkiseudulle. Kulttuurialan yrityksiä ovat mm. kirjojen, äänitteiden ja lehtien kustantamot, valokuvausliikkeet sekä kirja- ja musiikkikaupat. Kulttuurialan yrityksissä työskenteli yli 62 000 henkilöä vuonna 2005. Kulttuurialalla toimii paljon mikro- ja pk-yrityksiä, ammatinharjoittajia ja freelancereita, joiden määrää ja toimialoja ei ole systemaattisesti kartoitettu. Merkittävä osa kulttuurialojen toiminnasta on immateriaalista palvelutuotantoa, joka voi vastata myös ilmastonmuutoksen ja kestäväen kehityksen tuomiin haasteisiin tavaroiden kulutuksen laskiessa (Opetusministeriö 2009:30).

Kulttuurin toimialojen BKT-osuus Suomessa oli 3,8 prosenttia vuonna 2005. Osuus on suurempi kuin esimerkiksi alkutuotannon toimialojen vastaava. Kulttuurin toimialoilla työskenteli noin 4,2 prosenttia työllisestä työvoimasta. Kulttuurin arvonlisäys on vaihdellut vuosien 1995–2005 aikana 3,1 prosentista 3,7 prosenttiin; vuonna 2005 se oli 3,2 prosenttia. Kulttuurin osuus kaikesta yksityisestä kulutuksesta oli 6,8 prosenttia. (Opetusministeriö 2008:20).

Säätiöt ja rahastot

Kulttuuritoiminnan edistämiseen tähtäävien hankkeiden rahoituskanavia ja tukimuotoja on paljon ja ne hajautuvat hallinnon eri tasoille ja toimijoille. Suomessa toimii useita säätiöitä ja rahastoja, joiden rahoitus kohdentuu esimerkiksi väitöskirjojen, opinäytetöiden sekä tutkimus- ja kehittämishankkeiden lisäksi kulttuuritoimintaan. Kulttuuria ja taidetta tukevat mm. Suomen Kulttuurirahasto ja sen aluerahastot sekä Svenska Kulturfonden suurimpina. Svenska Kulturfonden myöntää apurahoja taidetyöskentelyyn hoitolaitoksissa. Hanasaaren kulttuurikeskus on järjestänyt useita Terveyttä kulttuurista -aiheisia pohjoismaisia konferensseja.

4.5 Käytäntöjä muissa maissa

Ruotsi

Ruotsissa taiteen ja kulttuuritoiminnan soveltamista sairaaloissa ja hoitotyössä on kehitetty jo 1970-luvulta alkaen. Kulttuurityö sairaaloissa on jakaantunut kolmeen alueeseen: sairaalikirjastot, hoitoympäristön viihtyisyyden parantaminen taiteen avulla ja hoitolaitosten järjestämä kulttuuritoiminta. Ruotsin valtio tukee sairaaloiden taidehankintoja 1-2 prosentilla rakennuskustannuksista. Maakäräjät rahoittivat järjestöjen kulttuuritoimintaa sairaaloissa. Vuonna 1991 Maakäräjien tuki *Kultur i Vården* -toimintaan oli 60 miljoonaa kruunua. Tämän seurauksena Tukholman läänin maakäräjät hallitsevat suurta taidekokoelmaa, joka käsittää yli 70 000 teosta (1993).

Kulttuuritoiminnan järjestelmällinen integroiminen osaksi hoitotyötä alkoi Ruotsissa 1980-luvun alussa. Kulttuuritoiminta ei ollut yksinomaan taidetapiaa, vaan kulttuuritoiminnan vaikutukset nähtiin laajemminkin terapeuttisiksi. Kehittämishankkeet osoittivat, että taidetoiminta rakensi siltaa potilaan ja hoitajan välille sekä lisäsi potilaan ja hoitajan elämänlaatua. Osallisuus kulttuuriin nähtiin yhdeksi inhimilliseksi perustarpeeksi. Kulttuurityölle asetettiin myös lääke- ja hoitotieteellisiä tavoitteita. Ruotsi rahoitti laajoja *Kultur i vården* -tutkimusohjelmia vuosina 1994–1998 (vuosittain 1,8 miljoonaa kruunua), samoin jatko-ohjelmaa vuosina 2001–2005. Kulttuurin myönteinen vaikutus terveyteen tunnustettiin Ruotsin kansanterveyskomiteassa 1999 (SOU 1999:137) ja on hyväksytty osaksi kansanterveystyötä (Hälsa på lika villkor: SOU 2000:91).

Pohjoismaisen yhteistyön piirissä on järjestetty *Kultur ger Hälsa* -seminaareja vuodesta 1994 alkaen lähes vuosittain. Ruotsin kulttuurineuvosto (Kulturrådet) on toiminut pohjoismaisen verkoston koordinoijana. Suomi on ollut siinä aktiivisesti mukana Terveyttä kulttuurista -verkoston kautta. Parhaillaan ollaan virittämässä uutta pohjoismaista *Kultur och Hälsa* -verkostoa, jolle on saatu tuki Pohjoismaiden Kulttuurirahastolta. Uutta ja tiiviimpää verkostoa koordinoi Skånen alue.

Norja

Norjan valtion tavoiteohjelmassa vuosille 2008–2009 korostetaan taiteen ja kulttuurin merkitystä kaikkialla yhteiskuntaelämässä, elinkeinoelämän ja työpaikkojen kehittämisessä sekä terveyden, maahanmuuttajien integroinnin, oppimisen ja luovuuden aloilla. Viime vuosina tietoisuus kulttuuriaktiiviteettien merkityksestä kaupunkien, kylien ja alueiden kehityksessä on lisääntynyt. Kulttuuritoiminta on osoittautunut myös tärkeäksi osaksi työtä, jota tehdään yhteisymmärryksen, suvaitsevaisuuden ja yhteisöllisyyden lisäämiseksi erilaisista kulttuuritaustoista olevien ihmisten kesken.

Norjan terveys- ja hyvinvointiministeriö (Det Kongelige helse og omsorgsdepartementet) sekä kulttuuri- ja kirkkoministeriö (Det Kongelige kultur- og kirkedepartement) ovat rahoittaneet vuodesta 2006 alkaen kymmenellä miljoonalla kruunulla (noin miljoona euroa) vuosittain ikääntyville ihmisille kohdennettua ammatillisesti laadukkaasta taide- ja kulttuuritarjontaa (www.frivillig.no). Erityisesti on otettu huomioon hoitolaitoksissa ja sairaaloissa olevat vanhukset. Työhyvinvoinnin ja työympäristön kohentamiseksi kulttuurin keinoin myönnettiin viisi miljoonaa kruunua vuodelle 2009. Vuonna 2008 aloitettiin kolmivuotinen tutkimushanke, joka suunnattiin kansalaisjärjestöille ja vapaaehtoiselle sektorille. Tavoitteena on saada tietoa ja selkiyttää kolmannen sektorin merkitystä ja roolia yhteiskunnassa (www.sivilsamfunn.no).

Peruskoulun opetukseen on lisätty mahdollisuuksia kokea ja työskennellä eri alojen ammattitaitelijoiden kanssa. Toiminnan rahoitus on aloitettu vuonna 2001 ja on nykyisin vakiintunut 160 miljoonaksi euroksi vuosittain (www.nifustep.no).

Englanti

Taide- ja kulttuuritoiminnan soveltamisella osana hyvinvoinnin edistämistä ja terveydenhuoltoa on jo pitkät perinteet Englannissa. Vuonna 1998 julkistettiin ns. Windsorin deklaraatio, joka liitti yhteen taiteet, terveyden ja hyvinvoinnin ja jossa viitataan taiteeseen terapeutisena voimana sekä yhteisön ja elinympäristön kehittäjänä. Julistuksen toivottiin johtavan kehitykseen, jossa taiteelle ja humanistisille aineille anne-

taan tieteellisten ja teknologisten lääketieteen oppien ohella selkeä rooli terveydenhuollossa.

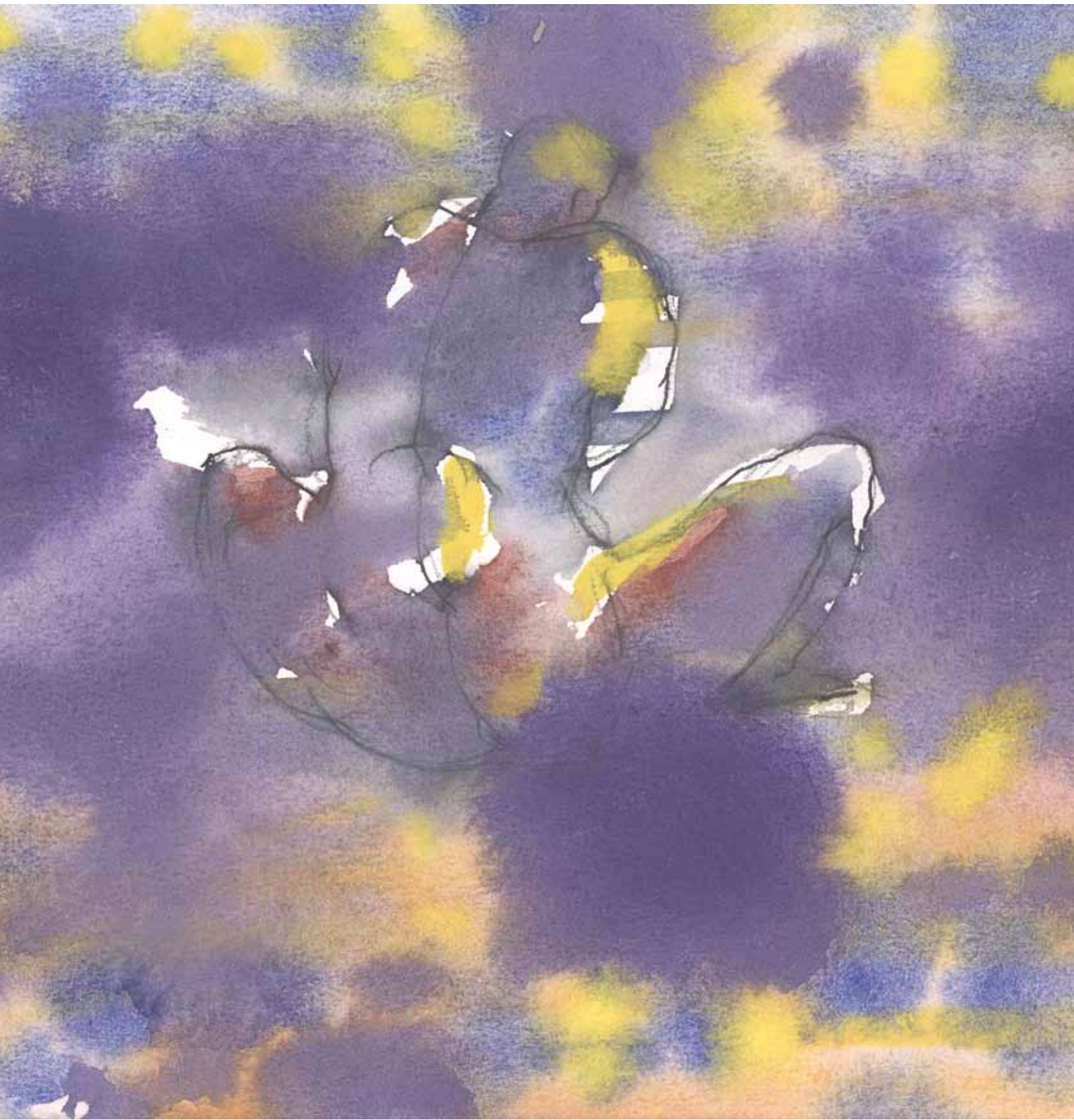
Kantavana voimana on ollut Englannin taideneuvosto (Art Council England) yhdessä kansallisen terveysviraston (National Health Service, NHS) kanssa. Ne ovat rahoittaneet ja tuottaneet monia tutkimus-, kehittämis- ja arviointiraportteja, viimeksi vuonna 2007 laajan selvityksen taiteen, kulttuurin ja terveyden kytköksistä (a Prospectus of Arts and Health). Raportissa on otettu myönteisesti kantaa kulttuuri-toiminnan kehittämiseen terveys- ja hyvinvointityön yhteydessä.

Vuonna 2009 on julkaistu artikkelikokoelma (Clift ym. 2009), jossa on kuvattu ja arvioitu aikaisempia kokemuksia kulttuurin soveltamisesta terveys- ja sosiaalityössä, kehittämishankkeita ja tutkimusta, kansallisen verkoston sekä kansalaisjärjestöjen toimintaa ja niiden saamaa tukea. Artikkelikokoelmassa esitellään myös uusi tutkimusohjelma, jossa evaluoidaan taideinterventioiden tuottamaa taloudellista kustannustehokkuutta.

Englannissa on ollut 1960-luvulta alkaen vahvasti esillä yhteisötaiteen kehittäminen terveyden ja hyvinvoinnin edistäjänä. Taide on nähty sosiaalisen muutoksen voimana, katalysaattorina. Tässä työssä keskeisiä toimijoita ovat olleet Manchesterin Metropolitan yliopisto ja Durhamin yliopiston yhteyteen vuonna 2000 perustettu yksikkö *Centre for Arts and Humanities in Health and Medicine* (CAHHM). S.M. Cliftin ym. julkaisun lopussa esitetään toivomus, että Englannin esimerkki kannustaisi myös muita maita hyödyntämään taiteen ja kulttuurin tarjoamia mahdollisuuksia terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi sekä laatimaan vastaavanlaisen raportin aihetta koskevan tutkimuksen ja toiminnan tilasta (www.culture.gov.uk).

Ranska

Ranskan kulttuuriministeriö ja sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö solmivat jo vuonna 1999 aiekirjan, jolla edistettiin kulttuurisia aktiviteetteja sairaaloissa. Tavoitteena oli kiinnittää huomiota potilaiden kulttuurisiin tarpeisiin. Maahan on syntynyt yli sata ns. *jumelages*-yhteistyösopimusta (kaksois- tai kummisopimusta) kulttuurilaitosten tai kulttuurityöntekijöiden ja sairaaloiden välille. Ranskassa toimii aktiivisesti mm. *Musique et Santé* -järjestö, joka kouluttaa ja perehdyttää hoitohenkilökuntaa ja taiteilijoita paikalliseen kulttuuritoimintaan ja -tarjontaan ja mahdollisuuksiin hyödyntää kulttuuria ja taidetta erilaisissa hoitoyksiköissä ja erilaisten kohderyhmien kanssa. Järjestö on myös kehittänyt sairaalamuusikoiden residenssi- ja vaihto-ohjelman yhteistyössä irlantilaisien ja englantilaisten toimijoiden kanssa (www.musique-sante.org).

5 Kulttuuri, hyvinvointi ja terveys – tutkimustiedon nykytilan kuvaus

Kulttuuritoiminnalla ja taiteella on vaikutuksia hyvinvointiin ja terveyteen. Väitteen katteena on monia kotimaisia ja kansainvälisiä tutkimuksia. Aihepiirin tutkimusten teoreettiset ja metodiset lähtökohdat poikkeavat paljonkin toisistaan, esimerkiksi alan humanistisen ja luonnontieteellisen tutkimuksen traditioissa. Kulttuurin ja taiteen yhteyksiä hyvinvointiin ja terveyteen on tutkittu ainakin lääketieteen, hoitotieteen, yhteiskuntatieteiden ja kasvatustieteiden aloilla sekä kulttuuritutkimuksen, taiteellisen tai taidenarratiivisen tutkimuksen keinoin. Tutkimuskritiikin mukaan monesta alan tutkimuksesta on vaikea erottaa, mittaavatko ne terveysvaikutuksia, vaikutuksia koettuun terveyteen (perceived health, self-rated health) vai hyvinvointiin (well-being) ja elämänlaatuun (QoL), sillä käsitteiden sisällöt ovat usein määrittämättä ja käytännössä lähellä toisiaan sekä kulttuurisidonnaisia.

Taiteen ja kulttuurin yhteyksiä terveyteen, hyvinvointiin, elämän laatuun ja elinajan odotteeseen on tutkittu eri näkökulmista esimerkiksi Suomessa⁵, Ruotsissa⁶ ja Englannissa⁷. Taiteen ja kulttuurin yhteyksiä sosiaaliseen pääomaan ja luottamukseen käsitteleviä tutkimuksia on julkaistu viime vuosina yhä

enemmän (Hyypä ym. 2005, 2008; Jeannotte 2006; Michalos & Kahlke 2008; Nummela 2008). Kulttuuritoiminta osana hoitotyötä ja kuntoutusta on myös kasvava tutkimusalue (Rapp 1993; Wikström 2003; Pitkälä ym. 2004; Blomqvist ym. 2005; Ravelin 2008). Taiteellinen tutkimus taiteen ja hyvinvoinnin yhteyksistä on käynnistynyt myös Suomessa (Bardy ym. 2004; Kantonen 2005). Kulttuurin ja taiteen yhteyksistä työhyvinvointiin tiedetään vielä vähän (Staricoff ym. 2003; von Brandenburg 2009).

Terapiat on jätetty tämän katsauksen ulkopuolelle. Luovilla terapioilla on tunnetusti merkittävä tehtävä sosiaali- ja hoitotyön osana.

5.1 Kulttuuriin osallistuminen edistää hyvinvointia

Kulttuuriharrastukset tukevat terveyttä ja hyvinvointia

Markku T. Hyypän ym. tutkimukset osoittavat ”Mini-Suomi” -terveyskyselyä ja haastatteluaineistoa

⁵ Hyypä ym. 1997 - 2008; Nummela 2008; Väänänen 2009

⁶ Bygren ym. 1996 ; Konlaan ym. 2002; von Otter 2008

⁷ mm. Staricoff 2004; Kilroy ym. 2007; Galloway 2006

(1978–2002) hyväksi käyttäen selkeästi, että ihmiset, jotka osallistuvat vapaa-aikanaan aktiivisesti yhdistysten toimintaan, vapaaehtoistyöhön, harrastuksiin, kulttuuritoimintaan ja kansalaisaktiiviteetteihin elävät pitempään kuin vähän tai ei ollenkaan osallistuvat. Harrastamisen ”palo” säilyi läpi elämän. Tutkijoiden mukaan kodin ulkopuolinen vapaa-ajan sosiaalinen, kulttuurinen tai uskonnollinen aktiviteetti on itsenäinen tekijä, joka vaikuttaa terveyteen ja elinvuosiin keski-ikäisillä suomalaisilla, erityisesti miehillä (Hyypä ym. 2007; 2008). Hyypän mukaan kulttuurin harrastaminen sellaisenaan ei liity hyvinvointiin, vaan peruskulttuurin taustalla oleva sosiaalisuus, yhteisöllisyys ja yhteenkuuluvuuden tunne (2007).

Francois Matarasso (1997) tutki noin 50 osallistavan taiteen (participatory art) kokeilua vuosina 1995–1997. Tavoitteena oli identifioida positiivisia, negatiivisia tai yhdentekeviä kokemuksia osallistumisesta taiteen tekemiseen sekä toisaalta luoda vaikuttavuuden evaluointimenetelmiä. Tutkimus oli jaettu kuuteen teemaan, jotka olivat persoonallinen kehittyminen, yhteisön voimaantuminen, paikallinen imago ja identiteetti, mielikuvitus sekä koettu terveys ja hyvinvointi. Tutkimuksessa vältettiin tietoisesti lääke- ja hoitotieteellisiä määrittelyitä ja tulokset kerättiin havainnoin sekä haastatteluin.

Selkeänä tuloksena taidekokeiluihin osallistuneille aikuisille ja lapsille tehdystä kyselytutkimuksesta oli, että osallistuminen taiteen tekemiseen sai ihmiset voimaan paremmin ja tuntemaan itsensä onnellisemmaksi ja terveemmäksi. Sen myötä löytyi ystäviä ja opittiin uutta myös muista kulttuureista. Monet aktivoituivat etsimään itsenäisesti uusia kokemuksia ja tavoitteita elämälleen sekä osallistuivat yhteisön toimintaan. Osallistuminen taiteen tekemisen prosessiin koettiin tärkeämmäksi kuin itse taide. Matarasso toteaa, että askel onnellisuuden kokemuksesta hyvän terveyden kokemiseen on lyhyt (Matarasso 1997).

Kulttuuritilaisuuksissa käynti pidentää elinikää

Ruotsissa Bygrenin, Konlaanin ja Johanssonin tutkimusryhmä seurasi pitkittäistutkimuksessa kymmenen vuotta (1982–1991) yli 12 000 ruotsalaisen eri-ikäisten ryhmää ja verrokkiryhmää. Kulttuurin aktiivinen harrastaminen, kuten elokuvissa, konserteissa, mu-

seoissa ja taidenäyttelyissä käynti vaikuttivat positiivisesti elinajan odotteeseen, kun taas kirkossa ja urheilukilpailuissa käynneillä ei ollut merkitystä elämän pituuteen. Tutkijaryhmän, sekä myöhemmin myös Konlaanin (2001) väitöstutkimukset osoittivat, että kulttuurisen aktiivisuuden ja eliniän odotteen välillä on vahva yhteys (Bygren ym. 1996; Konlaan 2001; Johansson ym. 2001). Myös Hyypän ym. tutkijoiden laajat pitkäaikaista seuranta vaativat väestötutkimukset osoittavat, että kulttuurin harrastaminen luonteeltaan sosiaalisena toimintana pidentää elinikää (Hyypä ym. 2006; 2007).

Suomalaisessa seurantatutkimuksessa tarkasteltiin yhden teollisuuskonsernin henkilöstön (n=7500) vapaa-ajantoimintojen yhteyksiä heidän ennenaikaisiin kuolemiinsa 20 vuoden seuranta-ajalla. Tiedot työstä, hyvinvoinnista ja aktiviteeteista kerättiin kyselyllä vuonna 1986. Tulosten mukaan aktiivisesti sosiaalisesti jaettuun kulttuuriharrastukseen osallistuneiden riski kuolla ennenaikaisesti ulkoisista syistä (tapaturmat, itsemurhat ja väkivaltaiset kuolemat) johtuen oli pienempi kuin muiden työntekijöiden (Väänänen ym. 2009).

Cecilia von Otterin (2008) tutkimuksista ilmenee, että kulttuurin ja terveyden välinen yhteys ei ole kuitenkaan selkeä. Hänen mukaansa on vaikea erottaa mikä on syy ja mikä seurausta. Hyvä terveys voikin olla edellytys rikkaalle kulttuurielämälle. Kulttuuriaktiviteetit eivät määritä terveystilannetta, vaan pikemminkin aktiviteetit sopeutetaan terveystilanteen mukaan. Esimerkiksi teattereissa käyntien väheneminen korvataan lisäämällä kirjojen lukemista. Von Otterin mukaan Ruotsin viranomaisten halu parantaa kansanterveyttä lisäämällä kulttuuriaktiviteetteja ei pohjautu riittävään tutkimustietoon.

Kulttuuri osana hoitoa ja kuntoutusta

Ruotsissa jo vuonna 1994 alkanutta ja viiden vuoden periodein jatkunutta *Kultur i Vården visavi vården som kultur* – tutkimushanketta on evaluoitu vuosien 2001–2005 osalta. Tutkimusohjelmaan on sisällynyt satoja tutkimus- ja kehittämishankkeita ympäri Ruotsin, joissa kaikissa on kohteena ollut kulttuurin ja taiteen vaikutukset hyvinvoinnille ja kansanterveydelle (Wikström 2003). Tutkimuksen evaluoija Peter

Wählberg (2005) pitää tutkimusohjelmaa innovatiivisena ja laajasti uutta luovana ja rikastuttavana sekä kulttuurin että hoidon ja terveyden näkökulmasta.

Hanketta ovat toteuttaneet jo 1980-luvun lopulta asti yhteistyössä Tukholman maakäräjät, Tukholman läänin museo ja Karoliininen instituutti. Maakäräjät on rahoittanut hanketta kahdella miljoonalla kruunulla vuosittain. Kultur i Vården -toimintaa varten on kehitetty mm. ohjelmakansio, jossa olevia taidesityksiä voidaan tilata hoitolaitoksiin ja sairaaloihin edullisesti subventoituina. Erityisesti suositaan lapsille, nuorille ja vanhuksille tarkoitettuja kulttuuriohjelmaa (www.lansmuseum.a.se/prog).

Birgitta Rapp (1993) on tutkinut taideteosten merkitystä ruotsalaisessa sairaalaympäristössä ja pyrkinyt määrittelemään hoitoympäristöihin soveltuvaan taidetta. Hänen mukaansa sairaalamiljö on julkisista instituutioistamme ”tunneherkin”, jolloin ympäristöön satsaaminen tuottaa positiivisia hoitotuloksia.

Musiikin vaikutuksia terveyteen on tutkittu taidelajeista eniten. Muun muassa Mozartin musiikin, muun klassisen musiikin, popin tai intialaisen kansanmusiikin on todettu rauhoittavan eri elämäntilanteissa ja terveyteen liittyvissä kriiseissä. Suomessa julkaistiin vuonna 2008 laaja monitieteinen tutkimus musiikin vaikutuksesta aivotoimintaan. Tulosten mukaan musiikin kuuntelu aktivoi aivoissa laajaa ja molemmille puoliskoille levittyvää hermoverkkoa, joka säätelee vireystilaa, tarkkaavaisuutta, muistia sekä emootioita. Musiikkia päivittäin kuunnelleiden aivoinfarktipotilaiden kognitiivinen toipuminen sujui nopeammin kuin ryhmällä, jotka kuuntelivat äänikirjoja tai eivät kuunnelleet mitään. Neuropsykologinen tutkimus osoitti, että mitä nopeammin aivoinfarktin jälkeen aloittaa musiikin kuuntelun, sen paremmin toipuminen alkaa (Särkämö ym. 2008).

Rosalie Staricoffin ym. (2003) tutkimuksen mukaan musiikin ja taideteosten esittämisellä sairaalassa (Chelsea and Westminster Hospital) oli selkeä vaikutus potilaiden fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen sekä henkilökunnan hyvinvointiin. Seurauksena oli mm. lyhyempi sairaalassaoloaika leikkausten jälkeen, lääkkeiden vähäisempi tarve, hermostuneisuuden vähentyminen ennen hoitoja tai leikkauksia, synnytyksen parempi sujuminen ja synnytyksen jälkeisen masennuksen väheneminen. Elävä musiikki laski ve-

renpainetta ja hormonaalista stressiä sairaalamiljöössä. Henkilökunta ilmaisi, että sairaalan miellyttävällä arkitektuurilla, sisustuksella ja taiteella on ollut vaikutusta hakeuduttaessa töihin sekä työssä viihtyvyyteen (Staricoff ym. 2003).

Rosalie Staricoff on laatinut Englannin taideneuvostolle (Arts Council England) raportin, johon on koottu taiteen terveysvaikutuksia kuvaava lääketieteellinen kirjallisuus sekä sairaalaympäristöissä suoritettujen systemaattisesti kontrolloitujen taideinterventtioiden tulokset. 385 tieteellistä artikkelia sisältävän kirjallisuuskatsauksen aiheina olivat taiteen vaikutukset terveyteen, mielenterveyteen ja henkilökunnan viihtyvyyteen, taide- ja humanistiset aineet henkilökunnan koulutuksessa sekä eri taiteenalojen vaikutukset ja taiteen vastaanottamisen mekanismit aivotutkimukseen liittyen. Kirjallisuuskatsaus osoitti useita lääketieteellisiä alueita, joissa tutkimukset ovat tuoneet luotettavaa näyttöä taideinterventtioiden myönteisistä vaikutuksista, esimerkkeinä verenpaineen lasku, stressin ja kivun ja psyykkisten oireiden väheneminen. Taideinterventtioiden myönteinen vaikutus muistihäiriöisten ihmisten hoitoon sekä kommunikaatiokyvyn paranemiseen voitiin myös todentaa. (Staricoff 2004).

Manchester Metropolitan -yliopiston johdolla toteutettiin laaja *Arts and Health* -projektien ja taiteen vaikuttavuuden evaluointitutkimus (Kilroy ym. 2007). Tutkimuksessa selvitettiin sekä koetut että kliinisesti mitatut terveys- ja hyvinvointivaikutukset. Tavoitteena oli myös selvittää taiteen välittävä (transformative) voima ja voimauttava (empowerment) vaikutus. Tulokset osoittivat, että kulttuuri- ja taide-toimintaan osallistuminen vahvisti autonomisuuden ja oman elämän hallinnan tunnetta, hyvinvointia, terveellisiä elämäntapoja ja työtyytyväisyyttä. Taiteen tekemisen prosessinomaisuus, aikaisempi työskentely alalla, sitoutuminen ja luovuus aukaisevat uusia näkökulmia ja selittävät taiteen välittävää voimaa.

Evaluointi osoitti selkeitä sisällöllisiä, ideologia- ja arvoperustaisia eroja taiteilijoiden ja hoitohenkilökunnan asenteissa, vaikkakin yhteisymmärryksen määrä oli lisääntynyt yhteistyön jatkuessa. Tämä vaikeutti tutkimuksellisten indikaattorien löytymistä ja valintaa. Positiivisen ilmapiirin ja ympäristön luominen koettiin yksimielisesti tärkeäksi elementiksi sekä taiteen luomiselle että paranemiselle (Kilroy ym. 2007).

Taide lasten ja nuorten identiteetin rakentajana

Kulttuuri- ja taidetoimintaa on kehitetty ja tutkittu lasten ja nuorten parissa päivähoitossa, peruskoulussa, lastensuojelussa, nuorisotyössä, asuinalueilla ja vapaa-ajan toimissa. Arkisen kanssakäymisen rikastuttaminen ja uusien taitojen opettelu on tapahtunut kulttuuritoiminnan ja yhteisötaiteen erilaisten muotojen välityksellä. Tutkimuksissa on paneuduttu prosessien kuvaamiseen, niiden dynamiikan jäljittämiseen sekä onnistumisen edellytysten erittelyyn. Tuloksista hahmottuu luovien arkiympäristöjen rakentamisen piirteitä, jotka tukevat oppimista, hyvinvointia ja terveystä (Krappala ym. 2003; Rusanen 2007).

Ilmaisutaitojen harjoittamiseen ja taiteen ymmärtämiseen tarvitaan omakohtaisia toiminnallisia kokemuksia. Kokemuksellinen oppiminen ohjaa ajattelua ja toimintaa. Luovuuden syntyminen vaatii vapaata aikaa ja tilaa. Tiedolliset ainekset täydentävät oppimista (Räsänen 2000). Yhteisötaiteen sosiaaliset vaikutukset perustuvat tutkimusten valossa tietoon ja kokemukseen siitä, että on kuunneltu, on osallistuttu, on oltu ryhmän sisällä jäsenenä, on oltu mukana järjestämissä toimintoja ja tehty taidetta (van Delf 1998). Lea Kantonen on työskennellyt eri maista tulevien nuorten kanssa. Hän kuvaa väitöstutkimuksessaan taidetoiminnan ja yhteisöllisyyden kehittyneen keskustelutaitteen menetelmällä (Kantonen 2005).

Saarikallion ja Erkkilän (2007) tutkimuksen mukaan nuoret käyttävät musiikkia tehokkaasti itsesäätelyn välineenä. Musiikki auttaa nuoria irtaantumaa stressistä, huolista ja häiritsevistä tekijöistä, edistää mielikuvituksen käyttöä ja lohduttaa. Musiikki myös edisti mielikuvituksen käyttöä ja toimi lohduttajana.

Kuntouttavaa lastensuojelua on kehitetty tarinallisuuden ja taideilmaisujen kautta, jossa kuvallinen ilmaisu, liike, musiikki, valokuva ja draama toimivat välineinä. Monipuolisen tiedonkeruun avulla etsittiin taideinterventoiden vaikuttavuutta. Tuloksena oli, että puheenaiheet lasten kanssa muuttuivat ja syvenivät lasten omiin kokemuksiin ja työntekijät kokivat ilon, rohkeuden ja kriittisyyden lisääntyneen. Monitekijäisten kehitysprosessien tutkimiseen paneuduttiin Suomen Akatemian Syreeniohjelman puitteissa (Bardy ym. 2005).

Päivi Känkänen ja Anna Rainio ovat käynnistäneet keväällä 2009 haasteellisen Sytytin- tutkimus-

hankkeen, jossa lastensuojelun sijaishuollossa olevien 13–17-vuotiaiden omaa elämää ja ympäristöä tutkitaan taiteen, erityisesti teatterin ja draaman keinoin. Etnografinen tapaustutkimus kerää video- ja valokuvamateriaalia, jota analysoidaan yhdessä nuorten kanssa.

Taiteen ja kulttuurin merkitys ikääntyville

Gene Cohenin amerikkalaisessa ikäihmisten taideinterventiotutkimuksessa tulokset osoittivat selkeän eron aktiivisten ja passiivisten taideryhmäläisten välillä. Tutkimuksen kohteena olivat 65–100 -vuotiaat itsenäisesti asuvat ikäihmiset, jotka osallistuivat ammattitaitelijan vetämään intensiiviseen taideohjelmaan kerran viikossa kahden vuoden ajan (Washington DC, New York, San Francisco). Aktiiviset kulttuuriryhmäläiset olivat terveempiä, kävivät harvemmin lääkärissä, käyttivät vähemmän lääkkeitä, olivat psyykkisesti vireämpiä ja osallistuivat kaiken kaikkiaan aktiivisemmin sosiaaliseen elämään. Ikääntyvät mainitsivat oman elämän hallitsemisen ja voimaantumisen lisääntyneen. Tämä selittyi sosiaalisen osallistumisen, aivojen plastisuuden säilymisen sekä psykoimmunologisella (PNI) käytäytymisen ja terveyden selitysmallilla, jonka mukaan elämän hallinnan tunne johtaa parempaan terveyteen (Cohen 2006). Vanhustyön keskusliiton ”Ikääntyneiden yksinäisyys” -tutkimuksessa taide- ja virikepiirejä käytettiin onnistuneesti psykososiaalisen kuntoutumisen välineenä ja yksinäisyyden torjumisessa (Pitkälä ym. 2004; Blomqvist ym. 2005).

Leonie Hohenthal-Antin (2001) on väitöstutkimustaan varten haastatellut senioriteatteri Kutkutuksen jäseniä. Tutkimuksessa kuvataan draamatyön suurta merkitystä senioriteatterin jäsenille. Heidän keski-ikänsä oli yli 75 vuotta, kun he päättivät itse ryhtyä kirjoittamaan, harjoittelemaan ja näyttämään. Hohenthal-Antinin tutkimus osoitti, että ulkopuoliset näkivät ikäihmisten teatterin puhtaasti välineenä tai terveysfunktiona, jonka tarkoitus on parantaa elämänlaatua. Taiteellista itseisarvoa ei teatteriharrastukselle annettu, vaikka ikäihmisiä ylistettiin näyttelijöinä. Kutkutus olisi kuitenkin halunnut ”murtautua ulos näkymättömyyden kehästä ja esiintyä uutta luovana ja aktiivisena kulttuurivaikuttajana”.

Näyttämöstä tuli Kutkutuksen ikäihmisille arena, jolla oli lupa ottaa sosiaalisia riskejä ja murtaa myyttiä

”kiikkustuolikulttuurista”. Näytelmät ottivat aiheensa eletystä ja koetusta elämästä sekä toimivat osittain myös yhteiskuntakritiikin välineinä. Samalla toiminta viestitti sosiaali- ja terveysalan sekä taiteen ammattilaisille, että ikäihmisille ei riitä vain vastaanottajan rooli, sillä vajaakuntoisuus ei estä taiteellisesti kunnianhimoistakaan toimintaa (Hohenthal-Antin 2007).

Taiteen ja kulttuuritoiminnan vaikutuksia muisti- sekä dementoivia sairauksia potevien ihmisten elämään ja toimintakykyyn on myös tutkittu. Kognitiivista ja sosiaalista toimintaa sisältävä säännöllinen ja runsas virkistys-, vapaa-aika- ja kulttuuritoiminta ennaltaehkäisee ja pienentää dementoitumisriskiä (Small ym. 2007; Wilson ym. 2007). Ted Hannemanin (2006) mukaan taide ja luova toiminta vähentävät masentuneisuutta ja eristäytymistä sekä antavat toivoa. Niiden avulla voidaan ”avata ikkunoita” ihmisten sisäisiin tunteisiin. Ei-verbaaliset taidemuodot, kuten maalaaminen, tanssi ja musiikki näyttävät lisäävän hyvinvointia myös hoitolaitoksissa (Hannemann 2006; Holthe ym. 2007; Ravelin 2008; Götell ym. 2008). Sibelius-Akatemia ja Vanhustyön keskusliitto tutkivat parhaillaan taideinterventioiden vaikutuksia muistisairaiden espoolaisten mielenterveyteen ja toimintakykyyn (2008–2010) (www.mielenmuutos.fi).

Kulttuuri ja työhyvinvointi

Taiteen ja kulttuurin vaikutuksia työhyvinvointiin on tutkittu toistaiseksi vähän. Osana Amanda Kilroyn ym. (2007) tutkimusta löydettiin kulttuuritoiminnan myönteisiä vaikutuksia myös henkilökunnan viihtyvyyteen ja pysyvyyteen. Suomessakin on virinnyt kiinnostusta taiteen ja kulttuuritoiminnan työhyvinvointivaikutusten tutkimiseen, käsitteiden määrittelyyn ja kehittämistoimintaan.

Cecilia von Brandenburg viittaa artikkelissaan (2009) mm. Lotte Darson tutkimuksiin taideohjelmista ja soveltavasta taiteesta liiketoiminnan osana. Artikkelissa kuvataan myös, kuinka Queensin yliopiston taidekasvatuksen tutkijat huolehtivat omasta työhyvinvoinnistaan viikoittaisen taidetyöskentelyn avulla. von Brandenburg on esitellyt alan kansainvälisiä kokemuksia ja kuvataiteen mahdollisuuksia osana työhyvinvointia Työturvallisuuskeskuksen raportissa *Kuvataide työhyvinvoinnin ja työkytoiminnan tukena* (von Brandenburg 2003).

5.2 Kulttuuri, yhteisöllisyys ja ympäristö

Kulttuuri kartuttaa sosiaalista pääomaa ja luottamusta

Taide- ja kulttuuritoimintaa on tutkittu myös yhteisöllisestä ja sosiaalisen pääoman näkökulmista. Markku T. Hyypän ja Juhani Mäen tutkimuksissa 1990-luvulla vertailtiin Pohjanmaan rannikon suomen- ja ruotsinkielisen väestön terveyseroja, joissa ruotsinkielisten terveys-statukset olivat selkeästi suomenkielisiä positiivisemmat ja elinikä pitempi. Erot selittyivät ruotsinkielisten vahvemalla yhteisöllisyydellä, kulttuurin monipuolisella harrastamisella ja sosiaalisen pääoman kasautumisella (Hyypä ym. 1997–2000). Kanadalaisen tutkijaryhmän mukaan aktiivinen osallistuminen kulttuuritilaisuuksiin näytti lisäävän osallistumista myös vapaaehtoistyöhön ja kansalaisyhteiskuntaan (Jeannotte 2003; 2006).

Clifftin ja Hancoxin (2001) mukaan kuorossa laulaminen merkitsi uusien ystävien saamista, myönteisiä tunnekokemuksia, henkistä ja hengellistä virkistymistä. Kuoron myötä löytyneet sosiaaliset suhteet ja laulaminen auttoivat kestäämään vaikeitakin elämäntilanteita. Louhivuoren (2009) useassa eri maassa toteutetussa tutkimuksessa todettiin kuorossa laulamisen liittyvän hyvinvoinnin ja terveyden kokemuksiin nimenomaan sosiaalisen pääoman, kuten sosiaalisen tuen ja luottamuksen kautta. Ava Nummisen (2005) tutkimus koski aikuisten laulutaidottomien henkilöiden laulamaan oppimista. Laulaminen nähdään taitona, jota jokaisen on mahdollista kehittää iästä tai lähtötasosta riippumatta. Siten myös laulamisen myönteisten vaikutusten voi katsoa olevan jokaisen ulottuvilla.

Olli Nummelan ym. (2008) *Ikihyvä Päijät-Häme* -tutkimuksessa todettiin, että vilkas sosiaalinen elämä, turvallisuuden tunne sekä osallistuminen kulttuuritilaisuuksiin edistivät erityisesti naisten positiivisia terveyskokemuksia. Miehillä itsensä kehittäminen ja opiskelu vaikuttivat myönteisesti. Järvelän ym. (2007) kyselytutkimuksessa maaseudulla asuvat ikääntyvät ihmiset kokivat sekä yksilöllisiä että yhteisöllisiä vaikutuksia osallistuessaan kulttuuritoimintaan. He kokivat mielialansa ja terveytensä kohentuneen ja kertoivat löytäneensä uusia ystäviä.

Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan, etenkin taidekasvatuksen oppiaineen yhteydessä on toteutettu yhteistyöhankkeita, joissa on yhdistetty kuvataidetta, talvitaidetta (lumi- ja jäärakentamista) sekä ympäristö- ja yhteisötaidetta. Mukana ovat olleet opettajat, lapset, vanhukset ja muut kyläläiset. Kokemuksien perusteella taidekasvatuksen yhteistyöprojekteja voidaan soveltaa erilaisten yhteisöjen, kuten työyhteisöjen toimintaan yhteistoiminnan ja dialogisuuden lisäämiseksi. Tällöin tulee huomioida kunkin yhteisön tarpeet, edellytykset ja sosiokulttuurinen tilanne (Hiltunen 2009).

Susan Galloway (2006) löysi 244 tieteellistä englanninkielistä artikkelia, jotka käsittelivät kulttuurin ja taiteen vaikutuksia elämänlaatuun sekä yksilö- että yhteisötasolla. Hän valitsi tarkempaan tarkasteluun kahdeksan tutkimusta, joista neljä käsitteli kulttuuriaktiivisuuden vaikutuksia elämänlaatuun. Muissa tutkimuksissa kulttuuriaktiivisuus oli vain yksi osatekijä laajemmasta vapaa-ajan aktiivisuuden tutkimuksesta. Gallowayn loppupäätelmänä oli, että vain yhdessä tutkimuksessa oli selkeää näyttöä kulttuurin vaikutuksesta yksilön elämänlaatuun. Kahdessa tutkimuksessa löydettiin positiivisia vaikutuksia ikääntyvien ja mielen-terveydestä kärsivän erityisryhmän osalta.

Ympäristön ja tilan merkitys hyvinvoinnille

Pauline von Bonsdorff (2007) kuvaa hiljaisen estetiikan käsitteellä kokonaisvaltaista ja harmonista tunnelmaa luonnossa tai rakennukseen ja huoneeseen astuttaessa. Usein vasta jälkikäteen pystyy tietoisella tasolla erittelemään, mistä osatekijöistä tunnelma koostuu. Erityisen tärkeä hiljainen estetiikka on hoito- ja kasvatustyössä, laitoksissa ja kouluissa, joissa potilaat ja oppilaat ovat instituutioiden alistamia ja altistamia.

Kalifornialainen *Center for Health Design* raportoi ja arvioi 1990 -luvun lopulla yli 600 näyttöön perustuvaa tutkimusta, joissa käsiteltiin hoitoympäristön vaikutuksia ihmisten terveyteen. Tuloksissa painottuivat alueet, joissa tutkittiin potilaiden kosketusta luontoon, vaihtoehtoisten valintojen mahdollisuutta ja myönteisyyttä hoitoympäristössä, sosiaalista tukea ja ympäristön aiheuttaman stressin vähentämistä. Vuonna 2000 näiden tulosten pohjalta luotiin *Pebble*-verkosto (www.healthdesign.com), jossa mukana olevat noin 50 amerikkalaista ja muutama eurooppalainen

sairaala ottavat suunnittelussaan huomioon tilojen vaikutukset hoidon tuloksiin, toiminnan tuottavuuteen sekä henkilökunnan rekrytointiin ja pysyvyyteen (Kotilainen 2008).

Pebble-verkoston tutkimuksissa on havaittu tilavampien ja muunneltavissa olevien yhden hengen potilashuoneiden vaikutus potilaiden infektioiden ja kaatumisten vähenemiseen. Potilashuoneilla on myös vaikutusta potilaiden ja heidän omaistensa tyytyväisyyden lisääntymiseen. Huoneen muunneltavuudella päästiin suuriinkin säästöihin muiden muassa kuljetus- ja siirtokustannuksissa. Tärkeitä elementtejä suunnittelussa olivat hoitoympäristön valo, värit, ilmanvaihto, näkymä luontoon ja kestävä rakentamisen periaatteet (Anath 2008).

Roger Ulrich (1999) on tutkinut luonnon ja luontokuvien vaikutuksia leikkauksien jälkeen toipuviin ja kuntoutuviin potilaisiin. Hänen mukaansa yhteys luontoon ja virikkeellisyys nopeutti toipumista vähemmällä lääkityksellä. Hän kehitti kolme kriteeriä hyvälle hoitoympäristölle: 1) potilaan vaikutusmahdollisuudet omaan fyysiseen ympäristöönsä, 2) tilojen mahdollistama sosiaalinen tuki ja 3) mahdollisuus nauttia luonnosta ja muista viihdykkeistä.

Peter Scher on laatinut sairaala-arkkitehtuurille hyvien käytäntöjen kriteerit (1996), joiden lähtökohtana on potilaskeskeisyys (Patient-focused-architecture). Rosalie Staricoff (2004) on kirjannut laitospäristön tärkeäksi terveyteen ja paranemiseen vaikuttavaksi osatekijäksi. Niin laitos- kuin elinympäristökin voi tukea ja elvyttää tai murtaa ja uuvuttaa ihmistä erityisesti silloin, kun hän on heikoimmillaan fyysisesti ja henkisesti.

Päivi Topo ja Helinä Kotilainen (2009) ovat tutkineet dementoivia sairauksia potevien ihmisten hoitoympäristöjä ja havainnoineet tilojen fyysisiä ja psykologisia elementtejä. He esittävät elinympäristöille kriteerit, joilla voidaan tukea muistisairaita ihmisiä sekä heidän hoitajiaan kokonaisvaltaisesti.

Suomessa ympäristöpsykologian piirissä mm. Kalevi Korpela (2001) on tutkinut asuinalueiden mieli- paikkojen ja epämieluisien paikkojen vaikutusta koettuun terveyteen. Epämiellyttäväksi koetut ympäristöt ovat mielenterveyden riskitekijöitä. Luonnonmaisemat rauhoittavat ja vaikuttavat sekä koettuun että fyysiseen terveyteen. *Melukylä vai mansikkapaikka* –tutkimuksen

(2001) mukaan mielipaikka löytyi useimmiten puistosta, metsiköstä, rannalta tai ulkoilupoluilta. Puutarhakulttuurin, kasvien ja puutarhatyön merkitys hyvinvoinnille on osoitettu tutkimuksin ja käytännössä.

5.3 Mitä tiedämme kulttuurin hyvinvointivaikutuksista ja vaikuttavuudesta?

Monilla on omakohtaisia kokemuksia taiteen ja kulttuurin hyvinvointi- ja terveysvaikutuksista. Pelkkä kokemus ei kuitenkaan riitä tieteelliseksi näytöksi tai yhteiskunnallisten päätösten pohjaksi. Kuten edellä on kuvattu, kulttuurin terveys- ja hyvinvointivaikutuksista on olemassa kotimaista ja kansainvälistä tutkimustietoa, joista monet ovat osoittaneet kulttuurin yhteydet koettuun terveyteen ja hyvinvointiin. Myös kriittisiä ja ristiriitaisia tuloksia on julkaistu. Laajat kirjallisuus- ja tutkimuskatsaukset antavat tutkimuskentästä monipuolisen ja kirjavan kuvan (Staricoff 2004; Galloway 2007; Jeannotte 2006).

Kenneth Johansson (2008) esittää kriittisiä kysymyksiä tutkimusten usein ristiriitaisen tulosten taustoista. Hän kysyy muun muassa, peilaavatko kulttuuriaktiiviteettien terveysvaikutukset sosiaalista asemaa. Tällä hän viittaa mm. Pierre Bourdieun väitteisiin, että korkeampi koulutus, parempi palkkaus, arvostetumpi ammatti ja asema lisäävät kulttuuriaktiiviteetteja ja näiden seurauksena terveyttä ja hyvinvointia. Myös terveystilastojen mukaan korkeampi sosiaalinen asema ja koulutus takaavat paremman terveyden. Toiseksi hän kysyy, onko kulttuuriaktiiviteettien laadulla merkitystä, vaativatko toiset kulttuuriaktiiviteetit enemmän kuin toiset. Aktiivinen osallistuminen kuoro toimintaan vaikuttaa myönteisemmin terveyteen kuin elokuvissa käyminen. Tällöin omakohtainen luomistyö ja osallistumisen aste ovat myönteisiä tekijöitä. Kolmanneksi hän viittaa tutkimuksiin, joissa yhdessä tekeminen vaikuttaa myönteisemmin terveyteen kuin yksin tekeminen. Tällöin kulttuuriin osallistumisen tavoilla on merkitystä terveydellemme.

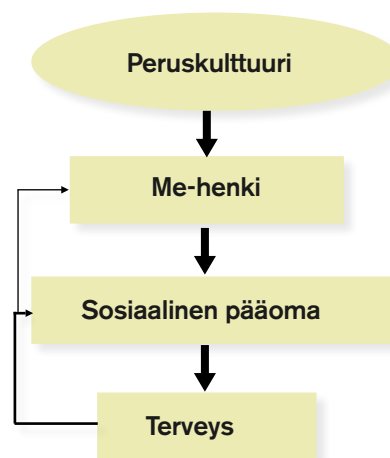
Miten kulttuurista vaikutusta/vaikuttavuutta mitataan?

Kulttuuristen vaikutusten ja vaikuttavuuden arviointia vaikeuttavat yksiselitteisten indikaattorien puute, syy-seuraussuhteen yksisuuntaisuus, sovelletun kulttuurikäsitteen systeemisidonnaisuus ja arviointitarpeen ylhäältäpäin johdettu luonne. Kulttuurin hyvinvointi- ja terveysvaikutusten arvioinnissa joudutaan rajaamaan ja valikoimaan, mitä vaikutuksia halutaan ja voidaan ottaa huomioon ja mitata.

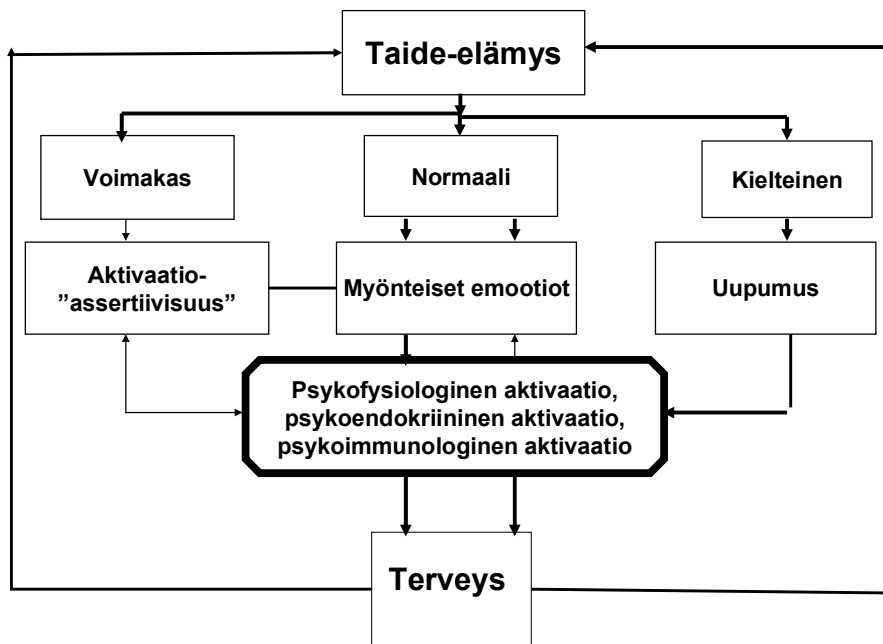
Kuvioissa 5 ja 6 on esitetty kaksi mallia, joilla voidaan kuvata vaikutusta ja syy-seuraussuhteen suuntaa (Hyypä 2005). Ensimmäisessä mallissa kuvataan peruskulttuurin kytkentä terveyteen seuraavasti; peruskulttuuri vaikuttaa ”me-henkeen”, joka puolestaan vaikuttaa sosiaaliseen pääomaan ja kytkeytyy tätä kautta parempaan terveyteen (Kuvio 5).

Terveyden ja kulttuuri-toiminnan väliset yhteydet voidaan kuvata myös psykofysiologisen mallin mukaisesti (Kuvio 6). Kulttuuri- ja taide-elämys kiihdyttää psykofysiologista järjestelmää siten, että elimistössä syntyy tasapainoa ja rauhoittumista rakentava tilanne, joka puolestaan lisää hyvinvointia ja terveyttä.

Kulttuurin, taiteen, terveyden ja hyvinvoinnin välisiä vaikutuksia on selitetty mm. Kilroyn mallissa, jossa usean interventiotutkimuksen jälkeen analysoitiin taiteen vaikuttavaa muutosvoimaa taidetyöskentelyssä mukana oleviin ihmisiin (Kilroy ym. 2007). Kulttuurisen pääoman ja sosiaalisen pääoman (sosiaalisen

Kuvio 5. Peruskulttuurin vaikutus terveyteen (Hyypä 2005)

Kuvio 6. Taide-elämys välittyy psykofysiologisen järjestelmän kautta terveydeksi kuvan vasenta reittiä pitkin (Hyypä 2005)

koheesion) välisiä kytköksiä on kuvattu kanadalaisen tutkijaryhmän mallissa (Jeannotte 2003).

Alan kansainvälisen kirjallisuus- ja tutkimusaineiston sekä oman väitöstutkimukseni *Taide kohtaa elämän* nojalla näen taide- ja kulttuuritoiminnalla ainakin neljä välineellistä vaikutusta ihmisen hyvinvoinnin kannalta. **Ensimmäinen** ja tärkein on taide elämyksenä, merkityksinä ja taidenautintoina sellaisenaan, osana ihmisen tarpeita. **Toisena** on taiteen ja kulttuuritoiminnan yhteys hyvään koettuun terveyteen, parempaan työkykyyn ja hyvän elämän kokemuksiin. Taiteella on todettu olevan myös vaikutuksia fyysiseen terveyteen osana kuntoutumista.

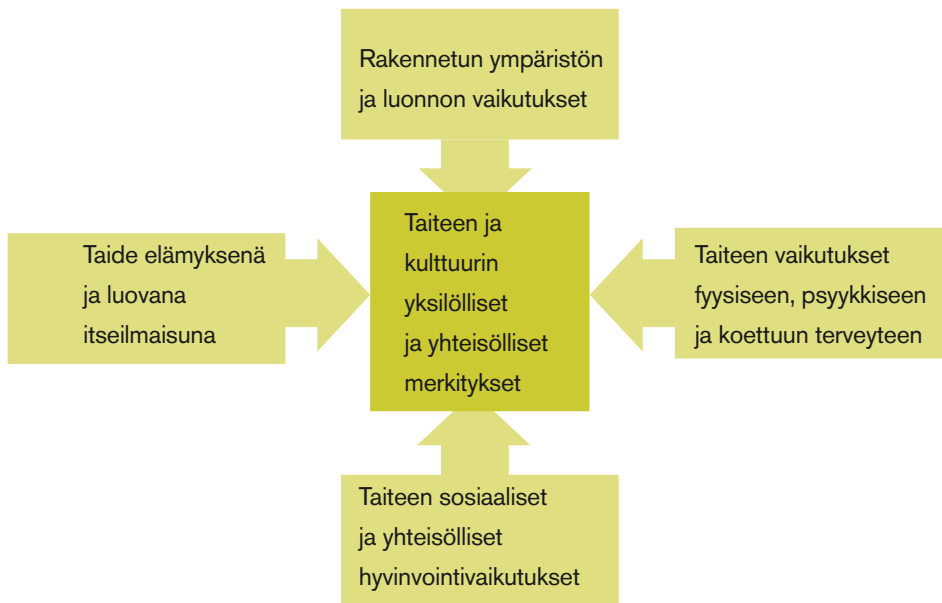
Kolmantena on kulttuuritoiminnan ja harrastamisen myötä syntynyt yhteisöllisyys ja verkostot, jotka auttavat hallitsemaan elämäämme paremmin. **Neljäntenä** on taiteen, rakennetun ympäristön, arkkitehtuurin ja sisustamisen vaikutukset viihtyisemmän elinpiirin ja työympäristön luomiseksi. Kaunis ympäristö ja luonto virkistävät ja voivat edesauttaa kuntoutumisessa.

Kuvion 5 voi tulkita myös siten, että kulttuurinen pääoma kartuttaa fyysistä, psyykkistä, sosiaalista, emotionaalista ja ekologista pääomaamme. Taiteella ja kulttuurilla on vaikutusta sosiaalisiin hyvän elämän

kokemuksiin ja ne auttavat meitä jäsentämään ja ottamaan haltuun arkeamme (Liikanen 2003).

Alan kirjallisuus- ja tutkimusaineiston perusteella voi kulttuurin hyvinvointi- ja terveysvaikutuksista laatia seuraavanlaisen kymmenen kohdan luettelon:

1. Koettu hyvinvointi ja elämänlaatu lisääntyvät kulttuuritoiminnan myötä (Matarasso 1997; Bowling & Cabriel 2004; Galloway 2007);
2. Kulttuuri lisää sosiaalista yhdessäoloa, sosiaalista pääomaa ja aktivoi kanssakäymiseen (Hyypä 2002; Hyypä ym. 2008; Liikanen 2003; Karisto ym. 2000; Jeannotte 2003; Clift & Hancox 2001; Wikström 2003; Järvelä ym. 2007; Nummela 2008);
3. Osallistumalla kulttuuriharrastuksiin ihminen tuntee kuuluvansa johonkin itseään tukevaan yhteisöön (Karisto 1996; Matarasso 1999; Hyypä 2005 ym.; Hyypä ym. 2008; Hohenthal-Antin 2001);
4. Osallistumalla kulttuuritoimintaan ihminen tuntee saavuttavansa jotakin sekä hallitsevansa tilanteita ja ympäristöään paremmin (Kilroy ym. 2007; Ulrich 2007; Jeannotte 2006);

Kuvio 7. Taide ja kulttuuri hyvinvoinnin kehikossa (Liikanen 2003)

5. Itsetunto vahvistuu taide- ja kulttuuriharrastusten myötä saatujen uusien kokemusten, kommunikoinnin, avoimuuden ja empatian tunteiden myötä (Bardy ym. 2001; 2005; Kantonen 2005; Hohenthal-Antin 2007);
6. Aktiivinen kulttuuriharrastaminen vaikuttaa elinajan odotetta pidentävästi (Bygren ym. 1996; Konlaan 2001; Johansson ym. 2001; Väänänen ym. 2009);
7. Kulttuuriin osallistumisen seurauksena on mitattu fysiologisia muutoksia stressitasossa, verenpaineen laskuna ja hormonaalisina tasoina (Konlaan 2001; Wikström 2003; Ulrich 1999; Cohen 2006);
8. Kulttuuri, taide ja sosiokulttuurinen toiminta vaikuttavat myönteisesti muisti- ja aivotoimintoihin (Särkämö ym. 2008; Hannemann 2006; Holthe ym. 2007; Wilson ym. 2007; Small ym. 2007; Götell ym. 2008; Ravelin 2008);
9. Työhyvinvointi lisääntyy kulttuurin myötä (Staricoff ym. 2003; Nuutinen 2008; von Brandenburg 2009);
10. Luonnolla ja rakennetulla ympäristöllä (myös hoitoympäristöllä) on vaikutuksia hyvinvoinnille (Ulrich 1999; Kotilainen 2000; Korpela 2001; Scher 1996; Staricoff 2004).

Yllä suluissa esitetyistä tutkimuksista useimmat tukevat taiteen ja kulttuurin moninaisia vaikutuksia ihmisen hyvinvoinnille ja terveydelle. Monet tutkimukset olisi voitu kategorisoida useaan eri vaikutuskohtaan, mikä on osoituksena kulttuurin moninaisista vaikutuksista ja yksittäisten indikaattorien paikantamisen vaikeudesta sekä siitä, että eri tieteenaloilla etsitään vastauksia erilaisiin kysymyksiin. Ylläesitetyt lähteet ovat eri tasoisia lähtökohdiltaan, tutkimusasetelmiltaan sekä tuloksiltaan.

6 Hyviä käytäntöjä ja toimintamalleja

Taide- ja kulttuuritoiminta on löytänyt tiensä sosiaali- ja terveyspalveluihin, kouluihin, kirjastoihin ja vankeihin, ja monia käytännössä toimiviksi todettuja toimintamalleja on syntynyt. Näiden ongelmana on ollut sidonnaisuus aikaan ja paikkaan, jolloin hyvät käytännöt eivät ole juurtuneet ja levinneet laajemmin. Toimintamallien soveltaminen on jäänyt usein kesken hankkeiden loppumisen myötä.

Tässä luvussa esitellään kulttuurin hyvinvointivaikutusten edistämiseen sovellettavissa olevia hankkeita ja hyviä käytäntöjä. Opetusministeriön julkaisemassa raportissa Kulttuurin ja hyvinvoinnin välisistä yhteyksistä löytyy lisää esimerkkejä taiteen soveltavasta käytöstä (Opetusministeriö 2008:12).

6.1 Kulttuuri osallisuuden, yhteisöllisyyden, arjen toimintojen ja ympäristöjen edistäjänä

Arjen hyvinvoinnin edistämiseksi taiteen ja kulttuurin keinoin on tehty hyviä valtakunnallisia aloitteita, kuten Nykytaiteen museo Kiasman vuonna 2005 käynnistämä ohjelma ”Rohkeus, ilo, kriittisyys – Taide hyvinvointiyhteiskunnan uudistumisessa”. Ohjelmassa etsittiin yhteyksiä ja keinoja saada näkyville taiteen

kohtaamisen ja tekemisen paikkoja (www.kiasma.fi/thu). Ohjelman aikana järjestettiin monia korkeatasoisia seminaareja, joista kaksi viimeisintä yhdessä Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan kanssa vuosina 2007 ja 2008. Ohjelman aikana syntynyt ”Taide keskellä elämää” -kirja kuvaa laajasti taiteen asemaa arjessa ja sen uusia sosiaalisia suhteita (Bardy ym. 2007).

Suomen kulttuurirahasto ja Yleisradion YLE Kulttuuri yhdistivät vuonna 2008 voimansa kansalaisten kulttuurikunnan kohottamiseksi. *Kulttuurikunto-kampanja* on tarkoitettu tavallisille suomalaisille, joiden toivotaan lisäävän osallistumistaan kulttuuri-tapahtumiin ja -harrastuksiin. Tarkoituksena oli hälventää pelkoja ja ennakkoluuloja sekä innostaa ihmisiä uusiin kulttuurikokemuksiin. Kampanja sai puolestapuhujiksi yli kaksisataa alan toimijaa. Kulttuurin kuntokorttiin on mahdollista kerätä pisteitä yli puolen tunnin kulttuuripitoisesta tapahtumasta, johon on osallistunut (www.kulttuurikunto.fi).

Suomen Kulttuurirahaston nuorisohanke *MYRSKY* (2008–2011) tähtää 13–17-vuotiaiden nuorten hyvinvoinnin edistämiseen taiteen keinoin. Vuosina 2008–2010 on jaossa kolme miljoonaa euroa ja ympäri maata on käynnistetty jo 40 hanketta (2009). Hankkeet katuvat monipuolisesti eri taiteen lajeja, kuten esimerkiksi teatteria, tanssia, musiikkia, sirkusta ja elokuvan tekoa. Hankkeen tavoitteena on levittää ja juurruttaa taide-

toimintamalleja ns. katvenuorten ja lasten tukemiseksi soveltavan taiteen keinoin (www.myrsky.info).

Konserttikeskus ry on käynnistänyt *Konsertti joka kouluun* -hankkeen, jonka tavoitteena on luoda hyvinvointia musiikin keinoin jokaiseen Suomen peruskouluun tulevien vuosien aikana (www.konserttikeskus.fi). Eläkeliiton hankkeessa *Sävel soikoon* (2009–2011) koulutetaan vapaaehtoisia 50+/60+- ikäisiä hyödyntämään toiminnassaan musiikkia ja laulua.

Suomen taidemaalariiliiton *Art360* -hankkeella (ESR) luodaan valtakunnallista kuvataiteilijoiden yhteistyöverkosta. Tavoitteena on löytää liiketoimintamalleja, joilla edistetään kuvataiteen roolia yhteiskunnan eri alojen kehittäjänä. Hankkeen yhteydessä on keskusteltu mm. taiteen prosenttiperiaatteen toteuttamisesta nykyistä kattavammin (www.art360.fi).

Kulttuurin kohtaaminen ja taiteen tekeminen vaativat useimmiten tilan, jossa tuotetaan yksin tai yhdessä taide-esityksiä ja produktioita. Taide- ja kulttuurilaitosten rinnalle on noussut monipuolisia kulttuurikeskuksia useimmiten vanhoja kiinteistöjä korjaamalla, joista esimerkkeinä ovat muun muassa Helsingin Kaapelitehdas ja Korjaamo, Hämeenlinnan Verkatehdas ja Arx, työväen- ja seurantalot sekä entiset kyläkoulut.

Kasvava osa kulttuurisisällöistä ja -palveluista on saatavissa jatkossa myös tietoverkoissa. Teknologian kehitys vaikuttaa erityisesti muistiorganisaatioiden, kuten kirjastojen, museoiden ja arkistojen toimintaan, sisältöpalvelujen kehittämiseen sekä audiovisuaaliseen kulttuuriin. Kehittyvät tietoliikenneyhteydet ja digitaaliset palvelut parantavat kulttuurin saatavuutta ja lisäävät tarjonnan monipuolisuutta.

Kulttuurin yhteisiä kokemuksia varten on kehitetty teknisiä apuvälineitä, kuten esimerkiksi *Sävellsirkku*. Kyseessä on ääniohjelmia ja tietoverkkoja hyödyntävä työväline virikkeelliseen ja kuntouttavaan vanhustyöhön. Sävellsirkun avulla voidaan kuunnella tarinoita, muisteluja, osallistua monipuoliseen musiikkitarjontaan tai pelata pelejä. Sitä on helppo käyttää harrastuspiirien ja ikääntyvien toiminnallisten ryhmien tukena ja ilona. Erityisesti muistihäiriöistä kärsiville ja huonokuntoisille vanhuksille on kehitetty kaksitasoinen *Ilona* -multimediaohjelmisto. Ohjelmisto toimii kosketusnäytön avulla ja sisältää monipuolisen virikepaketin. Siihen on mahdollista lisätä oma osio vaikka vanhoille valokuville.

Espoon kaupunki on laitevalmistajien kanssa yhteistyössä kehittänyt hyvinvointitelevisiota, jonka välityksellä ikääntyvät tai liikuntarajoitteiset ihmiset saavat tietoa ja viihdykettä kotiinsa. Tätä järjestelmää voi hyödyntää myös kulttuurisiin tarkoituksiin. Internet tarjoaa jo monipuolista kulttuuritarjontaa, jota voi hankkia itselleen ns. kotiteatterilaitteiden välityksellä.

Sosiaalinen media (Facebook, YouTube, Spotify jne.) on uusi ja kasvava väylä tuottaa ja jakaa kulttuuria sekä omaehtoista taidetta. Tämä erityisesti nuorten virtuaalinen maailma on avoin lähes kaikille halukaille. Perinteisen ja uuden kulttuurin yhdistäminen voi tapahtua esimerkiksi museoiden Facebook-ryhmi- en välityksellä. Vaikka kulttuuriproduktioista voidaan tulevaisuudessa yhä useammin nauttia omalla kotisohvalla, on epätodennäköistä, että virtuaalinen kulttuuritarjonta korvaisi koskaan kokonaan yhteisesti koetun taide-elämyksen tai elävän taiteen kohtaamisen.

6.2 Taide ja kulttuuri osana sosiaali- ja terveydenhuoltoa

Vanhustyön keskusliitto teki selvityksen keskusliittoon kuuluvien vanhainkotien ja palvelutalojen taide- ja kulttuuritoiminnasta vuonna 2005. Kysely (330 tahoja) osoitti, että kulttuurilähtöistä toimintaa on kaikissa vanhusten hoitoyksiköissä ainakin jossain muodossa vuoden aikana. Yleisimpiä olivat musiikki (90 %) ja taiteilijavierailut (82 %), seuraavaksi tulivat kulttuuriretket (66 %) ja kirjallisuus (65 %) (Blomqvist ym. 2005). Mervi Leijalan vuonna 1997 tekemä kyselytutkimus tuotti samansuuntaisia tuloksia (Leijala 1997). Musiikin sekä lehtien ja kirjojen lukeminen osoittautui yleiseksi neljän erityyppisen hoitoyksikön arjessa, muu taiteellinen tai kulttuurilähtöinen toiminta oli sattumanvaraisempaa (Liikanen 2003).

Satakunnan hyvinvointialan yritystoiminnan HYKE -kehittämisohjelman (2008–2011) yhteydessä on kysytty kulttuurialan yrittäjien yhteistyötä sosiaali- ja terveysalan yrittäjien sekä kuntasektorin hoitoyksiköiden kanssa. Alustavien tulosten mukaan suurimmalla osalla kysymykseen vastanneista luovien alojen toimijoista on kokemusta yhteistyöstä yhden tai useamman hyvinvointialan toimijan kanssa. Eniten yhteistyötä on tehty lasten päiväkotien, sairaaloiden

ja kehitysvammaisten palvelukotien kanssa. Useilla oli myös kokemusta yhteistyöstä lastensuojelulaitoksien, perhekotien, vanhusten palvelukotien ja alan järjestöjen kanssa. Vähiten oltiin yhteistyössä päihdekuntoutujien, kuntoutuskeskusten ja terveyskeskusten kanssa. Valtaosa yrityksistä näki yhteistyön ja verkostoitumisen erittäin tärkeänä mm. uusien asiakkaiden ja työtälaisuuksien saamiseksi.

Satakunnan alueen hyvinvointialan yritykset (60/27 vastausta) tarjoavat asiakkailleen pelejä, leikkejä, urheilua, liikuntaa, käsitöitä, askartelua, illanviettoja, juhlia, luonto- ja eräretkiä, konsertteja ja musiikkielämyksiä. Puolessa yrityksistä tarjotaan myös ohjattuja musiikki-, laulu- ja kuvataideryhmiä sekä retkiä museoihin ja taidenäyttelyihin.

Jyväskylän kulttuuri ja terveys -työryhmä (eri lautakunnat, kirjasto, museot, taiteen perusopetus) toteutti sosiaali- ja terveysalan kulttuurihankkeita koskevan selvityksen Jyväskylän seudulla vuonna 2004. Tässä kyselyssä musiikin harrastaminen nousi suosituimmaksi, mutta myös elokuvat, kirjallisuus, kuvataiteet ja teatteri olivat hyvin edustettuina. Tärkeimmät yhteistyötahot olivat kaupunginteatteri, yksittäiset taiteilijat, museot ja kirjasto. Esteiksi kulttuuritoiminnan järjestelyille mainittiin määrärahan vähäisyys tai tiloihin ja muihin voimavaroihin liittyvät hankaluudet.

Taide kommunikaation väylänä ja hoidon tukena

Taide toimii siltana henkilökunnan ja asiakkaiden välillä erityisesti silloin, kun kommunikaation vaikeudet estävät suoran dialogin. Tästä hyvänä esimerkkinä on Miina Savolaisen voimauttava valokuvaushanke *Maailman ihanin tyttö*, jonka myötä lastenkodin nuoret tytöt vahvistivat minäkuvaansa arvokkaina ihmisinä. Valokuvaus toimi tienä omaan itseen (Savolainen 2008).

Helsingin vanhustenhuollon *IIK*-kulttuurihanke toteutui osana Helsingin kulttuuripääkaupunki-ohjelmaa. Taiteilijaryhmän työn sosiaalinen tavoite oli ”herätellä laitoksessa asuvia vanhuksia osallistumaan oman elämänsä päätöksentekoon ja ryhtymään taisteluun laitostumista vastaan” ja toisaalta ”herätellä hoitoyhteisöjä näkemään ympäristöönsä uudella tavalla” (Taipale 2000). Hämeenlinnan ammattikorkeakoulun ohjaustoiminnan opintojen yhteydessä on kehi-

telty mallia, jossa monimuotoista kulttuuritoimintaa lisätään ikääntyvien elämään sekä kotona että hoitolaitoksissa.

Kuopioon on perustettu mm. kulttuurikuriirien verkosto, jossa ovat mukana kaikki päiväkotien johtajat. Muita kulttuurifoorumeja ovat Kulttuurikasvatus-työryhmä, Kulttuuria vanhustyössä -työryhmä sekä Terve Kuopio -ohjelman poikkihallinnollinen ryhmä, joka on verkottunut myös kolmannen sektorin kanssa. Tähän on liittynyt kulttuuripalvelujen tuoteistaminen (taidesalkut, tanssisäkki, kulttuurin työkalupakki, tyhy-toiminnan katalogi), yhteisömuusikoiden kouluttaminen hoitolaitosten tarpeisiin ja Terve Tanssi -projekti kotona asuville ikäihmisille (www.k.kuopio.fi ja sarkaa@kuopio.fi).

Espoossa sijaitsevassa Opri ja Oleksi -kodissa sekä Villa Lyhteessä on kulttuuritoiminta ollut alun alkaen osana hoitoa ja päivittäistä elämää. Esimerkkinä voidaan mainita näyttelijä-ohjaajan palkkaaminen määräaikaisesti tuottamaan näytelmiä vaikeasti muistisairaiden asiakkaiden yhteisössä (www.villaconsulting.fi). Kaunialan sotaveteraanien kuntoutuskodissa on osaksi päivätoimintaa otettu runot, tanssi, draama ja kirjallisuus (www.kauniala.fi). Ikääntyvien ihmisten palvelutalot ja päiväkeskukset ovat lisänneet kulttuuritoimintaa liikunnan rinnalle. Helsingin Kampin palvelutalossa käy noin 3 000 asiakasta päivittäin erilaisissa päivätoiminnan ryhmissä sekä ruokailemassa. Monet vanhusten ja vammaisten palvelu- ja hoitoyksiköt ovat kautta maan lisänneet kulttuurista, henkistä ja hengellistä virikettä toimintaansa.

Uudenmaan läänintaiteilija on käynnistänyt hankkeita, joissa ammattitaiteilijat kouluttavat hoitolaitoshenkilökuntaa käyttämään tanssia, laulamista ja maalaamista osana perushoitoa (www.mielenmuutos.fi). Foklhälsanin ja Svenska Kulturfondenin yhteinen *Konst och Hälsa* -hankkeessa jaettiin vuosittain yhteensä 30 000 euroa paikallisille kulttuuriprojekteille, jotka toteutettiin hoitolaitoksissa (Kulturkraft 2002–2004). Svenska Kulturfonden jatkaa toiminnan tukemista edelleen ja jakaa pieniä apurahoja taiteilijoiden soveltavan taiteen projekteille.

Mielenterveystyössä ja psykiatrisessa sairaanhoidossa on taidetoimintaa ja terapiota käytetty pitkään osana hoitoa ja kuntoutumista. Esimerkiksi Kaustisilla Keski- Pohjanmaalla on taidetoimintaa lisätty mielen-

terveyskuntoutujien asumispalveluissa ja muussa avohoidossa. Mielenterveyskuntoutujien kynnys yleisiin tilaisuuksiin osallistumiseen on korkea. Käytännössä on osoittautunut, että kirjastoon tai elokuvaan on helppompaa mennä, kuin moniin muihin yleisötilaisuuksiin.

Invalidisäätiön sairaala Orton on kehittänyt taidegalleria-toimintaa sekä monipuolista kulttuuritarjontaa potilailleen, joista osa joutuu olemaan pitkiäkin aikoja sairaalassa. Esimerkkinä Orton-Invalidisäätiön muusta kulttuuritoiminnasta ovat tanssijan ja muusikon yhteiseiintymiset osastoilla, jopa yksittäisissä potilashuoneissa (www.orton.fi). Ranskassa on jo pitempään toiminut sairaalamuusikoiden ammattikunta, jolle järjestetään jatkuvaa ammatillista täydennyskoulutusta (www.musique-sante.fr). Ava Numminen kävi tutustumassa toimintaan Sibelius-Akatemian *Musiikki ja hyvinvointi* -hankkeen (2007-) yhteydessä. Musiikki, tuttujen vanhojen kappaleiden esittäminen ja yhdessä laulaminen on muodostunut yhteiseksi kieleksi, jolla tavoitetaan ihminen hyvin laitotarjen keskellä.

Esittävät taiteilijat ry on toiminut aktiivisesti järjestämällä taiteilijavierailuja hoitolaitoksiin ja vankiloihin. Esimerkkinä voidaan mainita Suomen Sydäntautiliiton kanssa yhteistyössä toteutetut Professori Bluffon vierailut vanhainkodeissa eri puolilla Suomea Sirkus Finlandian kiertueiden yhteydessä. Myös Helsingin kaupungin kulttuurilautakunta on rahoittanut Bluffon vierailuja hoitolaitoksissa.

Kansallisteatterin näyttelijä Jussi Lehtonen on kiertänyt esittämässä Shakespearen sonaatteja monologina jo sadoissa hoitoyksiköissä, laitoksissa ja työyhteisöissä. Hän järjestää laitoksen asiakkaiden ja henkilökunnan kanssa keskustelutilaisuuden esityksensä jälkeen.

Tanssin aluekeskukset ovat vieneet aktiivisesti tanssia hoitoyksiköihin. Läntinen tanssin aluekeskus on toteuttanut *Myyrä sairaalassa* -hankkeen, jossa kiertävä tanssiesitys näytettiin monissa pitkäaikaissairaiden lasten hoitoyhteisöissä. Tanssin jälkeen järjestettiin samasta teemasta ohjattua askartelua. Sisä-Suomen tanssin aluekeskus työsti tamperelaisen tanssiteatteri MM:n kanssa kehitysvammaisten ja mielenterveyskuntoutujien yhteiset tanssiprojektit *Saari* ja *Mieli myllertää*.

Ateneumin taidemuseon *Kuvamatkoja maalauksitaiteeseen*, 15 taidekuvan kierrekansio tarjoaa aineiston pienryhmille keskustelujen pohjaksi (Grön ym.

2005). Ateneum on kehittänyt yhdessä Muistiliiton kanssa *Muistipolun*, jonka tavoitteena on kouluttaa hoitolaitosten henkilökuntaa aistien maailmaan ja ei-verbaaliseen kommunikaatioon. Tarkoituksena on innostaa hoitolaitosten väkeä levittämään elämyksiä hoitoyksiköiden arkeen (www.ateneum.fi).

Terveyttä tukeva ympäristö

Alvar Aallon suunnittelema Paimion parantola vuodelta 1933 on klassinen esimerkki sairaalan kokonaisvaltaisesta rakentamisesta ”ihmisille, jotka sairastessaan ovat heikoimmillaan”. Parantolasta valmistui kansainvälisestikin palkittu kokonaisteos, jossa oli otettu yksityiskohtaisesti huomioon tilat, pinnat, muodot, värit, sisustus ja muu hoitamiseen liittyvä tuon ajan ja hoitokulttuurin mukainen tarve.

Turun yliopistollisen keskussairaalan T1 ja T2 -sairaaloiden suunnittelussa on huomioitu kulttuuri ja taiteet osana hoitoympäristöä. Hangon terveyskeskuksen peruskorjauksessa lisättiin potilasviihtyvyyttä tuomalla tiloihin valoa ja värejä ja avaamalla näkymiä luontoon. Tavoitteena oli palauttaa Hangon puutarhakulttuuri takaisin potilaiden elämysmaailmaan.

Viime vuosina on kiinnitetty huomiota muistisairaiden asiakkaiden elin- ja hoitoympäristöön ryhmiä koteja suunniteltaessa. Tällöin hoitoympäristön esteettömyys, yhteiset tilat, ulos pääseminen, virkistävä luontokokemus, ulkoympäristön hyväksikäyttäminen, värimaailma ja kontrastit havainnoinnin helpottamiseksi korostuvat. Helsingin kaupungin *Toimiva koti* -keskus esittelee uusimpia teknologian saavutuksia, apuvälineitä, materiaaleja ym., joiden avulla on mahdollista parantaa elin- ja hoitoympäristön esteettömyyttä. ”Toimiva koti” tarjoaa ratkaisuja erityisesti ikääntyvien ja vammaisten asumisen helpottamiseksi (www.toimivakoti.fi)

6.3 Taide ja kulttuuri työhyvinvoinnin tukena

Työhyvinvointi tarkoittaa, että työnteko on mielekästä ja sujuvaa turvallisessa, terveyttä edistävässä ja työuraa tukevassa työympäristössä ja työyhteisössä. Taide lisää työympäristön viihtyisyyttä ja kulttuurinen toi-

minta yksilön sekä työyhteisön työhyvinvointia. Taide voi olla osa työtä tai tukea innovatiivisella tavalla työssä edistymistä ja uusien ideoiden syntyä sekä parantaa yrityksen imagoa ja kansainvälistä houkuttelevuutta.

Työturvallisuuskeskuksen teettämän selvityksen (von Brandenburg 2003) mukaan löytyy jo esimerkkejä yrityksistä, joissa esimerkiksi kuvataidetta on hyödynnetty osana työhyvinvointia. Työpaikoilla on perinteisesti ollut erilaisia taide- ja harrastekerhoja, jotka aktivoivat osallistumaan ja luovat yhteisöllisyyttä.

Verovapaa kulttuuriseteli lisää työntekijöiden mahdollisuuksia osallistua vapaa-aikana kulttuuriharrastuksiin. Verovapaan kulttuurisetelin mahdollistava verolainsäädännön muutos astui voimaan vuoden 2009 alusta (HE 112/2008 vp). Kulttuuriseteli hyödyttää työssäkäyvien ihmisten osallistumista kulttuuritapahtumiin ja -harrastuksiin, mikäli työnantajat ja taidelaitokset ottavat sen laajamittaisesti käyttöön. Uudistus on otettu myönteisesti vastaan, joskaan sen käytön laajuutta ja vaikutuksia ei vielä voida arvioida.

Työhyvinvointifoorumin *Työhyvinvointi ja taide*-seminaarin (5.5.2009, http://193.64.220.176/pajalparhaat/thf_taide/) anti osoitti, että toimivia malleja taiteen ja kulttuuritoiminnan käytöstä osana työhyvinvointia on jo lähes kaikilta taiteenaloilta ja hyvin erilaisissa yrityksissä. Työelämän kehittämissuunnitelma Tykesin (2004–2009) tuella toteutettujen hankkeiden yhteydessä on kokeiltu myös kulttuuritoiminnan soveltamista työyhteisöjen työilmapiiriin ja henkilösuhteiden ongelmien ratkaisemiseksi. Keinoina on käytetty mm. psyko-sosiodraamaa ja soveltavan teatterin eri menetelmiä.

Etelä-Pohjanmaan liitto on kerännyt yhteen alueen taiteilijoita ja käsityön taitajia sekä kehittänyt heidän kanssaan tuotteita, joita tarjotaan työnantajille. Mukana on teatteria, musiikkia, tanssia, sisustamista, kuvataidetta sekä erilaisia ohjelmallisia paketteja. Mukana on myös Härmän kuntokeskus, joka tarjoaa kuntoremonttiin ja TYKY-päiville tuleville käsityöhön ja kulttuuritoimintaan painottuvia kuntopaketteja. Myös Nelimarkka-museo on mukana TYHY-palveluiden tarjoajana. (www.etelapohjanmaa.fi/kulttuuri).

Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulun taiteen yksikkö on tuotteistanut osallistavan teatterin toimintatavoista työkalun, jota tarjotaan työyhteisöjen käyttöön. Myös Kokkolan kaupungissa toimivat tai-

delaitokset ovat tarjonneet palvelujaan työnantajille sekä kaupungin muille työpaikoille. Laurean ammattikorkeakoulu on aloittanut Vantaan kaupungin Katriinan sairaalan kanssa kaksivuotisen *Lupa löytää uutta* -projektin, jossa tarjotaan taidetyöpajoja (keramiikka, draama, maalaus, musiikki) henkilökunnalle työnohjauksellisenä menetelmänä. Laureassa on jo vuodesta 1998 toiminut sosiaalialalla luovien toimintojen suuntautumisvaihtoehto (3,5 vuotta), jossa taiteen eri osa-alueet kytketään osaksi sosiaalialan työtä (www.laurea.fi).

Taide- ja kulttuuritoimintaa voi soveltaa myös työterveydenhuollossa, työnohjauksessa, eri kulttuuritaustoista tulevien työntekijöiden integroimisessa työyhteisöön sekä työryhmätyöskentelyn kehittämisessä. Mikkelin ammattikorkeakoulu on toteuttanut useita hankkeita, joissa edistetään työhyvinvointia taiteen ja kulttuurin keinoin. *Luovuus esiin työyhteisöissä* -hankkeiden tavoitteina olivat mm. työllistymisen ja työmarkkinoilla pysymisen edistäminen ja syrjäytymisen ehkäisy, työssä jaksamisen, työhyvinvoinnin alueellinen edistäminen ja hyvinvointialan yritystoiminnan edistäminen (www.mikkeli.amk.fi).

7 Yhteenvetoa ja toimintaohjelman vaikutusten arviointia

Yhteenvetoa

Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelman (2010–2014) lähtökohdista ja sisällöstä voidaan yhteenvetona tiivistää seuraavaa:

- 1) **Päämääränä** on hyvinvoinnin edistäminen kulttuurin ja taiteen keinoin.
- 2) **Menestystekijöitä** ovat ensinnäkin, että jokaisella on oikeus ja tasa-arvoinen mahdollisuus itse tehdä taidetta ja osallistua kulttuuritoimintaan. Toiseksi, että taiteen ja kulttuurin vaikutukset hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi on tunnustettu poliittisella, hallinnollisella ja rakenteiden tasoilla.
- 3) **Painopistealueina** ovat 1) kulttuuri osallisuuden, yhteisöllisyyden, arjen toimintojen ja ympäristön edistäjänä, 2) taide ja kulttuuri osana sosiaali- ja terveydenhuoltoa ja 3) työhyvinvoinnin tukeminen taiteen ja kulttuurin keinoin.
- 4) **Konkreettiset tavoitteet** ovat; 1) lainsäädäntöön, hallintoon ja rahoitukseen vaikuttaminen, 2) julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin välisen yhteistyön lisääminen, 3) tutkimuksen ja tietopohjan laajentaminen, 4) koulutukseen vaikuttaminen ja 5) tiedon levittäminen.

- 5) **Konkreettiset toimenpiteet** ovat 18 toimenpideehdotusta, jotka on kirjattu tämän raportin lukuun I.

Toimintaohjelman vaikutusten arviointia etukäteen

Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelman vaikutusten arvioimisen mahdollisuuksia on pyritty etukäteen tunnistamaan käyttämällä ihmisiin kohdistuvia sosiaalisten vaikutusten arvioinnin (IVA/SVA) sekä terveysvaikutusten arvioinnin (TVA)⁸ tarjoamia malleja. Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi on prosessi, jossa ennalta arvioidaan eri vaihtoehtojen vaikutuksia ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin. Ennakoarviointi toimii samalla suunnittelun, toteuttamisen ja seurannan työvälineenä.

Simo Häyrynen (2004) suosittelee käytettäväksi YVA-lain (ympäristön vaikutusten arviointi YVA L468/1994) mukaista arviointimenettelyä laajaa kulttuurista vaikuttavuutta tutkittaessa. Ihmisiin kohdistuva sosiaalisten vaikutusten arviointi (IVA/SVA) ja terveysvaikutusten arviointi (TVA) ovat hänen mukaansa myös mahdollisia. Kulttuurin vaikutukset voidaan jakaa objektiivisiin eli ympäristöllisiin ja subjektiivisiin eli psykologisiin tekijöihin (Häyrynen 2004).

⁸ Lähteenä käytetty: Koskinen-Ollonqvist, P. Terveyden edistäminen arvioinnin kohteena, 2009; IVA-nettikäsikirja, www.thl.fi/sva

Yleensä arvioinneissa pyritään korostamaan mitattavissa olevaa tietoa ja subjektiivisesti koettu jää toissijaiseksi. Tämä, kuten eräät muutkin kulttuurisen toiminnan luonteeseen liittyvät seikat, ovat ongelmia kulttuurin vaikutusten arvioimisen kannalta. Huomion kiinnittäminen helposti mitattavissa oleviin asioihin voi johtaa puutteellisiin johtopäätöksiin koko toiminnan näkökulmasta. Haasteena kulttuuristen vaikutusten arvioinnissa on myös, että vaikutukset tulisi tunnistaa yli perinteisten hallinnonalarajojen

Oheisessa taulukossa kaksi on arvioitu toimintaohjelman päämääristä ja tavoitteista lähteviä vaikutuksia yksilötasolla eli asiakkaan tai kansalaisen tasolla. Lähtökohtina ovat ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin vaikuttavat yleiset taustatekijät, joita ovat varallisuus, taloudellinen ja sosiaalinen asema, työ, koulutus, yhteisölliset tekijät, fyysinen ympäristö, palvelut ja niiden saatavuus, elämäntavat ja -valinnat, yhteiskunnan tarjoamat mahdollisuudet sekä yksilölliset tekijät, kuten ikä ja sukupuoli. Tavoitteille on muodostettu kriteerejä, jotka helpottavat ohjelman seuranta- ja ohjelmakauden aikana.

Taustatiedon kerääminen

Arviointi perustuu aina tausta- ja asiantuntijatietoon, jota hankitaan mahdollisimman laajalti. Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelmaa varten on kerätty taustatietoa hallinnosta, rahoituksesta, käsitteistä, toiminnasta, ohjelmista, tutkimuksesta sekä hyvistä käytännöistä tämän raportin II -osaan. Tietoa on kerätty kirjallisista lähteistä, pitämällä teemakohtaisia työpajoja sekä kuulemalla laajasti asiantuntijoita.

Toimenpiteiden taloudellisia vaikutuksia

Maailmalla tehty selvitykset ovat osoittaneet todeksi sen, että kulttuuriin sijoitettu euro poikii viisi takaisin. Esimerkkinä kulttuurin tuottamasta paikallisesta ja kansantaloudellisesta hyödystä on usein nostettu esiin Bilbaon kaupungin nousu uuteen kukoistukseen Guggenheimin taidemuseon rakentamisen myötä. Kulttuuri ja taide luovat uutta elämää, työpaikkoja ja yrittäjyyttä sekä lisäävät monin tavoin alueiden elinvoimaa. Taiteen ja kulttuurin keinoin on voitu edistää terveyttä, hyvinvointia ja osallisuutta sekä ehkäistä

syрjätymistä, mikä on todistettu monin kotimaisin ja kansainvälisin tutkimuksin (ks. luku 5). Panostamalla kulttuuriin voidaan säästää sosiaali- ja terveydenhuollon alati paisuvissa kustannuksissa.

Terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen taloudellisen arvioinnin ja kustannusvaikuttavuuden mallintaminen on käynnissä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen koordinoimassa TEVA-hankkeessa (2008–2009). Arviointi rajoittuu alussa lasten, nuorten ja lapsiperheiden palveluihin. Hankkeessa tavoitteena on kuvata ja määritellä terveyttä edistävä työ kuntien eri hallinnonalojen tehtävissä, arvioida siihen käytettävissä olevat voimavarat, tuotokset ja vaikutukset sekä mallintaa terveyden edistämisen taloudellista arviointia eri hallinnonalojen toiminnassa sekä luoda mittareita ja välineitä terveyttä edistävien toimien taloudelliseksi arvioimiseksi (Perttilä ym. 2009).

Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelman toimenpiteiden kustannusvaikutukset ovat suhteellisen vaatimattomat. Tavoitteena on eri hallintokunnissa ja toimijoiden parissa jo tehdyn työn koordinointi ja hyödyntäminen yhteistyöverkostoissa. Näin uskotaan saatavan vähäiset resurssit paremmin käyttöön ja synergiaedut esiin ilman mittavia uusia kustannuksia. Eri ministeriöille ja rahoitustahoille esitetään määrärahojen kohdentamista hyvinvoinnin ja kulttuurin yhteisiin hankkeisiin, joista neuvotellaan yhdessä etukäteen päällekkäisyyksien välttämiseksi.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselle ei esitetä paljakkavaksi uusia työntekijöitä, mikäli tilanne ei sitä salli. Sen sijaan ehdotetaan jo tehtävän työn koordinoimista ja vastuutusta THL:n sisällä sekä yhteistyötä Taiteen keskustoimikunnan ja muiden toimijoiden kanssa valtakunnallisella ja alueellisella tasolla. Tutkimus- ja kehittämishankkeiden käynnistäminen vaatii erillisrahoitusta.

Vaikutus ihmisten terveyttä ja hyvinvointia määrittäviin tekijöihin	Vaikuttaminen lainsäädäntöön, hallintoon ja rahoitukseen	Julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin välisen yhteistyön lisääminen	Tutkimuksen ja tietopohjan lisääminen	Koulutukseen vaikuttaminen	Tiedon levittäminen
Taloudelliset tekijät, työllisyys, Koulutus	Kulttuuritarjonnassa on matala kynnyks Kulttuuri on laaja-alaisesti hyödynnettävissä Luovien alojen yrittäjyys lisääntyy	Kulttuuripalvelujen käyttö lisääntyy Taiteen kuluttaminen on kohtuuhintaista	Kulttuurin merkitys korostuu osana aineetonta hyvinvointia	Luovien alojen koulutuksellinen perusta vahvistuu	Kulttuuri ja taide ovat kaikkien kansalaisten saatavilla verkossa
Yhteisölliset tekijät	Osallistuminen aktivoituu Perheen sosiaalisen pääoma vahvistuu Integroituminen yhteisöön helpottuu	Arjen kulttuurisuutta vahvistavat toimintamuodot kehittyvät	Tieto osallisuuden ja terveyden keskinäisistä yhteyksistä saa painoarvoa	Yhteisöllisyyteen ja osallisuuteen vaikuttaminen koulutuksen sisältönä	Tiedon lisääminen aktivoi osallisuutta
Fyysinen ympäristö	Viihtyvyys lisääntyy asuin-, elin-, työ- ja hoitoympäristössä Hoitotulokset paranevat Työhyvinvointi lisääntyy	Yhteisten toiminta- ja kohtaamispaikkojen määrä lisääntyy	Tieto lisääntyy rakenteista, joilla mahdollistetaan vaikutusmahdollisuuksia	Taideilähtöisyyttä korostavan koulutuksen saatavilla olo	Tietoa välitetään yhteisistä toiminta- ja kohtaamispaikoista
Palvelut	Kulttuuripalvelujen tarjonta osana sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja monipuolistuu	Kulttuuritarpeet kirjataan palvelusuunnitelmissa	Koulutuspalveluissa tiedepohja vahvistuu	Taide- ja taitoaineet lisääntyvät kaikilla koulutuksen asteilla	Tieto kulttuuripalveluista on osana kuntien palvelurakenteita
Elämäntavat	Kulttuuri ja taide liittyvät ihmisten arkeen Turvallisuuden ja yhteenkuuluvuuden tunne lisääntyy	Taide ja kulttuuri ovat arkisen hyvinvointikokemuksen lähteenä Osallisuus on toimintatapa	Kulttuuritarpeet ja niihin vastaaminen tulevat tietoisiksi	Mahdollisuus taideilähtöiseen oppimiseen	Tietoisuus kulttuurin terveysvaikutuksista ohjaa valintoja
Yhteiskunnan tarjoamat mahdollisuudet	Osallisuus vahvistuu	Kansalaisten vaikuttamismahdollisuudet lisääntyvät	Alan tutkimus syvenyy ja tulokset ovat helposti hyödynnettävissä	Koulutuksen sisältö yhdenmukaistuu ja syvenee	Tiedon leviäminen tasa-arvoistaa
Ikä, sukupuoli	Työuran piteneminen	Työmenetelmissä on ikä- ja sukupuoli otettu huomioon	Tietopohjan lisääntyminen ikä- ja sukupuolispesifisestä kulttuurista	Koulutuksen sisältöissä ja menetelmissä	Tiedon levittäminen siitä eniten hyötyville (ikä- ja sukupuolitekijät)

Taulukko 2 Toimintaohjelman yksilötasoinen kulttuuri- ja hyvinvointivaikutuksen arviointi (Koskinen - Ollonqvist 2009)

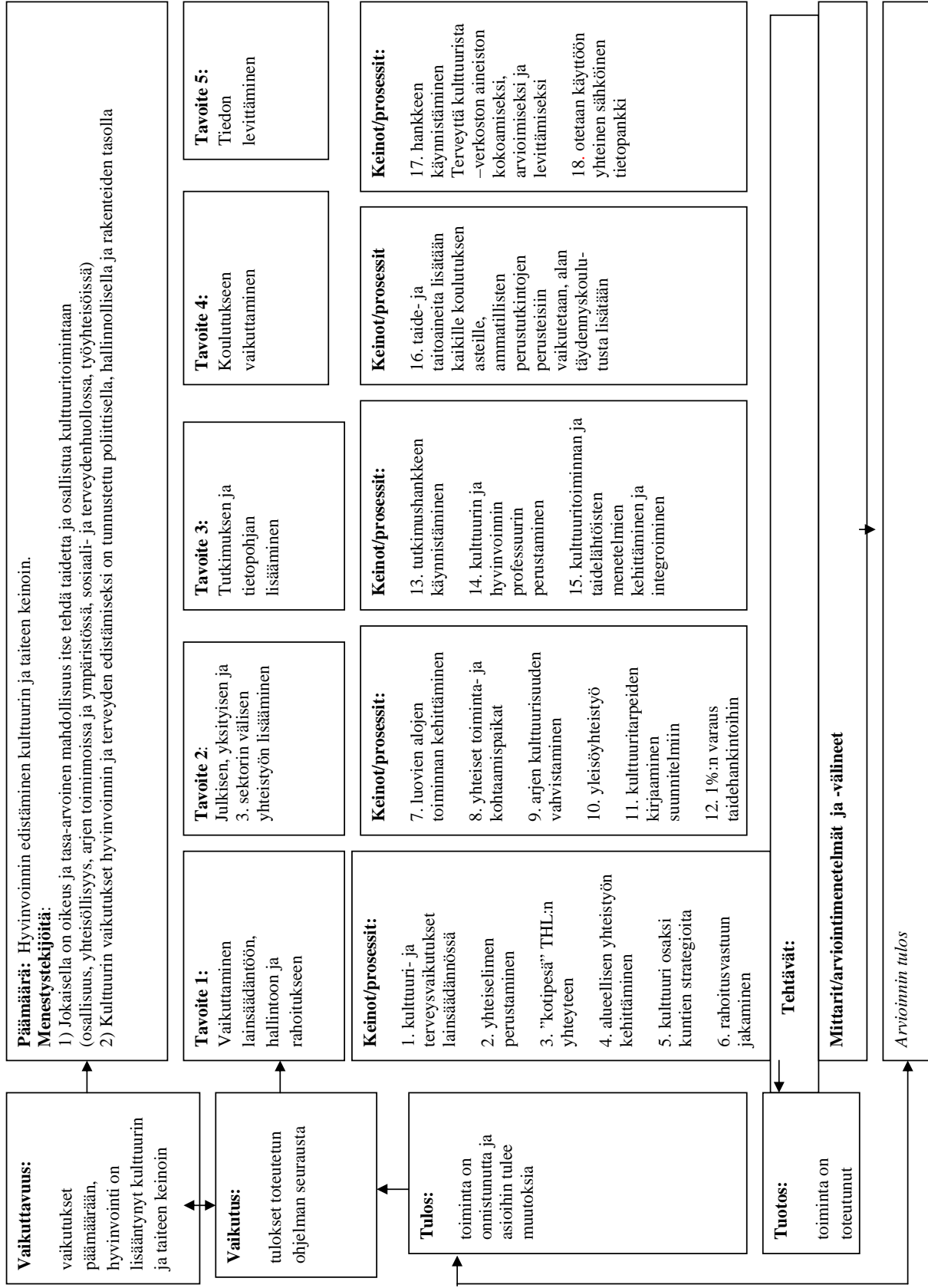
Toimintaohjelman seuranta ja arviointi

Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelman toimenpiteillä vaikutetaan lainsäädäntöön ja kuntien toimintastrategioihin. Niillä tuetaan kansalaisyhteiskuntaa, alan tutkimusta sekä työllisyyttä ja yrittäjyyttä. Näillä toimenpiteillä tähdätään myös siihen, että kulttuurin ja hyvinvoinnin edistämiseksi löytyvät hallinnon, rahoituksen ja rakenteiden puitteet. Vaikutukset ovat ensisijaisesti laadullisia, mutta myös määrällisiä ja kustannuksia tuottavia eli rahallisia. Toimenpiteiden vaikutukset ovat välillisiä, mutta niiden uskotaan tukevan yksilöiden osallisuutta, toimintakykyä ja mahdollisuuksia tasa-arvoiseen ja mielekkääseen elämään.

Toimenpide-ehdotuksessa kaksi on esitetty perustettavaksi yhteistyöelin, joka kootaan ohjelman toteuttamisessa keskeisessä asemassa olevista toimijoista heti toimintaohjelmakauden alussa. Työryhmän kutsuu koolle sosiaali- ja terveysministeriö. Yhteistyöelimen tärkeinä tehtävinä ovat toimenpide-ehdotusten toimeenpano, toimintaohjelman toteutumisen seuranta ja sen vaikutuksien ja mahdollisesti vaikuttavuuden arviointi suunnitelman mukaisesti. Toimintaohjelman toteutumisen aikana ja sen jälkeen tulee arvioida muiden muassa:

1. Ohjelman päämäärän ja tavoitteiden toteutumista, jotka sisältävät selvityksen muiden muassa siitä, miten ohjelma toteutui, minkälaista lisäarvoa se tuotti, miten osapuolet ovat sitoutuneet ohjelmaan ja miten tuloksia on hyödynnetty.
2. Verkostojen syntymistä kunnan, yksityisen sekä kolmannen sektorin toimijoiden kesken sekä yhteistyötä asiakkaiden/käyttäjien/kuntalaisten kanssa.
3. Terveysten ja hyvinvoinnin edistämistä kulttuurisin keinoin kunnan hyvinvointistrategiassa ja alueellisena yhteistyönä.
4. Ohjelman käyttökelpoisuutta ja hyötyä asiakkaille/käyttäjille/kuntalaisille.
5. Taloudellisten panosten suhdetta saavutettuihin tuloksiin.
6. Aikataulun pitävyyttä ja sopivuutta.
7. Missä on onnistuttu, missä ei ja miksi?

Oheiseen kuvioon 8 on mallinnettu Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelman arvioinnin lähtökohdat; päämäärä, menestystekijät (2 kpl), tavoitteet (5 kpl) ja keinot eli toimenpiteet (18 kpl). Arvioinnin toimintalogiikkana on prosessi, joka lähtee toimenpide-ehdotuksista syntyneistä tehtävistä tai hankkeista ja niiden tuotoksista, joista syntyy joko onnistunutta tai vähemmän hyödynnettävissä olevaa tulosta. Tavoitteena on, että toimintakulttuuri ja asenteet muuttuvat vähitellen kulttuurimyönteisempään suuntaan toimintaohjelman vaikutuksesta ja että hyvinvointi ja terveys lisääntyvät kulttuurin ja taiteen vaikutuksesta. Toimintaohjelman aikana oheista kuviota voidaan käyttää toteutumista sekä arviointia ohjaavana välineenä.

Kuvio 8. Toimintaohjelman toteutumisen ja vaikutusten arviointi

Lähteet

- Alanko, A. (2003) Antti Alangon artikkeleita ja esitelmiä. Terapia. Suomen Taideterapiayhdistys.
- Anath, S. (2008) Building Healing Spaces; Optimal Healing Environments. *Explore* Nov/Dec 2008, Vol.4, No 6, 392–393.
- Arpo, R. (toim.) (2004) Taiteilijana Suomessa. Taiteellisen työn muuttuvat edellytykset. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja n:o 28.
- Bardy, M & Barkman, J. (2001) Tunteet ja ilmaisutaito sosiaalipoliittisena kysymyksenä. *Yhteiskuntapolitiikka* 66;3. 199–299.
- Bardy, M., Haapalainen, R., Isotalo, M. & Korhonen, P.(toim.) (2007) Taide keskellä elämää. Kiasma. Helsinki: Like.
- Blomqvist, L. & Huovila, E. (2005) Yhdessä elämyksiä arkeen. Vanhustyön keskusliitto raportti 1/2005. Saarijärvi: Gummerus.
- Bowling, A. & Gabriel, Z. (2004) Quality of life in older age from the perspectives of older people.
- von Bonsdorff, P. (2007) Hiljainen estetiikka. Teoksessa Bardy & Haapalainen & Isotalo & Korhonen (toim.) Taide keskellä elämää. Helsinki: Like.75–80.
- Von Brandenburg, C. (2003) Kuvataide työhyvinvoinnin ja työtoiminnan tukena – uusia näkökulmia ja käytännön esimerkkejä. *Raporttisarja 2001/1*. Helsinki: Työturvallisuuskeskus.
- von Brandenburg, C. (2008) Kulttuurin ja hyvinvoinnin välisistä yhteyksistä. Näköaloja taiteen soveltavaan käyttöön. Opetusministeriön julkaisuja 2008:12.
- von Brandenburg, C. (2009) Art, health and well-being at work. *Verkko-lehti Synnyt* 1/2009. Taidekasvatuksen tiedonala. Taideteollinen korkeakoulu. 25-31. Saatavana:http://arted.uiah.fi/synnyt/pdf/1_2009/brandenburg.pdf (Haettu 19.10.2009)
- Bygren, L.O., Konlaan, B.B. & Johansson, S-E. (1996) Attendance at cultural events, reading books and periodicals and making music or singing in a choir as determinants for survival. *BMJ* 313, 1577–80.
- Bäcklund, P. & Schulman, H. (toim.) (2000) Kunnostusta ja kuntokävelyä, asukasiltoja ja aikamatkoja. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 4. Helsinki.
- Cantell, T. (2002) Taide luovana, kulttuurisena, sosiaalisena ja taloudellisena pääomana. Teoksessa Taiteen mahdollisuuksista enemmän. Helsinki: Opetusministeriö.
- Cleveland, W. (2000). Art in other places. Artists at work in America’s community and social institutions. Art Extension Service Press. University of Massachusetts.
- Clift, S.M. & Hancox, G. (2001) The perceived benefits of singing: findings from preliminary surveys of university college choral society. *The Journal of Royal Society for the Promotion of Health*, 121 (4) 248-256.
- Clift, S., Camic, P., Chapman, B., Clayton, G., Daykin, N., Eades, G., Parkinson, C., Secker, J., Sticley, T. & White, M. (2009) The state of art and health in England. *Arts and Health*, 1:1, 6-35.
- Cohen, G. (2006) Research on Creativity and Aging: The Positive Impact of the Arts on Health and Illness. *Generations*. Vol XXX;1: 7-15.
- van Delf, M. (1998) Community Art – Implications for Social Policy. *Themes from Finland* 6. Helsinki: Stakes.
- Del Masso, R. (2004) Kulttuurin muuttuvat merkitykset sosiaalialan työssä. Teoksessa Jämsen & Kukkonen (toim.) Voimavirtaa arkeen. Taide ja kulttuuri sosiaalialan työssä. Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulu. Joensuu: Joensuun yliopistopaino. 23-27.
- Galloway, S. (2006) Cultural participation and individual quality of life: a review of research findings. *Applied Research in Quality of Life* 2006; 1: 323-342.
- Granö, V. & Honkanen, M. & Pirtola, E. (2000) Itse tehty elämä ITE. Helsinki: Maahenki.
- Grön, T. & Itkonen, S. (toim.) (2005) Kuvamatkoja maalaustaiteeseen, opas keskusteluryhmille. Kirkkopalvelujen julkaisuja no 14.
- Götell, E. & Ekman, S.L. (2008) The influence of caregiver singing and background music on vocally expressed emotions and moods in dementia care: A qualitative analyses. *International J Nursing Stud*. January, 30.

- Hanifi, R. (2005) Vapaa-ajanharrastukset – itse tekeminen, aktiivinen harrastaminen. Teoksessa M. Liikkanen, R. Hanifi & U. Hannula (toim.) Yksilöllisiä valintoja, kulttuurin pysyvyyttä. Helsinki: Tilastokeskus.
- Hanneman, T. B. (2006). Creativity with Dementia Patients. *Gerontology* 2006;52:59-65.
- Heimonen, K. (2005) Tanssi etsii paikkaansa yhteisössä. Teoksessa Ventola, M-R. & Renlund, M. Draamaa ja teatteria yhteisössä. Stadian julkaisuja, Sarja B: Oppimateriaalit 5.
- Hohenthal-Antin, L. (2001) Luvan ottaminen – ikäihmiset näytelmän tekijöinä ja kokijoina. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 191. Jyväskylä.
- Hohenthal-Antin, L. (2008) Kutkuttavaa taidetta. Taidetoiminta seniori- ja vanhustyössä. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hohenthal-Antin, L., Krekula, L., Rasi, T., Schweitzer, P., Taipale, M., Taipale, M., Trilling, A. & Väätäsmöinen, M. (2007). Katsomosta estradille. Ikäihmiset kulttuurin tuottajina. Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskusten julkaisuja. A.4:2007.Lappeenranta: Teknillisen yliopiston digipaino.
- Holthe, T., Thorsen, K. & Josephsson, S. (2007). Occupational patterns of people with dementia in residential care – an ethnographic study. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*. 14, 96-107 .
- Hyypä, M.T. (2002) Elinvoimaa yhteisöstä. Sosiaalinen pääoma ja terveys. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hyypä, M.T. & Liikanen, H-L. (2005). Kulttuuri ja terveys. Helsinki: Edita.
- Hyypä, M.T. (2007) *Livskraft ur gemenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Hyypä, M.T., Mäki, J., Alanen, E., Impivaara, O & Aromaa, A. (2008). A long-term stability of social participation. *Social Indicators Research* 2008; 88: 389-396.
- Häyrynen, S. (2004) Kulttuuristen vaikutusten arviointi kulttuuripolitiikan toimenkuvana: lähtökohtia. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäitiö Cupore julkaisuja 1/2004. Helsinki: Yliopistopaino.
- Jallinoja, R. (2009) Perhe yhdessä vapaa-aikana. Teoksessa Liikkanen, M. (toim.) *Suomalainen vapaa-aika*. Helsinki: Gaudeamus. 49- 80.
- Jeannotte, M.S. (2003) Singing alone? The contribution of cultural capital to social cohesion and sustainable communities. *International Journal of Cultural Policy* 2003; 9: 35-49.
- Jeannotte, M.S. (2006) Millenium Dreams: Arts, Culture, and Heritage in the Life of Communities. *Canadian Journal of Communication*; 2006:31, 107-125.
- Johansson, K. (2008) Kultur – En del av hälsosamt liv? *Kulturrådets Skriftserie* 2008:4.
- Järvelä, P. & Rosenqvist, O. (2007) Ikääntyvien kulttuuritoiminta maaseutukuntien voimavarana. Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius.
- Kantonen, L. (2005) Telta: kohtaamisia nuorten taidetyöpajoissa. Helsinki: Like.
- Karhunen, P. & Rensujeff, K. (2006) Taidealan koulutus ja työmarkkinat. Taiteen keskustoimikunta, tutkimusyksikön julkaisuja n:o 31.
- Karisto, A. (1996). Invisible social policy. Teoksessa Matarasso, F. & Hall, S. (ed.) *The art of regeneration*. Nottingham Conference papers. Gloucester: Comedia.
- Karisto, A. & Karjalainen, P. (2000) Lähiöprojektin kokovartalokuva: verkostoitumista ja kaupunkipolitiikkaa. *Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia* 4. 171 – 189.
- Karttunen, S. (2004) Taitelijoiden lukumäärän kehitys 1950-luvulta 2000-luvulle – kasvaako työvoima työllisyyttä nopeammin. Teoksessa Arpo, R. (toim.) *Taiteilija Suomessa*. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja n:o 28. 13-36.
- Kauppinen, L. (toim.) (2007) *Oman elämänsä ihminen*. Helsinki: Maahenki.
- Kilroy, A., Garner, C., Parkinson, C., Kagan, C. & Senior, P. (2007) Towards transformation: exploring the impact of culture, creativity and the arts on health and well being. *Arts for Health: Manchester Metropolitan University*.
- Konlaan, B.B., Theobald, H. & Bygren, L-O. (2002) Leisure activity as a determinant of survival: 26 year follow-up of a Swedish cohort. *Public Health* 116, 227-230.
- Kotilainen, H. (2008) Onko näyttöä tuottavuudesta? KOE! lehti taiteen, kulttuurin ja ympäristön terveysvaikutuksista. 1/2008.
- Korpela, K. (2001) Koettu terveys ja asuinalueiden mieluisat ja epämieluisat ympäristöt. Teoksessa Melukylä vai mansikkapaikka? *Suomen Ympäristö* 467. Helsinki: Ympäristöministeriö. 123-141.
- Koskinen-Ollonqvist, P. (2009) Terveiden edistäminen arvioinnin kohteena. Luentomoniste. Terveiden edistämisen keskus Tekry.
- Kurki, L. (2000) *Sosiokulttuurinen innostaminen*, Tampere: Tammer-paino.
- Lahdenvesi-Korhonen, L. (2009) Kulttuuriympäristöohjelma – miksi ja miten. *Suomen Ympäristö* 10. Ympäristöministeriö.
- Leijala, M. (1997) Taidetoiminta vanhusten hoitolaitoksissa. *Kulttuurin ja taiteen merkitys hoidossa*. *Gerontologia* 11 (3), 180-191.
- Leppänen, A., Elo, A-L., Ilmarinen, J. & Alanko, O. (2001) Parempaa työkykyä tavoittelemassa. Helsinki: Työterveyslaitos.

- Liikainen, H-L. (2003). Taide kohtaa elämän – Arts in hospital –hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaisten hoitoyksiköiden arjessa ja juhlassa. Helsinki: Otavan kirjapaino.
- Liikainen, H-L. (2007) Gerontologisen sosiaalityön menetelmistä. Teoksessa M. Seppälä, Karisto, A.& T. Kröger (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Liikkanen, M. & Hanifi, R. & Hannula, U. (toim.) (2005) Yksilöllisiä valintoja, kulttuurien pysyvyyttä. Vapaa-ajan muutokset 1982-2002. Tilastokeskus, Edita.
- Liikkanen, M. (toim.) (2009) Suomalainen vapaa-aika. Arjen ilot ja valinnat. Helsinki: Gaudeamus.
- Louhivuori, J. (2009) Choir singing, social networks and subjective well-being – A cross cultural approach. Escm-konferenssi. 16.8.2009. Jyväskylä.
- Lundahl, R., Hakonen, S. & Suomi, A. (2007) Taide ja kulttuuri – innovaatioita seniori- ja vanhustyöhön. Teoksessa Seppänen & Karisto & Kröger (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö. Jyväskylä : PS-kustannus. 253-270.
- Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä (2009) Maaseutu ja hyvinvoiva Suomi. Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma 2009-2013.
- Marin, M. & Hakonen, S. (toim.) (2003) Seniori- ja vanhustyö arjen kulttuurissa. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Matarasso, F. (1997) Use or ornament? The social impact of participation in the Arts. Gloucester: Comedia.
- Michalos, A. & Kahlke, P.M. (2008) Impact of Arts-Related Activities on the Perceived Quality of Life. Sprisnger Science+Business Media. B.V. 2008.
- Myllyniemi, S. (2009) Taidekohtia. Nuorisobarometri 2009. Opetusministeriö, Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki: Yliopistopaino.
- Nummela, O. (2008) Luottamus, osallistuminen ja terveys. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja A26.
- Numminen, A. (2005) Laulutaidottomasta kehittyväksi laulajaksi. Tutkimus aikuisen lukutaidon lukoista ja niiden aukaisemisesta. Studia Musica 25. Sibelius-Akatemia. Helsinki.
- Nuutinen, T. (2008) Taiteilijat vanhustyötä kehittämässä. Toimintatutkimus Kuva-projektissa. Joensuun yliopisto.
- Opetushallitus (2009) Taide ja taito – kiinni elämässä! TaiTai taide- ja taitokasvatus. Opetushallitus moniste 2 / 2009.
- Opetusministeriö (1992) Kupoli – kulttuuripolitiikan linjat. Komiteamietintö 1992:36. .
- Opetusministeriö (1999) Museo 2000- museopoliittinen ohjelma. Komiteamietintö 1999:33.
- Opetusministeriö (2002) Taide on mahdollisuus. Ehdotus valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi. Taide- ja taiteilijapoliittinen toimikunta TAO.
- Opetusministeriö (2003) Lastenkulttuuripoliittinen ohjelma. Opetusministeriön julkaisuja 2003:29.
- Opetusministeriö (2003) Valtioneuvoston periaatepäätös taide- ja taiteilijapoliittikasta. Opetusministeriön julkaisuja 2003:20.
- Opetusministeriö (2004) Luovuuskertomus. Ehdotus hallitusohjelmassa tarkoitetun luovuusstrategian tekemisen luonteesta, lähtökohdista ja toteuttamisen tavoista. Opetusministeriön julkaisuja 2004:4.
- Opetusministeriö (2004) Taiteen ja kulttuurin saavutettavuusohjelma 2006-2010. Opetusministeriön julkaisuja 2004:29.
- Opetusministeriö (2005) Kolme puheenvuoroa luovuuden edistämisestä. Luovuusstrategian osatyöryhmän raportti. Opetusministeriön julkaisuja 2005:35.
- Opetusministeriö (2006) Yksitoista askelta luovaan Suomeen (2006). Luovuusstrategian loppuraportti. Opetusministeriön julkaisuja 2006:43.
- Opetusministeriö (2006) Reilu kulttuuri? Kulttuuripolitiikan eettinen ulottuvuus ja kulttuuriset oikeudet. Koivunen, H. & Marsio, L. Opetusministeriön julkaisuja 2006:50.
- Opetusministeriö (2008) Kulttuurin satelliittipolitiikka. Pilotiprojektin loppuraportti. Opetusministeriön julkaisuja 2008:20.
- Opetusministeriö (2009) Kulttuuripolitiikan strategia 2020. Opetusministeriön julkaisuja 2009:12.
- Opetusministeriö (2009) Luova talous ja kulttuuri innovaatiopolitiikan ytimessä. Opetusministeriön julkaisuja 2009:30.
- Opetusministeriö (2009) Luova maaseutu – luovan talouden ja kulttuurin kehittäminen maaseudulla. Opetusministeriön julkaisuja 2009:25.
- Opetusministeriön kirjastopolitiikka 2015.(2009) Kekki, K., Sulin, H. & Wigell-Ryynänen, B. Opetusministeriön julkaisuja 2009:32.
- von Otter,C. (2008) Oklart samband mellan kultur och hälsa. <http://www.kulturradet.se> (14.11.2008)
- Pérez de Cuéllar, J. (1998) Moninaisuus luovuutemme lähteenä. Kulttuurin ja kehityksen maailmankomission raportti. Helsinki: Otava.
- Perttilä, K. Hakamäki, P.,Hujanen, T. & Ståhl, T. (toim.) (2009) Terveystieteen edistämisen taloudellinen arviointi kunnissa. Terveystieteen ja hyvinvoinnin laitos 8/2009.
- Pirnes, E. (2008) Merkityksellinen kulttuuri ja kulttuuripolitiikka. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research no 327. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pitkälä, K. Routasalo, P. & Blomqvist, L. (toim.) (2004). Taide ja virikeryhmät psykososiaalisena kuntoutuksena. Tutkimusraportti 5. Vanhustyön keskusliitto.
- Rankanen, M. & Hentinen, H. & Mantere, M.-H. (2007) Taideterapian perusteet. Helsinki. Duodecim.

- Rapp, B. (1993) *Konst på sjukhuset – till glädje för alla*. Stockholm: Raster förlag.
- Rapp, B. *Kultur i vården, vården som kultur 1994-1998. Utvärdering av Forsningsprogrammet Kultur in vården 2001 – 2005*. www.lansmuseum.a.se
- Ravelin, T. (2008) *Tanssiesitys auttamismenetelmänä dementoituvien vanhusten hoitotyössä*. Lääketieteellinen tiedekunta. Universitatis Ouluensis. D 986.
- Raw Vision (2002) *Outsider Art sourcebook*. Radlett; Raw Vision Ltd.
- RensuJeff, K. (2004) *Taiteellinen työ ja toimeentulo – taiteilijan markkinat, työttömyysturva, verotus ja eläketurva Suomessa*. Teoksessa Arpo, R. (toim.) *Taiteilija Suomessa*. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja n:o 28. 101-128.
- Ruusuvirta, M., Saukkonen, P., Selkee, J. & Winqvist, D. (2008) *Kuntien kulttuuritoiminta lukujen valossa*. Kulttuuritoiminnan kustannukset 23 kaupungissa vuonna 2007. Cupore ja Suomen Kuntaliitto.
- Saukkonen, P. & Ruusuvirta, M. (2009) *Toiveet, tavoitteet ja todellisuus. Tutkimus kulttuuripoliitikasta 23 kaupungissa*. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cupore julkaisuja 15/2009.
- Sava, I. (2001) *Taikomo – kokonaisuuden tutkimukselliset periaatteet*. Helsingin kaupungin opetusviraston julkaisusarja A8: Helsinki.
- Savolainen, M. (2008) *Maailman ihanin tyttö*. Blink.
- Scher, P. (1996). *A Patient-focused-architecture for Health Care*. The Manchester Metropolitan University, The Faculty of Arts and Design.
- Small, B.J., Hughes, T.F., Hultsch, D.F. & Dixon, R.A. (2007) *Lifestyle activities and late-life changes in cognitive performance*. Teoksessa Yaakov Stern (Ed.) 2007. *Cognitive Reserve. Theory and Applications*. New York: Taylor & Francis. 173-186.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2001) *Valtioneuvoston periaatepäätös Terveys 2015-kansanterveysohjelmasta*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2001:4. Helsinki.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2006) *Terveyden edistämisen laatusuositus*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:19. Helsinki.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2007) *Hyvinvointi 2015 -ohjelma*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007:3. Helsinki
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2008) *Terveyden edistämisen suunnitelma vuodelle 2008*. Sosiaali- ja terveysministeriö 8.1.2008. Helsinki.
- Staricoff, R., Duncan J. & Wright, M. (2003). *A Study of the Effects of Visual and Performing Arts in Health Care*. Chelsea and Westminster Hospital.
- Staricoff, R. (2004) *Arts in health: a review of the medical literature*. Research report 36. Arts Council of England.
- Suomen Kuntaliitto (2007) *Sivistyksen suunta. Riktlinjer för bildning*. Suomen Kuntaliiton sivistyspoliittinen ohjelma. Helsinki.
- Särkämö, T., Tervaniemi, M., Laitinen, S., Forsblom, A., Soinila, S., Mikkonen, M., Autti, T., Silvennoinen, H.M., Erkkilä, J., Laine, M., Peretz, I. & Hietanen, M. (2008) *Music listening enhances cognitive recovery and mood after middle cerebral artery stroke*. Brain.
- Taipale, M. (2000) *Narrin kaavussa, neljän taiteilijan kokemuksia työskentelystä hoitoyhteisössä*. Jyväskylän yliopisto. Taidehistorian laitos.
- Taiteen keskustoimikunta ja opetusministeriö (1999) *Suomen arkkitehtuuripoliittikka*. Valtioneuvoston arkkitehtuuripoliittinen ohjelma 17.12.1998.
- Tauz, H. (ed.) (1998) *The Seed in Sown – Ten Years of "Arts in Hospital"*. Austrian Commission of Unesco.
- Terveyden edistäminen (2007) *Hallituksen strategia-asiakirja*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 2007:17.
- Topo, P. & Kotilainen, H. (2009) *Designing Enabling Environments for People with Dementia, Their Family Carers and Formal Carers*. Teoksessa Topo & Östlund (ed.) *Dementia, Design and Technology*. IOS Press. 45-60.
- Ukkola, I (toim.) (2001) *Parantava taide*. Helsinki: Toimihenkilöjärjestöjen keskusliitto.
- Ulrich, R. (1999) *The effects of viewing art in medical outcomes*. Teoksessa *A Powerful Force for Good*. Manchester Metropolitan University. 51-53.
- Ventola, M-R. & Renlund, M. (toim.) *Draamaa ja teatteria yhteisöissä*. Helsingin Ammattikorkeakoulu Stadian julkaisuja. Sarja B: oppimateriaalit 5.
- Venäläinen, P. (2008) *Kulttuuriperintö ja oppiminen*. Suomen museoliiton julkaisuja 58. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Väänänen, A., Murray, M., Koskinen, A., Vahtera, J., Kouvonen, A. & Kivimäki, M. (2009) *Engagement on cultural activities and cause-specific mortality: Prospective cohort study*. Preventive Medicine.
- Wikström, B-M. (2003) *Estetik och omvårdnad*. Lund: Studentlitteratur.
- Wilson, R.S., Barnes, L.L. & Bennett, D. (2007) *Assessment of lifetime participation in cognitive stimulating activities*. Teoksessa Yaakov Stern (Ed.) *Cognitive Reserve. Theory and applications*. New York: Taylor & Francis. 159-172.
- World Health Organisation (1998) *Health Promotion Glossary*. Geneva.
- Ympäristöministeriö (2001) *Rakennusperintöstrategia*. Osaamista, vastuuta ja voimavaroja rakennusperinnön hoitoon. Valtioneuvoston päätös 13.6.2001. Vantaa: Sinari Oy.
- Ympäristöministeriö (2004) *Rakennusperinnön tulevaisuus*. Tampere: Rakennustieto.
- Ympäristöministeriö (2005) *Rakennusperinnön hoidon peruskivet*. Helsinki: Edita.

Alatyöryhmien kokoonpano

1. Kulttuuri ja arjen osallisuus

Hanna-Liisa Liikanen, pj.
Marjatta Bardy (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos)
Arto Tiihonen (Ikäinstituutti)
Risto Matti Niemi (Suomen kylätoimikunta ry-
Byarverksamhet i Finland rf)
Timo Saarinen (ympäristöministeriö)
Sari Salovaara (Valtion taidemuseo)
Ditte Winqvist (Suomen Kuntaliitto)
Mervi Tiensuu-Nylund (opetusministeriö)
Esa Pirnes (opetusministeriö), sihteeri

2. Kulttuuri osana sosiaali- ja terveystalvveluita

Hanna-Liisa Liikanen, pj.
Viveca Hagmark (Folkhälsans förbund rf)
Kirsi Heimonen (Helsingin Diakonissalaitos)
Merja Isotalo (Terveyttä kulttuurista –verkosto,
Suomen Mielenterveysseura)
Aini Kimpimäki (sosiaali- ja terveysministeriö)
Pirjo Koskinen-Ollonqvist (Terveyden edistämisen
keskus)
Ulla-Maija Laiho (työ- ja elinkeinoministeriö)
Sirpa Viljamaa (Invalidisäätiön sairaala Orton)
Elinor Bradshaw, (sosiaali- ja terveysministeriö)
sihteeri

3. Kulttuuri ja työhyvinvointi

Hanna-Liisa Liikanen, pj.
Anneli Leppänen (Työterveyslaitos)
Mika Lindgren (työ- ja elinkeinoministeriö)
Raili Perimäki (Suomen ammattiliittojen keskusliitto
SAK)
Ritva Partinen (sosiaali- ja terveysministeriö)
Ismo Suksi (sosiaali- ja terveysministeriö)
Marita Ruohonen (Suomen Mielenterveysseura)
Cecilia von Brandenburg
Mervi Tiensuu-Nylund (opetusministeriö)
Viivi Seirala, (opetusministeriö) sihteeri

4. Kulttuuri ja hyvinvointi – tutkijatiimi

Hanna-Liisa Liikanen, pj.
Marjatta Bardy (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos)
Cecilia von Brandenburg (väitöskirja-tutkija,
Taideteollinen korkeakoulu)
Kirsi Heimonen (väitöskirja-tutkija, Teatterikorkeakoulu,
Helsingin Diakonissalaitos)
Heli Hellden (Lapin yliopisto)
Leonie Hohenthal-Antin (Mikkelin ammatti-instituutti)
Antti Karisto (Helsingin yliopisto)
Pekka Korhonen (Teatterikorkeakoulu)
Anja Kuhalampi (Helsingin yliopisto, Palmenia)
Päivi Känkänen (väitöskirja-tutkija Helsingin yliopisto,
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos)
Mirja Liikkanen (Tilastokeskus)
Aini Linjakumpu (Ikäinstituutti)
Ava Numminen (Uudemaan läänintaiteilija, Sibelius
Akatemia)
Esa Pirnes (opetusministeriö)
Pia Strandman (väitöskirja-tutkija Taideteollinen
korkeakoulu/ Metropolia ammattikorkeakoulu)
Arto Tiihonen (Ikäinstituutti)
Anu-Liisa Rönkä (Helsingin yliopisto, Palmenia),
sihteeri

5. Kulttuuri, hyvinvointi ja koulutus

Hanna-Liisa Liikanen, pj.
Anneli Larkia (Turun ammattikorkeakoulu)
Petri Katajarinne (HUMAK/Turkun yksikkö)
Merja Saarela (Hämeen ammattikorkeakoulu)
Jaakko Pitkänen (Mikkelin ammattikorkeakoulu)
Anna-Maria Vilkuna (Metropolia ammattikorkeakoulu)
Laura Huhtinen-Hilden (Metropolia
ammattikorkeakoulu)
Anne Eskelinen (Laurea ammattikorkeakoulu)
Maija Kainulainen (Keskuspuiston ammattiopisto,
Invalidisäätiö Orton)
Juhana Harju (Suomen ylioppilaskuntien liitto SYL)
Kari Nuutinen (Taideteollinen korkeakoulu)
Tiina Kavilo (opetusministeriö)
Kati Kauravaara (Kansalaisopistojen liitto)
Heli Rintahaka, (opetusministeriö) sihteeri

Asiantuntijoiden kuuleminen

Selvittäjä Hanna-Liisa Liikanen tapasi asiantuntijoita vuoden 2009 aikana seuraavasti:

- 8.1. läänintaiteilija Ava Numminen, Uudenmaan lääninhallitus
- 9.1. museolehtori Satu Itkonen, Valtion taidemuseo, Ateneum
- 28.1. erikoistutkija Sari Karttunen, Tilastokeskus,
kuvataiteilija Tarja Pitkänen-Walter,
taidemaalari Juha Okko ja taidesihteeri Ansa Aarnio, taiteen keskustoimikunta
(VISTA – Visuaalisten alojen taidepoliittinen työryhmä)
- 29.1. näyttelijä Jussi Lehtonen, Suomen Kansallisteatteri
- 5.2. kehittämisspäällikkö Kerttu Perttilä, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
- 6.2. osastopäällikkö Päivi Sillanaukee, sosiaali- ja terveysministeriö
- 12.2. puheenjohtaja Kai-Eerik Känsälä, Pohjanmaan taidetoimikunta ja
taiteen yksikönjohtaja Kirsti Rasehorn, Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulu
- 17.2. kulttuuritoimenjohtaja Liisa Heikkilä-Palo, Maaseudun sivistysliitto
- 4.3. yliarkkitehti Helinä Kotilainen, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
- 16.3. projektipäällikkö Sari Salovaara, Valtion taidemuseo, Kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS
- 26.3. hankepäällikkö Petra Tarjanne, työ- ja elinkeinoministeriö
- 15.4. kansliapäällikkö Kari Välimäki, sosiaali- ja terveysministeriö
- 14.4. osastopäällikkö Ulla Laurio ja tuotantosihteeri Malla Vanhanen, Suomen Kansallisooppera
- 20.4. yliasiamies Antti Arjava ja projektijohtaja Raisa Kiesi, Suomen Kulttuurirahasto,
taiteilija Heikki Törmä, Kajaanin MYRSKY-hanke
- 24.4. suunnittelija Kati Kauravaara, Kansalais- ja työväenopistojen liitto
- 28.4. lehtori, FT Eeva Mäkinen, Kuopion konservatorio
- 11.5. johtaja Eija Koivuranta, sosiaali- ja terveysministeriö
- 19.5. kampanjochef Margaretha Wildtgrube, Folkhälsans Förbund r.f.
- 20.5. hallintoylilääkäri Liisa-Maria Voipio-Pulkki ja erityisasiantuntija Soile Paahtama, Suomen Kuntaliitto
- 9.6. kulttuuriasiainneuvos Mirja Virtala, opetusministeriö
- 11.6. projektipäällikkö Kaarina Wilskman ja tutkija Pia Hakamäki, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
- 24.6. pääsihteeri Esa Rantanen ja aluepäällikkö Arja Laitinen, taiteen keskustoimikunta
- 11.8. hallitusneuvos Riitta Jouttimäki, sosiaali- ja terveysministeriö
- 25.8. ohjelman päällikkö Mervi Pulkkanen, Tekes/Innovaatiot sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmissä-
ohjelma ja ohjelman koordinaattori Tiina Salminen, Nordic Healthcare Group
- 26.8. neuvotteleva virkamies Hannele Seitsonen, opetusministeriö
- 28.8. ylijohtaja Aino-Inkeri Hansson, sosiaali- ja terveysministeriö
- 11.9. toimitusjohtaja Cay Sevón, Turku 2011-säätiö ja
ohjelmajohtaja Georg Henrik Wrede, Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma,
opetusministeriö
- 15.9. johtaja Jukka Ahtela, Elinkeinoelämän keskusliitto
- 16.9. toimitusjohtaja Sinikka Mönkäre, Raha-automaattiyhdistys
- 24.9. ylijohtaja Riitta Kaivosoja, opetusministeriö
- 8.10. pääjohtaja Pekka Puska, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
- 30.10. toiminnanjohtaja Janne Juvakka Terveyden edistämisen keskus ja
osastopäällikkö Mika Pyykkö, Raha-automaattiyhdistys

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Julkaisumyynti / Bokförsäljning:

Yliopistopaino / Universitetstryckeriet
PL 4 / PB 4 (Vuorikatu 3 / Berggatan 3)
00014 Helsingin yliopisto
puhelin / telefon (09) 7010 2363
faksi / fax (09) 7010 2374
books@yopaino.helsinki.fi
www.yliopistopaino.helsinki.fi

ISBN 978-952-485-825-0 (nid./hft.)
ISBN 978-952-485-826-7 (PDF)
ISSN 1458-8110 (painettu/print)
ISSN 1797-9501 (PDF/Online)